PETAR GRGEC

HRVATSKI JOB

ŠESNAESTOGA VIJEKA

ŽIVOT I DJELA

IVANA KARLOVIĆA

PETAR GRGEC

HRVATSKI JOB

ŠESNAESTOGA VIJEKA

BAN IVAN KARLOVIĆ

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA TRISTA DEVEDESET PETA

IZDANO MEĐU IZVANREDNIM JERONIMSKIM IZDANJIMA ZA GODINU GOSPODNJU 1932.

TISKARA NARODNE PROSVJETE, ZAGREB, TRENKOVA ULICA I.

I. POD OKRILJEM NAJVJERNIJE ODVJETNICE HRVATSKE

SA SKRUŠENOŠĆU u duši, s ljubavlju i pouzdanjem u srcu uspinju se još i danas mnogobrojni proštenjari na ogranke Zagrebačke gore, da se u zavjetnoj crkvi u Remetama bace na koljena pred čudotvornim kipom Majke Božje, koju su naši pradjedovi prema svjedočanstvu jednoga staroga natpisa u istom svetištu nazivali:

Najvjernija Odvjetnica Hrvatske, Presveta Majka, Remetska Djevica.[1])

Ime je remetskoga svetišta bilo u prijašnja vremena slavno u cijeloj kršćanskoj Evropi, kako se vidi i iz jedne latinske knjige, u kojoj je svećenik pavlinskog reda Eggerer napisao:

„Da prikažem prema iskustvu i djelovanju milosti i blagodati, što ih je našemu redu udijelila Djevica, valja mi najprije spomenuti, kako je ona Majka Divna podigla među nama u tri kraljevine, i to u istinu Marijine kraljevine, naime u Poljskoj, Ugarskoj i Hrvatskoj, glavna sjedišta i najuzvišenija prijestolja milosti kao i najzdravije ljekarne bolesnika. I doista, u Poljskoj čenstohovska Jasna gora može svojim dostojanstvom i glasovitošću čudesa zauzeti prvo mjesto odmah iza kuće u Loretu... A kao što je u Poljskoj za vršenje čudesa odredila sebi Jasnu goru, tako je u Ugarskoj odabrala Jasnu dolinu, koju neprestano natapa obilnim kišama milosti, nazvanu njemačkim imenom Tal, nedaleko od grada Požuna, sadašnje prijestolnice kraljevine... Napokon je u trećoj, istinski Marijinoj kraljevini Hrvatskoj postavila prijestolje svojih milosti u pavlinski pustinjački samostan, nazvan od prostog naroda Remeta, koji je udaljen od Zagreba ne više od jednoga stadija, gdje po svjedočanstvu različitih zavjetnih darova, koji vise s obadvije strane sa svetih zidova, pruža od vajkada svoju ruku nevoljnicima. Pa kao što kraljevina Hrvatska jedva imade među spomenicima pobožnosti prema Mariji štogod starije od ovoga mjesta, tako nije nikada imala niti imade

u današnje vrijeme ništa glasovitije za uzdanje bijednicima, koji se svaki dan onamo utječu."[2])

Remetsko je svetište bilo dugo vremena hrvatski Lurd, gdje se slijepima vraćao vid, gluhima sluh, hromima hod. Čudesna djela Marijine pomoći u Remetama jesu povijesne činjenice, koje su utvrđene svjedočanstvom ne samo pavlina, čuvara toga svetišta, nego i istraživanjem drugih svećenika. Isusovac Laurencije Hrisogono govori u djelu „Marijin svijet" (Mundus Marianus) o Remetama:

„U ovoj se kraljevini Hrvatskoj, koja je nekada bila vrlo moćna, a sada ju je sila Turaka prekomjerno okljaštrila i potlačila, vidi zacijelo više hramova, koji su posvećeni na čast Blažene Djevice, ali se među njima blista iznad svih ostalih slavom čudesa hram velečasnih otaca reda sv. Pavla, prvoga pustinjaka, nazvan od naroda hramom sv. Marije remetske kraj Zagreba, u kojem Djevica onom snagom i krepošću, koja joj je dana od Boga, čini svake godine lijep broj čudesa na utjehu ove prenevoljne kraljevine. U istinu, ja sam g. 1646. imao priliku da vidim jednoga mladića, koji je bio potpuno lišen vida, pa ga je neka pobožna gospođa vodila ponovno k ovoj Presvetoj Prosvjetiteljici kao k izvoru svjetlosti, i on je, prikazan Njezinim očima, koje su prepune milosrđa, ugledao svijetlo i danas revno učeći pohađa naše škole."[3])

Grč neutješive tuge grabi nam dušu, kada u Remetama isporeďujemo sadašnjost s prošlošću. Bez ikakva romantičkog pretjerivanja možemo ovdje uzdahnuti s pjesnikom: „Oh, pali, braćo, duboko smo pali!" Da nam car Josip Drugi nije načinio nikakva drugoga zla, nego što nam je ukinuo samostane i rastjerao redovnike, već bi to bio dovoljan razlog, da mu povijest hrvatskog naroda dadne naziv zlotvora, koji je rušio naše svetinje nemilosrdnije od Tatara i Osmanlija i temeljitije od najjačeg potresa.

Prema starim slikama i opisima, a i prema sačuvanim temeljima podižemo nanovo u mašti remetski samostan. Pred nama se s dragošću domaćih krovova i s ljubavlju nezaboravnih dobrotvora sjaji u sakrivenoj dolini, koja ima otvoren vidik jedino prema savskoj ravnici, velika četverouglata zgrada, s dvorištem i zdencem u sredini i s kapelicom i obrambenom kulom sa strana.

To je sveti Božji grad, gdje su živjeli ljudi, koji su po zavjetima čistoće, poslušnosti i siromaštva kao duhovni plemići dobili pravo da budu prvi glasnici Nebeske Kraljice. U malenim ćelijama, odijeljeni od svijeta, molili su oni, razmatrali, učili i pisali, noseći bijele haljine kao znak bijeline, koja im je imala resiti dušu. Na glas samostanskoga zvonca otvarala bi se više puta po danu i po noći vrata ćelija, po hodnicima bi se čulo prigušeno povlačenje sandala, i pobožna se redovnička obitelj spuštala u crkvu ili u kapelicu, da pred Euharistijskim Kristom moli redovnički časoslov i krunicu ili da pjeva Oficij Bl. Djevice i najljepše himne zaštitnici svoje provincije, koja se službeno nazivala: „Hrvatska provincija reda sv. Pavla, prvoga pustinjaka".[4]) Ruže dobrih djela, pobožnih uzdaha i mrtvenja nijesu smjele nikada uvenuti pred kipom Remetske Djevice. Svaki je redovnik gledao da može čistim srcem izgovarati riječi:

„Zato, o Marijo, pokaži se Majkom, i to nam je dosta. Budi dobra hraniteljica, hrani svoje sinove i učvrsti njihove noge. Mi smo tvoja ptičad milosti, mi zatvoreni u manastirskim ogradama kao u krletkama pjevamo danju i noću hvale tvojega Djevičanstva."[5])

Odrekavši se svijeta ovi su redovnici svladali svijet. Neki su od njih, na pr. Šimun Bratulić, Martin Borković i Emerik Esterhazi, bili uzdignuti i na čast vođa zagrebačke biskupije, neki su opet učenošću zasjenili sve svoje sunarodnjake, ali ih ni u visinama časti nije uhvatila vrtoglavica ljudske taštine i umišljenosti, nego su ostali uvijek vjerni čednosti svojega reda. Ako ih je svijet slavio radi čega, oni su se vladali poput svojega učenog brata Ivana Belostenca, koji je molio i zaklinjao čitaoce svojega rječnika: „Ako probereš što vrijedno od ovoga mojega bogatstva, ...izvoli se zauzeti za mene kod svemogućega Boga, komu služi cijeli moj život, da ublažiš njegovo preblago milosrđe, neka ne postupa sa mnom preoštro zbog mojih pogrešaka, već neka me radije u svojoj neizmjernoj dobrostivosti primi kao raskajana grešnika i moju dušu nakon putovanja preko mora nevoljnog života obogati što brže blagom blažene vječnosti."[6])

Iz naroda ničući, Bogu služeći i za narod radeći nijesu ovi fratri tražili za sebe druge sudbine, nego što su je imali „ostaci ostataka nekada slavne kraljevine Hrvatske". Vijenac hrvatskoga mučeništva, koji se bio spleo oko cijeloga naroda, povećan je i cvijećem iz ovoga samostana. Silni Hasanpaša, koji je za kratko vrijeme svojega vladanja bio odveo u ropstvo 35.000 Hrvata i koji se dičio, da će u zagrebačkoj katedrali zobiti svoje konje, poslao je g. 1591. pljačkaške čete, da opustoše i remetski samostan. Dvanaestoricu pavlina povedoše turski četnici do Vugrovca i tamo ih na jednoj lipi objesiše.[7]) Što su g. 1591. učinili Turci, to je g. 1610. učinila kuga. Podmukla bolest bacala

je u Remetama i u ostaloj zagrebačkoj okolici nebrojene žrtve u grob. Bijeli fratri nijesu ostavljali svojega naroda, nego su junačkom požrtvovnošću obilazili bolesnike donoseći im izmirenje s Bogom. Izvrgavali su se neustrašivo opasnosti zaraze i redom su obolijevali od kuge, ali se nijesu dali odvratiti od vršenja apostolskih i samaritanskih dužnosti. Jedan je redovnik za drugim umirao, a najposlije je zauvijek zaklopio oči i remetski vikar o. Juraj Bakić. Zagrebački su isusovci iskazali posljednju počast mrtvima, zapečatili crkvu i samostan i poslali ključeve pavlinskim poglavarima u Lepoglavu.[8])

Na jednoj slici iz prve polovine 18. vijeka vidi se, kako u remetsku crkvu grnu sa zastavama mnogobrojni proštenjari. To se događalo redovito na veće Marijine svetkovine. Bijeli su se fratri pripravljali za takve dane strogim postovima i posebnim pobožnostima. A kad bi došao svečan dan, neki su oci primali u svojim ćelijama vanjske svećenike, koji su se kod njih ispovijedali, a drugi su sjedili u ispovjedaonicama opraštajući grijehe raskajanima i dajući dobre savjete neupućenima. Okolo crkve i u crkvi neprestano su se orile Marijine pjesme, a među njima je zacijelo bila osobito omiljela ona, u kojoj su se nalazile ove kitice:

O Marija, svemu kršćanstvu ti si obramba
i orsagu* ti horvackomu Mati ufana.
Podeli nam tvu milošću, Deva Marija premilostivna.

O Marija, tebe grešniki milo gledaju,
vbogi* ljudi, zmožna* gospoda milost prosiju.
Podeli nam tvu milošću, Deva Marija premilostivna.

O Marija, tebi težaki poju na polju
i na pomoć dobri junaki zovu vu boju.
Podeli nam tvu milošću, Deva Marija premilostivna.

O Marija, tebi se mole vsi redovniki
i od tebe pomoć prosiju verni hižniki.*
Podeli nam tvu milošću, Deva Marija premilostivna!

Osjećajući jednakost i utjehu pred Remetskom Čudotvorkom željeli su i „vbogi ljudi" i „zmožna gospoda" da ostanu pod okriljem „najvjernije odvjetnice Hrvatske" ne samo za života, nego i poslije smrti. Ni najbogatije hrvatske porodice nijesu mogle podizati goleme hramove kao svoje zadužbine, ali zato su i seljaci i građani i velikaši davali našim svetištima manje ili veće darove. Za nagradu su tražili, da redovnici čitaju mise za ispokoj njihove duše, a kojiput i to, da čuvaju njihove smrtne ostanke u rakama ispod crkve i vani u crkvenom dvorištu.

* orsag = država * vbogi = ubog, siromašan * zmožan = moćan * hižnik = bračni drug.

U posvećenom tlu ispod remetskoga svetišta nalazila se cijela nekropola, cijeli grad mrtvih. Pored velikog broja pavlina bili su tu sahranjeni i neki velikaši. Tu je poslije burnog i lutalačkog života našlo g. 1472. posljednji zemaljski počinak tijelo našega najdarovitijega humanističkoga pjesnika Janusa Pannoniusa. Tu je g. 1414. bio sahranjen knez Pavao Zrinski, a g. 1531. ban Ivan Karlović. Grobnice Zrinskoga i Karlovića nalazile su se u svetištu crkve ispred glavnog oltara. Iznad Karlovićeva groba stajao je nekada kameni spomenik, o kojem čitamo u staroj knjizi:

„Sahranjen je ovaj Karlović u remetskom samostanu otaca pavlina. Budući da je on preminuo bez djece kao posljednji potomak Kurjakovića ili Karlovića, ostavio je veliku očevinu oporukom uz privolu Ferdinanda Ivanu i Nikoli Zrinskomu, sinovima svoje sestre. Sjećajući se primljena dobročinstva podigoše mu oni, koliko mogoše, za uzvrat spomenik i dadoše uklesati na nj ove retke: Sahranjen je pod ovom gomilom odličan rodom, vješt u vojevanju, velemožni gospodin Torkvat, knez krbavski i ban kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. A nad grbom: Znam, da moj Otkupitelj živi itd. Godine 1531."[10])

Znam, da moj Otkupitelj živi itd!

Zaustavljamo se kod ovih riječi pitajući se: Nijesmo li mi to čitali već negdje drugdje? Jest, čitali smo to u knjizi o Jobu, gdje cijeli citat glasi:

„Jer znam, da moj Otkupitelj živi, i na sudnji ću dan uskrsnuti iz zemlje. I ponovno ću se zaodjeti svojom kožom, i u svojem ću tijelu vidjeti svojega Boga."

Razmišljamo, uspoređujemo. Postoji li doista sličnost između sudbine patnika Joba i Ivana Karlovića? Dolazimo do uvjerenja, da donekle postoji. Jobom se mogao nazvati ne samo Ivan Karlović, nego gotovo svaki hrvatski velikaš, šta više i cijeli hrvatski narod u 16. vijeku.

Pođimo, da vidimo barem neke događaje iz života toga hrvatskoga Joba.

II. VELIKA BAŠTINA OTACA

ČITAMO o biblijskom Jobu, da je imao stoke sedam tisuća ovaca i tri tisuće deva i pet stotina jarmova volova i pet stotina magarica i čeljadi veoma mnogo. I bijednici su nalazili zaštitu kod kopljanika njegovih, i putnici su dobivali hranu i prenoćište u stanovima njegovim, i mnogi su se bosjaci otoplili runom ovaca njegovih. Imao je i zlata ofirskoga i grimiza tirskoga i safira indijskoga, i njegova je porodica bila slavna u zemlji Husu i često je davala gozbe domarima i uzvanicima.

No imamo li pravo, da to isto reknemo i o Ivanu Karloviću? Nije li Karlović bio knez Like i Krbave, a odakle se te pokrajine mogu ispoređivati sa zemljom Husom?

Doista, čujemo li danas riječ Lika i Krbava, odmah nam se javlja u pameti predodžba siromaštva i oskudice. Vidimo pred sobom kraj, gdje ogoljele brdine plaše i oblake, koji se razgovaraju s njima većinom vatrenim munjama i naglim pljuštavicama, a doline, posute šljunkom, zavidno proždiru u nezasitne ponore rijeke, potoke i izvore, samo da što manje vode dadnu rijetkomu ječmu, šturomu prosu i niskomu kukuruzu. Ličani i Krbavljani nijesu nikakvi mekušci. Čvrste šake i snažna tijela, kao da su isklesani iz velebitskih hridina, spremni su oni da se uz poklik životne radosti hvataju u koštac i s najvećim tegobama. I u pobjedi i u porazu njihovo oko imade malo vlage kao i njihova rođena gruda. Pa ipak i ovi kremeni ljudi, koji se ne dadu poništiti ni silnim nerazmjerom između rodnosti tla i plodnosti svoje rase, često zaleleču nad svojim zavičajem:

Jadna Liko, što si dočekala,
Da te Bosna kukuruzom hrani!

Ovaj je vapaj opravdan za sadašnjost, ali se već iz njega samoga vidi, da su narodne predodžbe o prošlosti drugačije. Nekada nije bilo tako, veli narod i u ovoj kratkoj tužaljci.

Nekada je Lika mogla i sama da prehranjuje svoje žiteljstvo.

Neki su učenjaci htjeli da utjeraju narodni glas u laž. Rekoše, da je spominjanje nekadašnjeg blagostanja Like i Krbave obična priča, koja je nastala bez opravdana razloga, kao i mnoge druge priče o zlatnom vijeku nekih krajeva. Njemački je učenjak Momzen (Mommsen) ustvrdio, da su krajevi Like i Krbave već prije sedamnaest i osamnaest stotina godina, kada su njima vladali rimski osvajači, bili već „gotovo opustjeli" (partes fere desertae). No njegov je sud popravio drugi Nijemac, Pač (Patsch), koji je temeljito proučio ostatke starih rimskih i ilirskih gradova i naseobina u Lici i Krbavi i došao do ovog zaključka:

„To je ipak dokaz, da zemlja nije bila tako siromašna, kako se općenito uzima."

Još odlučnije brani nekadašnje blagostanje Like Georg Fajt (Veith), također Nijemac, koji veli, da ne smijemo pod „Krasom" razumijevati „kamenitu pustinju". O staroj Iliriji, kojoj je pripadala i Lika i Krbava, veli on:

„Prema tomu treba da cjelokupno područje stare Ilirije zamišljamo doduše kao neobrađenu, ali ipak za obrađivanje prilično jednako podesnu zemlju šuma i pašnjaka, gdje nije bilo prirodne diobe u dva dijela, koji bi imali nejednako zemljište i kulturu. Dosada sačuvana šumska područja, naročito prašumski teritorij Kapele i bosanskohercegovačkog graničnog gorja, daju nam još danas prilično blisku sliku o tom, kako je prije 2000 godina bilo posvuda ovdje. Tada je došlo veliko pustošenje, koje su na obali proveli Mlečani, a u unutrašnjosti seljaci i pastiri zajedno s turskim oblastima; prvi su uništavali šume, da dobiju drva za svoju trgovinu, a Turci su — najzad prilično kasno — palili velike opsege šuma, da oduzmu domaćim razbojničkim četama njihova zakloništa. Istom tada pojavio se Kras u svoj svojoj oporosti. Razmjerno slaba naslaga crnice nije mogla odoljeti sili zimskih pljuštavica i bijesnoj snazi bure, nego se odrunila s pristranaka i nagomilala u poljima i riječnim dolinama ostavljajući gore pustu golet."[11])

Hrvatska plemena, koja su svladala ne samo Avare, nego i potomke Ilira i Rimljana, nijesu došla u novu domovinu kao razarači, nego su vremenom još i poljepšala Liku i Krbavu. Premda se ti krajevi nijesu nikada odlikovali plodnošću stare Babilonije ili našega Srijema, ipak su imali dovoljno i ruha i kruha i svakojakoga smoka. Godine 1519. izjavio je Karlovićev kapelan Stjepan Posidarski u Rimu pred papom Leonom Desetim, da su to bile sve do nedavna

krasne i vrlo plodne zemlje.[12]) A i poslije toga sačuvalo nam se svjedočanstvo, što ga je zapisao Marko Antonije Rajmundo, generalni vikar i vizitator ninskih biskupa Jurja Divnića i njegova sinovca Jakova. Rajmundo je bio „muž prokušane vjere, izabrane učenosti i naročite marljivo ti", koji je više puta prošao Liku; zato ne možemo reći, da je govorio neodmjereno, kad je tu pokrajinu nazvao „prekrasnim krajem", koji imade mnogo župa, sela i zamaka te je „vrlo plodan svakojakim dobrom"[13]) Njegovo svjedočanstvo imade to veću vrijednost, jer je napisano poslije godine 1527., kad je Lika bila već u turskim rukama.

Ako se pod Likom imade razumijevati kasnija ličko-krbavska županija, onda narodna pjesma nije nimalo pretjerala, kad joj je pripisala sedamdeset i sedam gradova ili utvrđenih mjesta. Naprotiv ako se pod Likom razumijeva kneževina Ivana Karlovića, onda je to hiperbola, koju treba svesti tek na jednu trećinu. No i takva je kneževina bila još uvijek prilično velika za Karlovićevo doba. Tada su pod manjom ili većom Karlovićevom vlašću u župi Krbavi stanovala plemena Gusići, Lapčani i Radočevići, koji su se dijelili u vrlo razgranjena koljena i zadruge. U okolici krbavskih gradova Udvine, Komića, Mrzina ili Mrsinja, Korenice, Podlapčaca i Kurjaka nalazimo Butkoviće, Dobriće, Dokmaniće, Draguniće, Grubiće, Gunkoviće ili Junkoviće, Hrenčiće, Jakobiće, Juričiće, Mariniće, Milašiće, Parinčiće, Roginiće, Sopkoviće, Subotiće, Zelenkoviće i mnoge druge. U župi Lici, koja nije sva pripadala Ivanu Karloviću, najjače je bilo pleme Mogorovića, a iza njih su dolazili Lagodušići. Glavne hiže ili zadruge među Mogorovićima bili su Babonožići, Draškovići, Hlapčići, Kobasići, Korlatovići, Malići, Orlovčići, Petrićevići, Pribislavići, Radčići, Skoblići, Slavkovići, Tomašići, Tvrtkovići, Utišenići i Zoranići. Među Lagodušićima isticali su se Hrančići, Kosići, Plavšići, Radušići i Vladići.[14]) Karlovićeva se kneževina prostirala i dolje prema jugu, gdje joj je glavni grad bio Obrovac, i gore prema sjeveru, gdje se završavala gradom Mutnicom ili Mutnikom u blizini Cazina.

Obilno napučena Lika i Krbava imala je svoje muke i svoje radosti. Stanovnici su bili krepki i visoki, zato su ih gledali s udivljenjem naročito Mlečani, koji su ih vrlo rado uzimali u vojničku službu. Dijelili su se na slobodne plemiće, kmetove i pohrvaćene Vlahe. Lički se Vlasi nijesu razlikovali od iskonskih Hrvata ni jezikom ni vjerom ni običajima, ali ipak nijesu bili potpuno ravnopravni starim hrvatskim plemenima. Stočarstvo nije bilo nikakva njihova naročita

osobina, a uz to su davno prestali da budu nomadi (skitalački pastiri), kako ih naziva Tubero (Commentaria VI, 269.).

Lička i krbavska polja i doline donošahu toliko žita, da ga je bilo i za izvoz u druge krajeve. Ipak je glavno bogatstvo Like i Krbave bila sitna i krupna stoka. Na planinama i na brdskim pristrancima čuvali su pastiri više stotina tisuća ovaca pjevajući pokraj stada „A ti devojko šegljiva"[15]) i druge pjesme. U dolinama su ratari gonili uz drveni plug volove, a kneževska je pratnja jašila krasne konje, koji su se uzgajali u glasovitim Karlovićevim ergelama. U ličkim i krbavskim šumama imali su redovito dobru zaradu domaći drvari i smolari, koji su opskrbljivali mletačku mornaricu većim dijelom građevnog drva i smole. Osim žita, brašna, drva i smole prodavali su žitelji Karlovićeve kneževine u primorju i po otocima sir, vunu, krzna, pokrivače, med, vosak, ovce, jagnjad i škopce. U osobitoj je cijeni bio „morlački sir", koji se izvozio u velikim količinama u Italiju. Mletački opet i primorski trgovci prodavali su Ličanima i Krbavljanima ulje, sol, ribu, mirodije, željeznu robu i vino.[16])

Materijalnomu bogatstvu odgovarao je i moralni ugled obitelji Ivana Karlovića. Kurjakovići ili Karlovići pripadali su plemenu Gusića i imali su možda već od posljednjih hrvatskih kraljeva narodne krvi veliku riječ među hrvatskim plemstvom. Od godine 1387. nazivali su se „gospodarima i prirodnim knezovima Krbave, Like, Bužana, Baga". Neki su bili i banovi Hrvatske i Dalmacije.[17]) Taj se ugled nije umanjio ni kod Ivanovih roditelja. Majka Ivana Karlovića bila je Doroteja, sestra kneza Anža Brinjskoga i Nikole Tržačkoga iz porodice Frankapana. Kralj Matijaš Korvin bio je doduše oteo Ivanovu ujaku Anžu njegovu očevinu, a Ivanova je oca Karla, koji je štitio Anža, nazvao u času lude srdžbe „tatom i razbojnikom"[18]), ali se knez Anž iza Matijaševe smrti opet osovio na noge, a Ivanov otac Karlo ubrajao se među najznamenitije hrvatske junake, osobito od g. 1491., kad je zajedno s banom Ladislavom od Egervara i Frankapanima razbio Turke na rijeci Uni. Glas o tom boju sačuvao se dugo u narodnoj tradiciji, pa kako staroj uspomeni svako koljeno pridodaje nešto novo, nije čudo, što je ljetopisac Ivan Tomašić od 1.500 mrtvih i isto toliko zarobljenih Turaka načinio golemu brojku od 9.000 mrtvih.[19])

Najvredniji su Karlovićevi gradovi bili Komić, Udvina i Obrovac.

U Komiću, koji je prozvan od naroda Karlovića dvorima, bilo je, kako se čini, središte Karlovićeva gospodarstva.

Bit će ipak da je stolica krbavskih knezova bila u Udvini, koja se po Klaićevu mišljenju nazivala u početku Krbavom. Tu je do godine 1460. bilo ujedno sijelo krbavske biskupije. Tu su se sakupljali na vijećanje suci i porotnici ili po tadašnjim nazivima, španovi, rotni suci, pristavi i osidnici plemenitoga krbavskoga stola.

Godine 1469. spominje se u Udvini ili Krbavi franjevački samostan, koji je zajedno sa samostanima u Bistrici, Cetini, Vrhrici, Kninu, Visovcu, Karinu i Bihaću pripadao „vikariji Bosni reda male braće"[20]).

Posve je prirodno, da su Kurjakovići težili za slobodnim izlazom na more. Zato su nastojali da od Obrovca načine izvoznu luku, koja bi došla u izravan trgovački saobraćaj s cijelim svijetom. Neko su vrijeme imali i svoje brodove, koji su iz Obrovca plovili Jadranom.[21]) No tu su se sukobili s mletačkim trgovcima, koji nijesu htjeli ni čuti, da bi Jadransko more moglo pripadati ikomu drugomu osim njima. Kurjakovići su ih molili, da smiju sami trgovati sa srednjom Italijom, no Mlečani su im odbili molbu,[22]) jer su željeli da sav lički i krbavski izvoz i trgovinu imadu u svojim rukama sami oni preko Zadra i svojih otoka.

Obrovac se dakle nije mogao razviti u veći trgovački grad, ali su se krbavski knezovi ipak vrlo rado svraćali u nj, naročito poslije pada Bosne, jer su se u njem osjećali sigurniji. Pod Obrovcem se od g. 1468. do 1531. spominje benediktinski samostan, a u blizini Obrovca nalazio se i drugi Karlovićev utvrđeni grad, imenom Zelengrad.

III. ŽALOSNA SLAVA KRBAVSKOG POLJA

ŽIVOT se u državi knezova Kurjakovića razvijao sve do pojave Turaka prilično redovito. U kućama je pod istim zadružnim starješinom stanovalo više porodica. Ljudi su proživljavali proljeća, ljeta, jeseni i zime idući za svojim običnim poslom. Bilo je dakako i poremetnja patrijarhalnoga mira. Za putove, mlinove, pašnjake i zimišta, za „ždrijeb" zemlje, za međaše i za povrijeđenu osobnu čast vodile su se mnogobrojne parnice kod plemenitih stolova u Krbavi, kod ličkoga svetoga Jurja na Skurini i drugdje. Narod je katkada ustajao i protiv svojih velikaša, koji su po primjeru ostale Evrope uvodili kmetstvo i sve više otimali i stješnjavali pravice slobodnih ratara. Dolazilo je i do oružanih sukoba sa susjednim knezovima, naročito s Frankapanima i Zrinskima, šta više i do pravih ratova s tuđim državama. Ali sve se to još dalo nekako podnositi. Ni u najtežim prilikama krbavska se i lička ognjišta nijesu gasila ni od domaćih svađa ni od tuđega mača pa ni od same kuge i drugih zaraznih bolesti.

No kao što su na Jobovo imanje navalili Sabejci i Kaldejci i posjekli ratare, pastire i trgovce, tako su i na kneževinu Kurjakovića udarili Turci, da je ili podjarme ili potpuno unište.

Godine 1457. molili su Kurjakovići Mlečane, neka se ne protive obnavljanju zidova Kličevca. Slutili su naime, da bi ih Turci mogli pohoditi. Mlečani su odbili tu molbu čudeći se, kako se može govoriti o opasnosti Turaka, „kojima hvala Bogu, nema zasada ni traga u ovim krajevima".[23]) Kurjakovići su ipak nastavili utvrđivanje, a Mlečani su načinili pritisak na kralja Matijaša, i on je g. 1463. neposredno prije pada Bosne zabranio, da se Kličevac dalje utvrđuje.[24]) Očevidno su i Mlečani i kralj Matijaš zaboravili, da su Turci već g. 1415. bili provalili u krajeve oko Blinje, Zrina, Zagreba i Celja i odveli u ropstvo 30.000 kršćana.

Pad Bosne 1463. pokazao je tursku opasnost u svoj ozbiljnosti. Turci su iste godine provalili u Hrvatsku, zarobili hrvatskoga bana Pavla Špirančića, porobili Liku i Krbavu i prodrli sve do Senja.[25]) Uspjesi kralja Matijaša u Bosni nijesu mogli zaštititi Hrvatsku. Jajce je postalo tvrđavom, oko koje nije bilo stalnih naselja. Hrvatska plemena oko Plive, na gornjem Vrbasu, na Grahovu i na Livanjskom polju prijeđoše djelimice na islam, a djelimice se raspršiše na sve strane svijeta. Hrvatski otpor na Uni i Cetini bio je preslab da zaustavi neodoljiv zanos bosanskih muslimana, koji su u okviru turske carevine postali ratnici prvoga reda. Kad su se islamu poklonile ili pred njim uzmaknule stare hrvatske porodice oko Rmnja, Kulen-Vakufa, Ostrovice, Klise, Bilaja i Belgrada (Prusca), došao je red na zadruge Našmaniće, Mečare, Lučiće, Hvaokoviće, Čuliće, Račačeviće, Dujmoviće, Ratkoviće, Sičiće, Mrmonjiće, Lapiće, Boričeviće, Božiloviće, Kenliće, Čibudiniće, Tulavčiće, Krčeliće, Baldačiće, Vojslaviće i Strižiće između Une i Plješivice od plemena Lapčana i na Bokaniće, Bubaniće, Čučiće, Fabjaniće, Glavčiće, Kemeniće, Križaniće, Kružiće, Markoviće, Milčiće, Najčiće, Radiće, Radovaniće, Ščitariće, Vitanoviće, Vučiće i Židoviniće od plemena Nebljuha. Kad je bila što razorena, što rasklimana i ta obrambena linija, poduzimali su Turci sistematske napadaje na državinu knezova Blagajskih oko sastavaka Sane i Une i na Liku i Krbavu.[26])

Žestina četovanja, što su je nametali bosanski muslimani, poduprti od svih ratobornih elemenata Balkana, bila je upravo paklenska. Hrvatska plemena, odgojena već od davnine u glavnom u kršćanskoj miroljubivosti, ograničila su se na najpotrebitiju defenzivu ili obranu. Rijetko kada zaletjele bi se hrvatske čete u Bosnu, da obračunaju s dušmanima, a onda su opet ostajale kod kuće u nepokretnosti ne mogući da promijene stari način narodnog života. U blizini nepomirljiva susjeda moglo se misliti na uspješnu obranu zemlje samo onda, da je sav narod postao vojnik i ratnik. No za provedenje tako velikih promjena nije bilo ni dalekovidnih ljudi ni novčanih sredstava. Računalo se tek s manjim pothvatima, koji su svi zajedno bili plaćeni kud i kamo skupljim žrtvama, nego što bi bio plaćen kakav velik, dobro pripravljen čin.

Ovako se nije moglo dalje životariti. Turci su doduše stalno uzmicali iz Hrvatske ostavljajući na bojištima kojiput i više hiljada boraca. Ali njihova je ofenzivna ili navalna taktika bila ipak vrlo uspješna, jer su njihove čete odvodile u ropstvo svake godine golem broj zarobljenika. Da spomenem samo neke brojke. U ožujku 1469. odveo je Isabeg iz hrvatskih krajeva iz Kranjske u ropstvo 60.000 ljudi. Par mjeseci poslije toga taj se broj povećao još za 10.000 Hrvata. U lipnju g. 1471. opet je Isabeg zarobio u hrvatskim krajevima i u Kranjskoj i Štajerskoj 30.000 ljudi. U lipnju 1474. odvučeno je u tursko ropstvo 14.000 Zagoraca i Podravaca.[27])

Napokon je došao čas, kad su se i Hrvati odlučili na jedan veći pothvat.

Bilo je to u kolovozu godine 1493., kad je zapovjednik Bosne Jakub-beg provalio s osam do deset tisuća dobro oboružanih konjanika, većinom iz Rumelije, u hrvatske krajeve i u Kranjsku. U Hrvatskoj se vodio građanski rat između bana Derenčina i Frankapana. Prisutnost smionog dušmanina ipak je probudila savjest zavađenih velikaša, i oni se pomiriše. Ban Derenčin pokaza se vrsnim organizatorom. Pod njegovu zastavu pohrliše Bernardin, Nikola i Ivan Frankapani, Ferenac Berislavić sa slovinskim vojnicima između Save i Drave,[28]) Petar Zrinski sa svojim konjanicima, Juraj Vlatković s bosanskim uskocima i mnogi drugi viši i niži plemići.[29]) Neki povjesnici tvrde, da se u Derenčinovoj vojsci našao i otac Ivana Karlovića Karlo, no meni se čini mnogo vjerojatnije ono, što je zapisao fratar Šimun Klimantović ili Klemenović, koji u svojem ljetopisu kaže: „1493. Tada umri knez Karal Krbavski na 8. ijuleja".[30])

Da se bitka 9. rujna 1493. svršila pobjedom hrvatskoga oružja, Krbavsko bi polje ostalo za sva vremena izvor hrvatskoga ponosa i snage i simbol hrvatskoga jedinstva. Ali unatoč slozi svih hrvatskih pokrajina, unatoč hrabrosti vojskovođa i boraca nije se hrvatska vojska mogla mjeriti s turskom, jer je u njoj samo manjina bila vješta ratovanju i dobro opremljena, a drugi su po Bonfiniju bili bez mača, oklopa i kacige, oboružani okovanim štapovima, kijačama i prostim lukovima. Derenčin je bio dobar organizator i četnik, ali za bitku većega stila nije bio još dorastao.

Krbavsko je polje steklo žalosnu slavu, da se na njem po riječima ljetopisca Tomašića očitovalo „prvo rasulo hrvatskoga kraljevstva". Pobjednik Jakub-beg, prozvan Hadum, nije pretjerao, kad je Krbavsko polje isporedio s Kosovom. Moramo na žalost priznati, da su istinite riječi hrvatskoga muslimanskoga povjesnika Bašagića, koji veli: „Ako je sultan Murat I. na Kosovu s Turcima otvorio jedno krilo, Jakub-beg je s Bošnjacima na Krbavi otvorio drugo krilo od kapije, kroz koju su kasnije turske vojske bez otpora prolazile u srednju Evropu."[31])

Oko 10.000 iznakaženih mrtvaca nagomilalo se na Krbavskom polju. Dušmanske se čete s pobjedničkom cikom i vikom razletješe po krbavskim i pounskim naseljima, da još više povećaju broj hrvatskih mrtvaca i zarobljenika. A kad su posljednje turske čete iščeznule u Bosni, i kada se preostali stanovnici Like i Krbave povratiše u opljačkane kuće ili na garišta, nastalo je po svjedočanstvu pobožnoga češkoga putnika Ivana Hasišteinskoga, koji se tada nalazio u Zadru, po hrvatskim krajevima takvo jecanje, da bi se moralo rasplakati i srce, koje bi bilo tvrđe od najtvrđega kamena. Mnogo je otaca i matera izgubilo sve sinove i kćeri. Toliko je mnoštvo žena obudovjelo, da se gotovo u svakom drugom selu našlo najmanje šest udovica s malom djecom, a muževi su svi bili ubijeni ili zarobljeni. Pop Martinac od plemena Lapčana, koje je tada ispilo svoj kalež gorke muke do dna, obilježio je poput Jeremije svu dubinu hrvatske tragedije zapisavši u svetu knjigu:

„I t'gda načeše cvilit rodivšije i vdovi mnoge i pročiini, i bist skrb velija na vseh živućih v stranah sih, jakaže ne bist od vremena Tatarov i Gotov i Atelja nečastivih."

Proplakali su starci i starice uzdišući: Dosada smo prodavali livade i oranice iskupljujući sinove iz sužanjstva, a sada se utrnuše naša ognjišta, jer naš porod pogibe od okrutnog mača!

Proplakaše udovice naričući: Tko će hraniti i od zla braniti nas i našu siročad?

Proplakaše i zaručnice jecajući kriomice i u pola glasa: Jao, kuda odoste vi, naši hrabri, kojima poklonismo svoje srce i svoju ljubav?

Narodna pjesma, koja nam je sačuvala uspomenu na krbavsku bitku, personificirala je preneraženje hrvatskoga naroda u zaručnici kneza Perazovića, mladoj Doroteji, koja pada mrtva na glas o strahovitom krbavskom porazu.

Kad to čula mlada Doroteja,
Od tuge joj srce raspuknulo,
Od žalosti čarnoj zemlji pade.

Proplakala je i majka Ivana Karlovića, kneginja Doroteja, koja je prije dva mjeseca bila obukla crninu za pokojnim mužem Karlom, a sada joj je sunce sreće još više potamnjelo, jer je u jobovskoj nezgodi svoje kneževine i cijeloga hrvatskoga naroda vidjela i nezgodu svoje nedorasle siročadi.

IV. PISMO OCU KRŠĆANA

KAD JE Job bio u nevolji, dođoše mu tri prijatelja, Elifaz Temanac i Baldad Sušanin i Sofar Naamljanin, da ga požale i utješe.

Nevolja je hrvatskoga naroda bila još veća, jer k njemu ne dođoše u prvi mah ni takvi prijatelji. Prvih dana nije se u općoj zbunjenosti i očaju nitko sjetio ni da pokopa lešine palih bojovnika. Pa i onda, kada su stanovnici okolišnih sela odnijeli s krvavog razbojišta tjelesa svojih sinova, muževa i rođaka, ostalo je još na polju golemo mnoštvo nepokopanih leševa onih junaka, koji su bili pohrlili pod Udvinu iz udaljenijih krajeva.

Prvi, koji je od velmoža došao na bojno polje kao milosrdni Samarjanin, bio je ninski biskup Juraj Divnić. On je po želji hrvatskih predstavnika, a naročito podbana Perušića imao da od tadašnjega pape Aleksandra Šestoga zamoli pomoć. Divnić je mogao očekivati sa stalnošću, da njegova molba ne će biti bezuspješna. Kod svete Stolice našli su već prije toga utočište svi ucviljeni balkanski narodi, pa i Hrvati. Papinska je državna blagajna bila poduprla ne samo nesrećnu bosansku Niobu, kraljicu Katarinu, nego i srpskoga despota Stefana Brankovića, njegovu ženu Anđeliju i njihovu djecu, a osim toga i grčkoga despota Andriju Paleologa te mnoge arbanaške i druge bjegunce.[32]) Nije se dakle trebalo bojati, da će Rim zatvoriti vrata hrvatskim stradalnicima. Ipak, da uspjeh bude što veći, htio je biskup Divnić da sam vidi mjesto krvoprolića. Došao je dakle na Krbavsko polje i na osnovu vlastitoga promatranja napisao papi potresno pismo, koje je datirano u Lici 27. rujna 1493.

Pisac se ispričava, što ne piše „visokim stilom" (stilo grandi), no upravo ona mjesta, gdje se povodi za tadašnjom naduvenom modom humanističkoga kaćiperstva, ne postizavaju nikakva jačega dojma, dok nas više diraju oni odlomci, gdje pobožni biskup nema duga daha i gdje mu se govor pretvara u niz nabacanih i na prvi pogled nepovezanih rečenica.

Misleći na napadaje, kojima su Hrvati trajno izvrgnuti, jada se on na bosanske Turke:

„Prvi dakle i najpreči razlog, zašto Turčin ovako navaljuje na pokrajine, jest po mojem sudu: srce, koje se ne može zasititi pokolja vjernika i hlepi za tim da prigrabi vladu nad cijelim svijetom. Zatim obilje imanja i ljudi, što ih hrani i goji plodna Bosna. Kažem Bosna, najbolja od svih pokrajina, koja se može mjeriti sa svakom pokrajinom od davnine, imajući u obilju svega, što je potrebito za ljudski život. K tomu se pridružuje i sloboda lutanja, kuda te volja, jer kudgod Bosna krene, svuda razvija bojnu zastavu te neprestano nalazi u ovim krajevima najsigurniji ulaz. Bosna, jao, odviše bliska jadnim Hrvatima. Nju cijelu nastava Turčin, odakle, kadgod ga želja vuče, izlijeće siguran te optrčava i pustoši po miloj volji susjedne pokrajine. Prodire u Ilirik i u Liburniju i trkimice prolazi kroz njemačke krajeve sve do izvora Save i zatiče stijegove, gdje mu se prohtjedne. Nitko mu ne dolazi ususret, nitko mu se ne opire, Sveti Oče, niti imade koga, čije bi se snage mogle ispoređivati s njegovima. Siguran boravi u Bosni i svagdje nalazi gaz, kudgod polazi. Obilujući isto tako ljudima kao i svakojakim ratnim sredstvima ide, kamo ga god volja. Pustoši polja, drveće gvožđem obara, ruši kuće i gradove, odgoni stoku, koliko je imade. Vodi zarobljenike u jarmu, pljačka, stavlja na muke, silovito istrebljuje, tjera bosonoge i gole po brdinama i kamenju. Bezbožna rulja vuče polumrtve na užetima ili na konjskim repovima. Kao nijeme živine tuče toljagama i bičevima ugledne gospođe s raspuštenom kosom, uprskane krvlju djece, nagrđene udarcima, izmrcvarene u licu, a one zaman uzdišu, leleču i pište, zaman mole od koga pomoć ili barem utjehu. Zlostavljene djevojke i Bogu posvećene djevice, dječake i mladiće odnose divlji neprijatelji u svoju zemlju, na sužnjevima iskušavaju sve vrste surovosti i mučila, koja se ne dadu ni zamisliti, a kamoli ispripovijedati... Sada se duša, shrvana bolom, žaca reći, jezik se boji iskazati, koliko nam je nevolje i jada zadao bezbožni neprijatelj. Kad sam naime spomenuo u glavnim crtama bjesnilo, što ga Turci iskaljuju na sužnjevima, nijesam bio toliko uzbuđen ni uzrujan, a gle, kada bih htio, Sveti Oče, posebnim redom razložiti sve, što nam se nedavno zbilo, tu mi jadniku, jao, drhat trese kosti i jedva se držim na nogama, jer mi staje pamet i udovi mi klecaju od strahopočitanja ili bolje reći od straha. Ali ipak, da po dužnosti točno izvijestim Vašu Svetost, kojoj sam uvijek bio najposlušniji i najodaniji sluga, te da što pomnjivije ugodim

banovcu Hrvatske i ostalim plemićima Slovinske temlje, koji su me jučer pismeno i po glasnicima dali svi jednoglasno zamoliti, da Vašoj Svetosti pišem potanko i o nesreći pobijenih i o pogiblima, u kojima se danju i noću nalaze oni, koji preostadoše na životu, jer sve im prijeti neposrednom smrću, i svi već izgubiše nadu u spas, jer im je voda segnula do grla, pa misle jedino na predaju; ne znadu se naime domisliti, što bi im pomoglo, budući da su neprijatelji pred vratima; tvrđave su bez posada, nema živežnih sredstava, gradovi nemaju branitelja; ako Bog ne sačuva država, i ostaci će njihovi biti uništeni, i pokrajine će propasti: zato ću pokušati da po mogućnosti kažem po redu bar neke stvari, kad već nije moguće ispripovijedati sve. Kada Vaša Svetost shvati nevolje potlačenih, jadnici će dočekati bolju sudbinu, jer neshvaćenoj bolesti nema nikakva liječenja."

Dalje prikazuje Divnić sam tijek bitke spominjući izričito, da su se u njoj borili i „vojnici Krbave, Modruša i Like". Čini se, da je i sam želio između redaka prigovoriti banu Derenčinu, što je svoju vojsku izveo na ravno polje i dao svoje pješake pregaziti od turskih i od svojih konjanika. Spomenuvši i neka nebeska znamenja, kojima je po njegovu mišljenju bila unaprijed naviještena propast hrvatske vojske, prešao je brzo preko samog završetka bitke nastavljajući crtanje teškoga hrvatskoga položaja poslije poraza.

„Padoše dakle" — veli on — „junaci Izraela. Umriješe, koji stajahu hrabro na pragu, i neprijatelj se nije mogao radi njihove straže tako sigurno klatiti ovim pokrajinama. Ne treba dakle više oplakivati Saula i one glasovite ljude. No premda se dosta i previše jadikovalo nad njima, ipak pridolazi nova žalost za nas, jer su odabrani knezovi, velikaši, vojskovođe, kapetani, vrijedni svake slave i časti, platili tjelesni porez, što su ga dugovali prirodi. To su oni, Premilostivi Oče, od kojih su neki prošlih godina bili od Ugra poslani u pomoć kralju Ferdinandu te su iz turskih ruku oslobodili Apuliju,[33]) a sada, jao, boreći se za domovinu zadobiše smrtne rane te leže nepokopani, predani za hranu zemaljskoj zvjeradi i nebeskim pticama. U jedan onaj dan na tijesnu prostoru bijaše što zasužnjeno što poklano trinaest tisuća ljudi. Vrlo mnoga ukočena tjelesa leže bez reda po putovima, razdiru ih neprestano vuci, tigri (!), medvjedi, a nema nikoga, da ih sahrani. Tko da predoči pokolj, tko da ispripovjedi zator onoga dana? Osim toga ni to se nije činilo Turcima dosta za njihovo slavlje, već su

i nosove ubijenima poodrezali, da ih lakše mogu kao znak pobjede donijeti svojemu caru i da se mogu hvastati besjedeći o tako žalosnom slavlju. Neke sapeše u ljute sužanjske okove i odvedoše. I samoga bana baciše u negve, a njegovu sinu, također vrlo odvažnu vojniku, odrubiše glavu pred očima roditelja i toplom krvlju jedinca sinka uprskaše očevo lice. I kadgod je jadnik trebao da jede, uvijek su mjesto zdjele stavili preda nj na stol ljubljenu glavu sina na tanjuru. Mrska li zrcala! Neukusna li poslužavnika za jelo! Najljući otrov od nalijepa miješa maćeha Turska. Šta drži Vaša Svetost, nije li se očinsko srce uzbudilo? Nije li se cijelo tijelo od žalosti i tjeskobe potreslo? Nije li skršeni otac uskliknuo: O tri i četiri puta blaženi oni, kojima je uspjelo da poginu pred licem oca! Volio bi on, kako mislim, zamijeniti svoj život sa smrću sina. Ipak se kaže, da se vlada kao savršen kršćanin. Tijelom se uzbuđuje, ali je duh snažan, i javno ispovijeda, da želi podnijeti smrt za Kristovo ime, te sokoli i druge zarobljenike, da veselo podnesu s njime mučila i smrt, jer će zadobiti vječnu nagradu, i tješi spasonosnim riječima njihova ražaljena srca. Zato se ban s pravom može nazvati prije srećnim nego nesrećnim. Preostaje još mnogo toga, što je u bjesnilu učinio krvni neprijatelj. No kad bih htio to izbrojiti, izdalo bi me vrijeme i pero. Kad bih imao sto jezika i sto usta i gvozden glas, ne bih mogao obuhvatiti oblike svih zločinstava. Prešućujem, kolike je pokrajine opustošio mačem ili ognjem. Prešućujem neizmjeran broj zarobljenika u sadašnja i prošla vremena. Ne spominjem neiznošene djece, koja su bila izvučena iz rasječene utrobe blagoslovljenih žena i ugušena, i koliko je puta bezbožni Turčin odsjekao grudi i dao dojenčadi materinsku krv mjesto mlijeka, koliko je puta zgrabio dječicu za noge i smrskao im glavu o hridine... Koliko li je zarobljenika poslao natrag kući s odsječenim rukama, s izbodenim očima, s odrezanim ušima!... Nesnosna li, velju, zločinstva, Sveti Oče! Da se tako opaka grdoba, tako grozna zvijer, tako kleta neman ne veseli tako dugo nekažnjena, valja misliti na sredstvo i priteći u pomoć tamo, gdje je stradanje. Jer ako ova zatornička živina ne bude obuzdana i suzbijena hrabrom rukom, propast će ove pokrajine. A ne znam, šta će onda biti s ostalima. Vaša Svetost zna dobro, što očekuje susjed, kad gori obližnji zid."[34])

U ono vrijeme, kada je ova Divnićeva poslanica došla u Rim, vladalo je razdoblje teške kušnje za Crkvu. Članovi porodice Borgia, osobito Cezar i Lukrecija, koja se upravo te godine prvi put udala, povlačili su i papinsku stolicu

u vrtlog svojih osobnih spletaka i strasti. No izvještaj o teškom krbavskom pokolju ipak je potresao i tadašnje lakoumno i nepotističko rimsko društvo. Rim je i u svojem privremenom nazadovanju ostao Rim svih kršćana. Papa Aleksandar Šesti poslao je Hrvatima odmah potporu u novcu, hrani i oružju. Osim njega pritekli su pregaženoj Hrvatskoj u pomoć jedino Dubrovčani, koji su poslali podbanu Gašparu Perušiću 500 dukata. Ostali su se evropski dvorovi vladali poput Elifaza Temanjanina, Baldada Sušanina i Sofara Naamljanina, koji su ucviljenoga Joba obasipali lijepim i prijekornim riječima, a učiniti nijesu htjeli ništa. Kralj Vladislav nije imao sredstava ni za uzdržavanje budimskoga dvora. Car je Maksimilijan bio darežljiv, brz i poduzetan jedino u svojim hvastavim poslanicama, u kojima se rastapao od ljubavi prema Hrvatskoj šaljući u nju samo u mašti posade iz Flandrije i Brabanta. Mlečani su doduše bili slatki na jeziku, ali na djelima su se pridružili Carigradu pazeći, ne bi li mogli ugrabiti još koje mjesto u hrvatskom primorju pod izlikom, da ga Hrvati ne mogu braniti. Zato je hrvatski narod mogao takvim prijateljima odgovoriti s Jobom:

„Često sam čuo takve riječi. Svi ste vi dosadni tješioci. Hoće li biti kraj praznim riječima?"

Papa je Aleksandar Šesti započeo i veće diplomatsko djelo. Za bana Derenčina ponudio je po Bonfinijevu svjedočanstvu sultanu Bajezidu njegova brata Džema, koji je bio papinski zarobljenik. U isto doba, t. j. krajem godine 1493., poslao je svojega doglavnika Ursa de Ursinis u Ugarsku, Češku i Poljsku, da organizuje obranu od Turaka. U popratnom su pismu bile opisane strahote, koje su Turci počinili po Hrvatskoj.[35])

Hrvati su ocjenjivali ne samo slutnjama i osjećanjem, nego i potpuno jasnim razumskim pronicanjem i predviđanjem, kako je težak njihov položaj. Znali su, da su na međi dviju kultura i civilizacija postali borci, kojima se radi o opstanku ili smrti. Turci su im ostavili rok do proljeća, da se ili pokore sultanu, ili će ih oni do kraja satrti. Početkom travnja 1494. sastao se hrvatski sabor u Bihaću na Uni. Sve je pretreseno, i nakon svestrana raspravljanja pobijedio je pogled prema zapadu. A budući da prva pomoć nije bila dovoljna, obratili su se Hrvati ponovno „glavi i vrhovnomu upravitelju kršćanstva" dirljivom poslanicom, u kojoj kažu i ovo:

„Pred Bogom, našim Stvoriteljem, i onda pred Vašom Svetosti svjedočimo, da smo u pomoć prizvali najprije Vašu Svetost, Boga, brojne i moćne vladare ovoga svijeta,

pa ako nam za vremena ne priteknu u pomoć, to ćemo morati, budući da osim toga našega prenesrećnoga jezika nijednoga drugoga ne umijemo niti se poslije gubitka našeg imutka možemo razasuti po drugim krajevima, hoćeš ne ćeš makar i s gubitkom svojih duša tražiti takav način, takav put s istim progoniteljima vjere, da uzmognemo ostati u vlastitoj domovini te ne budemo primorani raspršiti se po stranim pokrajinama."[36])

Papa je i tada poslao potištenoj Hrvatskoj potporu. Osim toga nije se više pouzdavao u druge vladare, nego se sam stao spremati na križarsku vojnu. Upravio je 29. srpnja 1494. apostolsku poslanicu patrijarhama, nadbiskupima, biskupima, prelatima i kardinalima nalažući im, da trećinu svega onoga, što Crkva na bilo koji način baštini, imadu poslati apostolskoj blagajnici uz naznačenje svrhe: „Za svetu križarsku vojnu" (pro sancta Cruciata). U poslanici se izričito spominje, da je bliži povod novomu sakupljanju to, što su Turci „prošle godine poharali cijelu Hrvatsku i otjerali bezbrojne kršćane u jadno ropstvo" te i sada nastoje „svim silama da je osvoje i skuče pod svoju tiraniju."[37])

Nastojanje pape Aleksandra Šestoga nije ipak urodilo željenim plodom, jer je francuski kralj Karlo Osmi sašao u Italiju i prodrmao u krvavom ratnom kolu temeljima papinske svjetovne države. Tu su neslogu kršćanskih vladara platili najskuplje Hrvati. Kad su Turci vidjeli, da o dragovoljnoj pokornosti Hrvata nema ni govora, provalili su najprije u Slovinsku zemlju između Save i Drave, odakle su odveli u ropstvo 7.000 ljudi, a onda i u Hrvatsku, u kojoj su zarobili zacijelo još i više roblja. Slabić Vladislav, koji je morao da obračunava i s buntovnim i sebičnim velikašima, učinio je najpametnije, što je mogao u takvim prilikama učiniti: sklopio je naime 27. ožujka 1495. u Pečuhu primirje s Turcima na tri godine. To je donijelo i slobodu većini sužanja, koji su bili zarobljeni na Krbavskom polju, ali ban Derenčin nije dočekao dana oslobođenja, jer je već prije toga umro u turskoj tamnici od žalosti ili od otrova.

V. MAJKA DOROTEJA I NJEZINA DJECA

KNEGINJA je Doroteja i u svojem golemom bolu ostala hrabra i sabrana. Pokazala se dostojnom nasljednicom kneginje Vladislave Nelipićke*, koja je potjecala od roda Kurjakovića, i vrsnom prethodnicom nekih drugih Frankapanki, koje su ostavile slavno ime u hrvatskoj povijesti. Premda po hrvatskom pravu, koje je vrijedilo u Lici i Krbavi, nije mogla naslijediti baštinu muža, ipak je sama preuzela u ruke upravu svoje kneževine. Zacijelo joj ne možemo zamjeriti, što je sklopila s Turcima primirje obećavši im u ime danka svotu od 1000 zlatnih forinti na godinu.[38]) Čini se, da se toga danka oslobodila g. 1495., kad je kralj Vladislav sklopio primirje s Turcima. Ali kasnije morala se opet nagađati s bosanskim namjesnikom. Znademo svakako, da je u kolovozu ili rujnu g. 1500. jedan njezin pouzdanik nosio u Vrhbosnu Skenderpaši harač za jedan zamak u iznosu od 96 dukata.[39])

Bilo je svakako politički mudro i to, što je kneginja Doroteja živjela u prijateljstvu s Mlečanima. Istina, Mlečani su bili strašni susjedi. Kao pauci razapeli su trgovačku mrežu po cijeloj obali Jadranskog mora pazeći pomno, da im ne bi umaknula dobit od kakve trgovine. Sve, što je god ikoliko oštećivalo njihove interese, moralo je pasti. Uništili su ili prisvojili hrvatske solare, luke i sajmišna mjesta, samo da imadu posvuda monopol. Ako su Hrvati podigli koju novu tunolovku ili ako su načinili novu ribarsku mrežu, već je sumnjičavo mletačko vijeće i to zabilježilo kao rovarenje protiv sebe. Hrvatske su namještenike Mlečani otpuštali iz svake bolje službe, a dopuštali su im,

* Kneginju Vladislavu opjevalo je više pjesnika. Odlikovala se g. 1344. i 1345. junačkom obranom grada Knina. Kada je najposlije vidjela, da se ne će moći odrvati pretežnoj sili Ljudevitovih vojskovođa, načinila je povoljan ugovor za se i malodobnoga sina Ivana predavši kralju Ljudevitu Knin za Sinj i cetinsku župu.

da služe krušac kod njih ponajviše kao galijoti i vojnički plaćenici. Njihovi su falzifikatori (patvarači) znali na sajmovima platiti hrvatsku robu krivim novcem, a kad se prevara otkrila, pala je sva šteta na leđa Hrvata. Hrvatski su knezovi znali da se okome na mletačke trgovce, ali onda se digla na njih sva sila mletačke republike, i oni su morali popustiti, jer su trebali vječne zajmove od mletačkih bankara.[40])

Sve je to pamtila zacijelo i kneginja Doroteja, koja je i kao Frankapanka i kao Kurjakovićka morala znati, koliko su zla učinili Mlečani njezinu rodu. Ali kad na čovjeka navaljuje kurjak, onda će mu i lisica postati dobar saveznik. Kloneći se turske opasnosti predala se kneginja Doroteja posve pod okrilje Mletaka. U pismima je naglašavala, da želi ostati „dobrom kćerkom i službenicom Sinjorije".[41]) Svoju je kneževinu nazivala mletačkom svojinom.[42]) Vladala se uopće, kao da nema osobite veze s Hrvatskom, nego jedino s Venecijom.

Tu je kneginja Doroteja svakako prevršila mjeru.

No ne možemo joj zamjeravati, što je podržavala uhode u Turskoj i sve vijesti javljala mletačkim zapovjednicima u Zadar ili u Gradišku. Čim bi se Turci pomolili iz Bosne, da udare na mletački posjed, zagrmjele bi po Krbavi i Lici lumbarde ili bi se po brdima uzdigao plamen i dim od slame, šušnja i suha granja. Taj su znak prihvatili gradovi i visovi u primorju, i s visa na vis, iz grada u grad, poziv se na oružje prenio silnom brzinom sve do Furlanije, pa i do samih Mletaka.[43]) U rujnu 1499. bila je ta obavještajna služba tako brza, da je vijest o Turcima došla u četiri sata iz Zadra sve do Udina i Pijave.

No sada dolazi jedna pogreška, koju ne možemo oprostiti ni kneginji Doroteji ni drugim nekim hrvatskim knezovima onoga doba. Ta „vjerna kćerka i službenica Sinjorije" nije umjela da se svladava i da podržava prijateljstvo s nekim domaćim velikašima. Najgore je mrzila Ivaniša Korvina, kojega je početkom g. 1499. prijavljivala Mlečanima, da sakuplja vojsku u Slavoniji, odakle će doći u Hrvatsku, da oštećuje Mlečane.[44]) No Ivaniš Korvin nije imao na pameti takvih osnova. Varala se kneginja Doroteja i u tom, da će Ivaniš Korvin nastaviti protiv njezine braće i nje same onu borbu, koju je proti Frankapanima i Kurjakovićima vodio njegov otac kralj Matijaš. Vremena su se bila promijenila, Ivaniš Korvin nije ni sam gledao najprijaznijim okom prema Budimu radi izgubljena prijestolja, zato su svi hrvatski knezovi imali priliku, da se okupe oko njega i da urade nešto za sebe. To je ono, čega su se bojali Mlečani,

koji su rušili svakoga jačega predstavnika među Hrvatima. Zato su njihovi izaslanici razglašavali o Ivanišu Korvinu, da je „pijan od jutra do večera", a ujedno su potpirivali stari razdor između različitih rodova.

Nekada nijesu mirovali, dok nijesu potisnuli Frankapane i Kurjakoviće s otoka i iz primorja u gorske krajeve. A sada, kada su već bili postigli taj svoj cilj, izlučili su Frankapane, koji su im bili opasniji, kao gubavce iz svoje milosti te su se prihvatili Kurjakovića, o kojima su bili uvjereni, da će im vjernije služiti.

Ipak je pomoć, koju su Mlečani slali kneginji Doroteji, bila vrlo oskudna. Natezala se s njima, da joj povise novčanu potporu na 1000 dukata, no oni ne htjedoše ni čuti o tom, nego su joj od zgode do zgode poslali koju lijepu riječ, a u lipnju 1499. dobila je od njih i dvije bačve baruta, ali možda više protiv bana Ivaniša Korvina, nego protiv Turaka. Međutim desilo se, da je upravo Ivaniš Korvin zaštitio u to vrijeme Doroteju od većih nezgoda. On je pribavio sebi potrebit ugled pred Turcima time, što ih je u veljači 1499. dva puta čestito potukao.[45]) Skenderpaša je poslije toga bio neko vrijeme miran, pače je poslao i darove Korvinovu sinu, koji se u mjesecu kolovozu 1499. krstio u Bihaću. Paša se u pismu, koje je poslao Ivanišu Korvinu, potužio naročito na „ženu kneza Karla", koja mu je pod Kličevcem dala zarobiti nekoliko uglednih ljudi.[46]) Iz pisma se očito vidi, da je kneginja Doroteja ovoga puta prošla bez osvete radi čovjeka, kojega je prije nazvala „svojim progoniteljem".

Unatoč većim ili manjim političkim i taktičkim omaškama pribavila je sebi kneginja Doroteja tolik ugled, da su je svi priznavali odličnom predstavnicom Kurjakovićeve kuće. Pod njezinim brižljivim materinskim okom razvijali su se njezini ptići ždralovići: kći Katarina, sin Ivan i kći Jelena. I tu se mora priznati, da je Doroteja bila veća kao mati nego kao političarka.

Svoj dvor držala je većinom u Obrovcu, odakle je odilazila više puta u Zadar. Bit će da je u tom gradu ili možda u samoj Veneciji mladi mletački patricij Bernardo da Lece (Leze), sin Jakoma, upoznao njezinu kćer Katarinu. Godine 1498. već nalazimo Katarinu kao ženu Bernardovu.[47]) Dorotejin je zet dobio u zalog grad Kličevac, koji je kasnije prešao natrag u posjed Kurjakovića. No mladi se muž nije zacijelo polakomio za bogatim mirazom, kojega nije mogao ni dobiti. Bilo mu je zacijelo u prvom redu do ljubavi, jer je sam bio od kuće dosta bogat. Imamo pravo suditi o njegovu bogatstvu po tom, što je on kao zakupnik vinske

-daće u Mlecima mogao općini unaprijed da isplaćuje po 70.000 dukata.[48]) Bernardo da Lece vršio je i druge službe kao vlasnik galije, a poslije toga i kao providur i kastelan u Vipavi.[49])

Kod ove ženidbene veze s mletačkom patricijskom obitelji nije kneginja Doroteja računala s time, da joj kći Katarina dobije muža ratnika i junaka. Tu je sudbinu namijenila mlađoj svojoj kćeri Jeleni, koja je kasnije postala ženom Nikole Zrinskoga, sina poginuloga krbavskoga junaka Petra, i majkom slavnog branitelja Sigeta. Kod te je ženidbe trebalo zacijelo upotrijebiti mnogo diplomatskoga talenta, jer su Zrinski i Kurjakovići bili prije toga u velikoj zavadi. Jedan je Kurjaković bio čak od Nikolina oca Petra uhvaćen i bačen u tamnicu. Ovom su ženidbom bile izravnane sve stare razmirice, i ove su dvije kneževske kuće živjele otada u nepomućenu prijateljstvu.

Posebnim je marom pratila majka Doroteja razvoj svojega sina Ivana, na kojem je imala ostati loza Kurjakovića.

U vrijeme bitke na Krbavskom polju moglo je Ivanu Karloviću biti oko petnaest godina.[50]) Zato on nije mogao odmah uzeti u ruke upravu ličko-krbavske kneževine, nego je morao najprije proći onaj isti razvoj i odgoj, koji su prolazili i drugi velikaški sinovi onoga doba prije svoje muževnosti. U tom se odgoju pazilo naročito na to, da mladići upoznaju sve tadašnje vrste oružja i načine četovanja te da tjelesno što više očvrsnu. Odgojitelji su bili obično iskusni niži plemići, koji su se dali pod okrilje kakvomu višemu knezu. Ivan je Karlović morao obilaziti već tada svoje mnogobrojne gradove i zamke, a uz to je polazio u pohode i svojim ujacima Anžu Brinjskomu i Nikoli Tržačkomu. U lovačkim dvorcima, u šumama i u tvrđavama bilo je mnogo zgoda za natjecanje u gađanju, jašenju i trčanju, kao i za hajke na zvjerad. Mladim su ljudima bili ideal onakvi vitezovi, kakav je bio na primjer poznati inače protivnik Frankapana ban Blaž Madžar Podmanicki, o kojem pripovijeda jedan kroničar: „Blaž Madžar, Ugrin, bio je tako jak, da je vinsku bačvu, koju su jedva kola nosila, sam dizao sa zemlje i da je u oklopu mogao zubima podići oboružana čovjeka i nositi ga naokolo plešući kolo s drugim vojnicima."[51]) Iz bilježaka suvremenika zaključujemo, da je i Ivan Karlović morao biti snažan čovjek.

I duševnomu se odgoju među hrvatskim plemstvom posvećivala već prilično lijepa pažnja. Sinovi Bernardina Frankapana nijesu zaostajali u obrazovanosti za najuglednijim svojim suvremenicima. I djeca kneginje Doroteje nijesu smjela ostati neuka, nego su morala uz čitanje i pisanje naučiti latinski, talijanski, a možda i njemački. Domaće je pismo osim latinice bila još glagolica i ćirilica. Bez glagolice nije mogao Ivan Karlović razumjeti glavne pisane dokumente svoje obitelji, a ćirilicom se po svoj prilici služio kasnije u dopisivanju s bosanskim pašama.

Tadašnji latinski saobraćajni jezik nije bio jezik blistavog rimskog govornika Cicerona, nego iskvarena mješavina sredovječnih velikaških kancelarija. Ne ćemo možda pogriješiti, ako pretpostavimo, da je odgojitelj Ivana Karlovića bio Bartak plemeniti Drašković, kancelar kneginje Doroteje i praotac kasnije hrvatske grofovske obitelji Draškovića. Ipak u latinskom jeziku nije Ivan Karlović dotjerao ni do one vještine, kojom su se odlikovali ostali hrvatski velikaši njegova doba. Vidi se, da je njegova ruka bolje upravljala mačem nego perom. Njegova je latinština užasno skrpljena i mnogo slabija od latinštine njegove majke Doroteje. Više puta se vidi, kako on riječ po riječ, padež po padež prenosi ropski iz hrvatskog na latinski. Kad on kaže: „po mojim izaslanicima" = „per meis missis"; „jer nijesam imao zašto" = „quia non habui pro quibus"; „jednoga sam plemića bio postavio u spomenutom zamku za kastelana" = „unum nobilem in predicto castro pro castellano poneram (!)" — onda to zvuči prilično prema duhu hrvatskoga jezika, ali u latinskom je to nagrda.[52]

Bit će da je na nešto većoj visini bilo Karlovićevo poznavanje talijanskoga mletačkoga narječja, kojim se on morao često služiti već od djetinjstva u saobraćaju s Mlečanima.

No jezično znanje nije bilo u ono teško doba ni jedino ni glavno mjerilo čovječje vrijednosti.

VI. PRVE POBJEDE I PORAZI IVANA KARLOVIĆA

ZA LUDU je ninski biskup Juraj Divnić govorio: Susjedi, braćo, pazite! Kada gori naša kuća, i vašu bi mogao zahvatiti požar. Zapadna se Evropa nije mnogo starala za te riječi. No nije proteklo ni potpunih šest godina od krbavskoga poraza, a požar je prešao i u mletačku državu.

Sultan je Bajezid gledao prijekim okom jačanje Mlečana, koji su na ruševinama Grčke, Albanije, Crne Gore, Bosne i Hrvatske osnivali svoje svjetsko gospodstvo. Zašto da oni imadu primorske obale i otoke onih država, koje je on rasklimao ili podjarmio? To je njegovo, a ne mletačko vlasništvo!

S takvim mišljenjem započeo je Bajezid g. 1499. bez prethodne objave rat s Mlečanima. Daroviti veliki vezir Ahmedpaša Hercegović, koji je jednom rekao poslaniku Mletaka, da trgovcima pristaje vlast kao magarcu sedlo,[53]) potukao je Mlečane na kopnu i na moru te je 29. kolovoza 1499. zauzeo i sam glavni mletački grad u Grčkoj Naupakt ili Lepanto.

Javno se mišljenje Venecije uzbunilo. Proti zapovjedniku potučenoga mletačkoga brodovlja stadoše pjevati građani i djeca po ulicama:

**Antonije Grimani,
Propasti kršćana,
Odmetniče Mlečana,
Zaslužuješ, da budeš hrana
Štenadi i grabežljivim psima
Skupa sa svojim sinovima!** [54])

Već prije nastojali su Mlečani da ne ostanu bez saveznika. Dužd je 29. rujna 1498. pisao osobno kralju Vladislavu, neka ne produžuje s Turcima primirja, koje je bilo isteklo. Mlečani bi bili pojačali i svoju plaćeničku vojsku, ali nijesu bili u najboljem financijskom položaju pa su zato morali da štede. Zet Doroteje Karlovićke, Bernardo da

Lece, došao je bio 27. studenoga 1498. u mletačko vijeće s povjerljivim pismom „neke hrvatske gospode”, s kojima je bio u rodu po ženi. Ponudio je mletačkoj republici službu svojih rođaka, ali je bio odbijen. „Bilo mu je odgovoreno, da nije vrijeme za to, te su mu bile dane lijepe riječi.”[55])

No kad su Mlečani zapali u škripac, počeli su na sve strane vapiti pomoć. Papa Aleksandar Šesti sazvao je 11. ožujka 1500. na tajni dogovor poslanike Njemačke, Francuske, Engleske, Španjolske, Napulja, Mletaka, Savoje i Firence. Dokazivao je, da su kršćanske vlasti dužne priskočiti u pomoć mletačkoj državi, ali postigao nije ništa. Ponovio se prizor od g. 1493., kada je Evropa prepustila Hrvate njihovoj jobovskoj patnji.

Povoljniji su odziv našli već prije toga Mlečani kod potlačenih balkanskih zemalja. U Albaniji su podigli ustanak protiv Turaka u ime Skenderbegova sina i nećaka. U Crnu Goru poslaše Đurđa Crnojevića, da za njih iskrvari i posljednje ostatke svojega naroda. A najveću su im pomoć pružili Hrvati. Izmrcvareni je hrvatski Job pripasao mač uz bokove, koji su bili još puni rana, i pošao u boj za svoje Elifaze i Baldade i Sofare. Dok je kralj Vladislav, iz mudrosti ili iz tromosti, opravdano oklijevao, stupila je velika većina južnohrvatskih knezova u mletačku službu.

A ipak je raspoloženje među Hrvatima bilo u početku sve prije nego bojovno. U teškoj potištenosti pričao je nezadovoljni narod priče, koje su proizlazile iz uvjerenja, da je i Bog ostavio Hrvatsku.

Mlečani su pomno bilježili, kako bi Bernardin Frankapan htio natrag osvojiti Senj, ali Senjani govore, da će radije upaliti grad ili ga predati Turcima negoli doći pod Frankapane. To javlja u Mletke krčki providur Malipiero, koji znade i za jedno čudo, što se navodno zbilo u Modrušama, glavnom Bernardinovu gradu, o novoj godini 1499. Bernardin je — pripovijeda providur — došao u modrušku crkvu, da sluša sv. misu. Kad je svećenik htio prelomiti svetu hostiju, opazio je, da je nema na njezinu mjestu. Sav u neprilici skamenio se on pred žrtvenikom, a uto dođoše ljudi izvana i rekoše, da su vidjeli svetu hostiju iznad crkvenog zvonika. Svećenik je pošao s narodom van i stao moliti, da se sveta hostija vrati natrag, ali ona „iščeznu ispred lica svih, koji ostadoše u strahu i trepetu gledajući zapanjeni tako veliko čudo”. [56])

I nad drugim Frankapanom, Karlovićevim ujakom Anžem Brinjskim, vidješe Mlečani Božje prokletstvo. Njegovi su podanici — pričalo se — imali raditi dan i noć u oko-

lici Brinja tvrđavu za nekoga Sušića, ali o Božiću g. 1498. otvorila se zemlja i progutala zidove, a rubovi su nastaloga ponora ostali sasvim krvavi.[57])

Zacijelo su pobjede Ivaniša Korvina ponešto pridigle narod. Korvin se nije zadovoljio time, što je u veljači g. 1499. dva puta potukao Turke u svojoj zemlji, nego je provalio i u Bosnu s 500 konjanika i 500 pješaka te je razorio gradove Bistricu (Livno) i Tržanj.[58]) Možemo zaključivati s najvećom stalnošću, da se toj vojni pridružio i Ivan Karlović.

U Bosni je tada namjesnikovao Skenderpaša Jurišević ili Jurišić,[59]) koga su Mlečani nazivali „đavoljim čovjekom",[60]) ali su u isto doba priznavali i njegove vrline. Govorili su, da je „vrlo razborit čovjek", da imade stalno 300 konjanika na dvoru i da može svaki čas opremiti konjicu od 6.000 Turaka i 3.000 kršćana.[61])

Skenderpaša, komu je tada bilo po mletačkom računu 65 godina, nije htio da vodi rat na dvije strane, nego je načinio mir s Ivanišem Korvinom, a sam se svom snagom bacio na Mlečane. Njegovo je shvaćanje međunarodnoga prava ipak bilo vrlo čudno, jer je držao, da je Ivaniš Korvin dužan propustiti njegovu vojsku preko svoje zemlje u mletačke krajeve.

U isto doba, dok je hercegovački namjesnik vojvoda Sinan robio okolicu splitsku i trogirsku, te odveo u ropstvo 30 do 40 hiljada ljudi,[62]) provalio je Skenderpaša prema Zadru i Ninu. Na povratku u Bosnu prolazio je i kroz Karlovićevu kneževinu vodeći sa sobom 3.000 sužanja iz mletačkih krajeva.[63])

O toj vojni, koja je bila samo imenom uperena protiv Mlečana, a stvarno je i opet pogodila Hrvate, zapisao je dirljivu bilješku ljetopisac fra Šimun Klimantović, nabrajajući naročito svećenike, koji su tom prigodom podnijeli mučeničku smrt. Klimantović kaže:

„1499. Tada pride Skendêr baša s Turci v Hrvate na 20. i 1. ijuna i vzeše ljudi 7000-ći i živine vele i male 700, i ubiše dom Ivanka na Hraćah i dom Luka na Račicah i dom Martina na Mahurcih i dom Jurija Oplanića na Praskvićih i dom Jakova na Tršćah i dom Vida na Mirah i dom Stipana na Rogvi pisca. Bog im daj pokoj večni, amen."[64])

Povrativši se u Bosnu poslao je Skenderpaša Ivanišu Korvinu pismo, kojemu početak glasi: „Od Skenderpaše, gospodara Bosne, uzvišenomu i svakom Božjom milosti obdarenomu gospodaru zemlje Hrvatske i mnogih drugih zemalja, gospodinu hercegu, sinu pokojnoga kralja Matijaša. Neka u dobru zdravlju i veselju od Boga vaša uzvišenost drimi njegovu milost. Kada je nama došla zapovijed od našega gospodara cara, da se moramo pojaviti u zemlji gospode od Mletaka, i mi se pojavismo s priličnim mnoštvom ljudi, i kada uniđosmo u vašu zemlju, došli su neki za nama kao neprijatelji, i da su mogli, bili bi zasužnjili i nas, a mi nijesmo ni sumnjali, da bismo to mogli dočekati od vaših ljudi, jer s vama živimo u prijateljstvu i lijepom miru." Dalje se Skenderpaša tuži na kneginju Doroteju i na Kožula, a naročito na one, koji su čestim zatrkama opustošili Bosnu, pa onda veli: „Međutim ako su se sve te stvari i čini zbili na vašu zapovijed i s vašim znanjem, to nije prilično čvrstoj vjeri i miru, jer ti si gospodin i sin gospodina. I mi bismo mogli naći stotinu i dvije stotine konjanika, koji bi mogli robiti i činiti štetu vašim ljudima, ali mi podržavamo ljubav i lijepi mir s vama. Zato znajte, ako tražite, da nas imadete za prijatelje, imat ćete nas, a ako nas tražite za neprijatelje, za neprijatelje ćete nas imati, a mi ne ćemo pogaziti riječi, ako je ne pogazite vi. Bit će da ste čuli za štetu, koju su vam prije načinili upravitelji Bosne, a mi smo pustili sve vaše zarobljenike, koje smo našli, pa smo i više puta poslali k vama svojega čovjeka, ali vi ste daleko. Pa i nedavno poslah jednoga svojega čovjeka u Jajce, i v ste ga zadržali na tom putu. No ako vas je volja da se dogovarate s nama, pošaljite k nama jednoga svojega čovjeka... Bog vam dao sreću!"[65])

Herceg je Korvin mogao u to vrijeme da se uspješno ogleda sa Skenderpašom, barem u svojoj zemlji. Držao je na oružju uvijek 500 do 800 konjanika. Osim toga bilo je dogovoreno, da mu se u svakoj zgodi imadu pridružiti: njegov tast Bernardin Frankapan sa 100 konjanika, njegov novi prijatelj Ivan Karlović sa 100, Karlovićev ujak Anž Frankapan sa 60, Mihovil Frankapan sa 50, knez Nikola Zrinski sa 40, knez Blagajski sa 40 i knez Petar Mrsinjski sa 30 konjanika.[66]) Kada tomu pribrojimo pomoć jajačkoga bana Ferenca Berislavića i gospode iz slovinske zemlje, dolazimo do uvjerenja, da je herceg Ivan Korvin raspolagao barem isto tolikom vojnom snagom kao nekada ban Derenčin. Novaca je doduše bilo malo, ali zato je živež bio obilan i jeftin. U rujnu g. 1499. plaćao se za 20 jaja jedan solad, a za dvije svinje dukat.[67])

Ipak je herceg Ivaniš volio u to vrijeme da miruje, valjda već i zato, da uživa svoju obiteljsku sreću kao sretan otac istom rođenoga sina Krste. Zato nije htio da se zamjerava ni Skenderpaši ni Mlečanima.

Nije stavljao nikakvih osobitih zapreka onima, koji su htjeli stupiti u mletačku službu. A tih je bilo prilično mnogo.

Mlečani su osjećali s teškom mukom već koncem g. 1498., što Ivan Karlović poslije neuspjeha njegova svaka Bernarda da Lece u mletačkom vijeću nije više davao običnih znakova, kada su se Turci približavali njihovim krajevima. Zato su upravitelji Zadra predložili u srpnju 1499., da se u mletačku službu prime: gospodar Ostrovice Pavao Štrbac Kožul ili Kožulić i Ivan Karlović.[68])

Više sa sjevera pridružio se toj dvojici knez Mihovil Frankapan Slunjski, koji je u kolovozu 1499. već dobio od Mlečana 9 bačvica baruta.[69])

U isto doba vodili su Mlečani dogovore sa kninskim banovcem Martinkom, da i on stupi u njihovu službu.

U kolovozu g. 1499. sklopio je nekadašnji gospodar Novigrada u Lici, a tadašnji vlasnik grada Nutijaka na Cetini, vojvoda Žarko Dražojević s mletačkim upraviteljima u Zadru ugovor, da će držati 100 konjanika, a za svakoga će dobivati 3 dukata na mjesec.

U mletačku je službu stupio i jajački ban Ferenac Berislavić, koji je na dan sv. Ilije g. 1499. odaslao iz Jajca u Split s važnim pismom dvojicu ljudi, a oni su prošli cijeli taj put u 48 sati. Splitski se knez Ivan Moro tako začudio, da je uskliknuo: „Nevjerovatna stvar, da su u tako malo vremena prevalili toliko milja!"[70])

Tek što su Mlečani organizovali kordun hrvatskih knezova za zaštitu svojega posjeda, stadoše u Mletke dolaziti sa svih strana glasovi, da se Skenderpaša sprema na vojnu protiv same Italije. Ivan je Karlović poslao u Bosnu svojega čovjeka, koji se gradio, kao da želi otkupiti neke zarobljenike, a u istinu je vršio uhodarsku službu. Preko Karlovića i njegove majke Doroteje došla je vijest u Gradišku i u Zadar, da je Skenderpaša pošao najprije prema Jajcu, a odatle u Hrvatsku i u Furlaniju.[71])

Korvin nije htio da staje na put Skenderpaši, koji je u rujnu 1499. vodio sa sobom 8 do 10 tisuća konjanika. Možda je doista bila istinita vijest onoga franjevca, koji je bio u Bihaću kod hercega pa je u kolovozu 1499. javio Mlečanima, da je Skenderpaša poslao Ivanišu Korvinu poruku, neka ukloni svoje ljude s javnih putova, da on imade slobodan prolaz u krajeve Italije.[72])

Mlečani su svakako bili unaprijed obaviješteni o Skenderpašinoj vojni pa su se mogli pripraviti za doličan otpor. Ali se njihova vojska ponijela kukavno, jer se ni zapovjednik Gradiške Cankani (Zanchani) ni njegovi vojnici ne usudiše izaći iz tvrđave na bojno polje. Skenderpašini su vojnici slobodno stanovali zajedno s konjima po crkvama, slobodno su boli svecima na slikama oči, palili sela, zgrtali zlato, srebro i svilu i hvatali hiljade zarobljenika, od kojih su starije i slabije posjekli, a mlađe i ljepše zadržali. Na samom Taljamentu bilo je poklano 2.000 ljudi. Cijelo je pučanstvo Furlanije i obližnjih pokrajina nagnulo u bijeg preko Pijave, a turske su ga čete gonile sve do Treviza i Vičence.[73]) S nebrojenim robljem i još većim plijenom vratio se Skenderpaša u Bosnu. Jedno staro tursko svjedočanstvo kazuje, da je oprema pojedinih robinja „vrijedila harača jedne pokrajine".[74])

Mletačka stradanja na svim bojištima imala su biti barem nekako izravnana hrvatskim junaštvom. Zato su mletački providuri u Dalmaciji učestali s provalama Žarka Dražojevića, Marčinka, Kožula i drugih hrvatskih vojvoda u Bosnu i u Hercegovinu. Žarko je Dražojević bio nazvan od splitskog zapovjednika Marina Mora „novim Skenderbegom".[75]) Hrvatski podban Martinko ili Marčinko, kojemu su Mlečani darovali grimizno odijelo, ostao je opjevan u narodnoj pjesmi sve do današnjega dana. Istu slavu stekoše i ostrovički knez Pavao Štrbac Kožulić, krbavski knez Ivan Karlović, jajački ban Ferenac Berislavić i neki drugi.[76]) Hrvatski je ratni zanos najposlije bio tako neodoljiv, da su mu se pridružili svi narodni slojevi. U to doba stvarao je svjetski priznati pisac i osobni slavitelj i prijatelj Žarka Dražojevića Marko Marulić svoju „Juditu", kojom je htio da podigne hrvatsku svijest i samopouzdanje. Cijela je hrvatska zemlja bila po njegovoj predodžbi Betulija, pod kojom će kršćansko junaštvo skršiti silu okrutnog Holoferna. Kad je Marulić odijevao Asirce turbanima i dolamama, kad je govorio o njima, da ne raste više ni trava ni žito, kuda oni prolaze, kad im je davao za poglavare sultana, vezire, baše i subaše, onda je bilo i previše očito, da su mu pred očima lebdjeli Turci. „Tako Bog načinja svih, ki su oholi!" klicao je Marulić proričući i Turcima sudbinu Asiraca. Marulićeva je vjera u budućnost bila nepokolebljiva, on je gledao unaprijed vrijeme, u kojem će kršćani čuti poziv:

Otvorite usan, počnite hvaliti
Boga i slaviti, u cimbale zvone,
kitare udariti, psalam peti tone:
Bog bo potr one, ki rat podvigoše,
onim milost klone, ki stav uzdahoše;

3

zgubit nas dojdoše asirski odbori,
toga ne stigoše, Bog njimi obori.

Pobjede su hrvatskih junaka bile izvojštene g. 1500. i 1501. na Cetini, kod Bistrice, u Rakitnu i drugdje.[77]) Ali ni Skenderpašini vojnici nijesu zaostajali u vještini četovanja. Jednokrvna su braća na jednoj i na drugoj strani pokazala, da u njima živi isti neustrašivi i vratolomni duh. U srpnju g. 1500. pobijedili su bosanski muslimani Ivana Karlovića u njegovoj vlastitoj kneževini,[78]) a g. 1501. doživješe Žarko Dražojević, Marčinko i Kožul težak poraz u Bosni kod Šuice.[79])

Hrvatski su borci vjerno prolijevali svoju krv za svoj rod i za drugoga, ali mletačka je potpora dolazila vrlo neredovito. Polovina se četnika Žarka Dražojevića znala radi toga razbježati (Sanuto III, 715). Žarko je polazio i u Mletke, gdje je ne znajući latinski govorio s duždom preko tumača, da stvar uredi. Drugi su opet morali na drugi način tražiti obećanu pomoć. U jesen g. 1500. dođoše u Zadar Kožul, banovci Simonović i Marčinko, kneginja Doroteja i njezin sin Ivan, da podsjete mletačke zapovjednike na njihove obveze.[80]) Nijesu imali osobita uspjeha, zato su se i dalje morali tužiti, da ih Mlečani zavaravaju.

Koncem studenoga 1500. pošao je mletački izaslanik Zuan Tetriko sa svećenikom Petrom Jordanićem i sa jedanaest konjanika u Ostrovicu, Knin i Obrovac. Morao je na tom putu slušati žestoke riječi protiv mletačkih vlasti, koje se nijesu držale sklopljenih ugovora. Kožul je u Ostrovici pred Zuanom Tetrikom grdio na mrtvo ime mletačkoga opunomoćenika, „onoga lopova Pavla Katića”, koji mu je bio obećao plaću za držanje straža, a nije mu platio ni solda. U Kninu je Zuan Tetriko čuo iste grdnje od banovca Marčinka, koji se zaklonio za leđa Ivaniša Korvina rekavši, da bez njega ne može ništa načiniti. Jedino je kneginja Doroteja u Obrovcu obećavala potpunu odanost Sinjoriji za se i za sina Ivana, koji je tada bio u Krbavi.[81])

VII. TUĐI ČETOVOĐA I HARAČNIK

ČETOVANJE južnohrvatskih knezova, u kojem je od g. 1500. ponovno sudjelovao i Ivaniš Korvin,[82]) izrodilo se napokon u pravi rat između kralja Vladislava i Turske. Bosanski muslimani nijesu očekivali toga rata. Kada se jedan hrvatski plemić prepirao s nekim turskim kastelanom i rekao mu, da Mlečani imadu uza se papu, francuskoga kralja, španjolskoga kralja, njemačkoga cara i Ugrina, odvratio mu je kastelan: „Ugrina ne će imati nikada, jer za svaki dukat, što mu ga Sinjorija* obeća, moj će mu gospodar dati četiri dukata.”[83]) Ipak je diplomaciji pape Aleksandra Šestoga uspjelo, da je 13. svibnja 1501. bio sklopljen savez protiv Turaka između pape, kralja Vladislava i Mletaka. Mleci su imali plaćati Vladislavu na godinu 100.000, a papa 40.000 dukata. U ugovoru je bilo izričito spomenuto, da nijedan saveznik ne smije bez drugih sklopiti primirje ni mir.

Ratna su sredstva turske države bila gotovo neiscrpljiva. Već g. 1496. imao je turski car dohodak od 2 i po do tri milijuna dukata. Držao je stalno na oružju 8 tisuća janjičara, 32 tisuće druge vojske, koja se uzdržavala desetinom, i 15 tisuća četnika ili čarkaša, koji su se uzdržavali plijenom. Osim toga mogao je svaki čas podići na noge 100 tisuća drugih vojnika.[84])

I protiv ovako snažne vojske postigli su vojskovođe kralja Vladislava lijepe uspjehe izvojevavši dvije pobjede pod Jajcem, osvojivši Vidin i Kladovo i uništivši turska uporišta u Srbiji. Ivan Karlović i ostali hrvatski knezovi stajali su u toj vojni u redovima Ivaniša Korvina, koji se pokazao potpuno doraslim najboljim vojskovođama bosanskih muslimana.

U Mlecima su u to vrijeme ponavljali rado ove stihove, za koje su tvrdili, da su došli iz Poljske:

* Sinjorija je mletačka vlada.

Ne uzdaj se u Ugrina,
Ako nemaš oka tri! [85])

Ali događaji su pokazali, da je riječ Ugrin trebalo ovoga puta zamijeniti riječju Mlečanin. Već u kolovozu 1502. znalo se na papinskom dvoru, da Mlečani namjeravaju izigrati svoje saveznike i sklopiti poseban mir s Turskom.[86]) Ubrzo se to pročulo i među Hrvatima i Madžarima. U prosincu 1502. pošao je u Rim poslanik kralja Vladislava Petar Berislavić, da nagovori papu na zajedničko nastupanje u dogovorima o miru.[87]) Međutim su Mlečani već 14. prosinca 1502. ne pitajući ništa ni Vladislava, a kamoli Skenderbegova sina, Đurđa Crnojevića i Hrvate, sklopili sa sultanom prethodni sporazum, koji se 20. svibnja 1503. pretvorio u mir.[88])

Sultan je bio naročito ljut na Ivaniša Korvina, o kojem su odlični Turci u Carigradu govorili, da je spalio i oplijenio više od 100 sela i mnoge tvrđave i neke zemlje.[89]) Zato je Vladislav slabije prošao, kad je poslije smrti pape Aleksandra Šestoga uglavio 20. kolovoza 1503. sa sultanom primirje na sedam godina.

Među hrvatskim knezovima, koji su ratovali protiv Turaka, nastalo je bilo veliko ogorčenje, kada su saznali za mletačku nestalnost, a poslije toga i za očitu nevjeru. To se ogorčenje očitovalo i u nekim činima. Koncem g. 1502. provališe Kožulove, Karlovićeve i Marčinkove čete u okolicu trogirsku, koja je pripadala Mlečanima, te je opljačkaše.[90])

U ratovanju s Turcima promijenile su se donekle sklonosti miroljubivih hrvatskih plemena. Stvorio se nov tip ljudi, što su ga predstavljali Kožul, Marčinko, Žarko Dražojević, Karlović i mnogi drugi. Bili su to junaci i jogunice, ljudi s vanredno razvijenim osjećanjem za svaku nepravdu i s teškom pesnicom, spremni da zaštite pobratima i da napadnu protivnika najkrupnijim riječima.[91]) Taj je tip bio proširen ne samo među knezovima, nego i u cijelom narodu, a mogao se bujno razvijati već i stoga, jer su svi granični krajevi u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini bili opustošeni. Ratarski je plug bio uzmaknuo pred mačem, a mač je donio bijedu, surovost i grabež.

Velika je nesreća za Hrvate bila i prerana smrt hercega Ivaniša Korvina, koji je umro u Krapini 12. listopada 1504. Premda je on bio tuđinskoga podrijetla, ipak se boraveći u Bihaću, Kninu i u Krapini u običajima bio potpuno izjednačio s hrvatskim knezovima, a njegova je žena Beatrica, kći Bernardina Frankapana, bila uvela u Korvinovu

obitelj frankapansku predaju. Korvin je u to doba jedini mogao da svojim ugledom bude središte okupljanja većeg dijela hrvatskoga plemstva. On se izmirio i s Kurjakovićima. Kneginja mu Dora doduše nije vjerovala, ali se i ona morala uvjeriti o njegovoj iskrenosti, kad je saznala, da je on u svojoj oporuci ostavio jedan dio imanja Rakovca u staroj križevačkoj županiji njezinu sinu Ivanu.[92])

Radi turskoga četovanja žito se manje sijalo, pa ako je koje godine bila suša, došao je za njom u zemlju odmah i glad. O nevolji u zimi godine 1504. i 1505. zapisao je fra Šimun Klimantović ove riječi:

„I tada biše mnogi glad v Zadri i po svoj Dalmaciji i po vsem svitu. V Zadri ne biše pšenice ni ozimca ni prosa ni sirka ni nijednoga žita. Ne beše ča ni zrna kupiti. I tada nevoljni hristjane gladom mrahu. Ojme! iju gorê nam! Sagrišismo pred gospodinom Bogom i za naša bezakonija da na nas takovu kaštigu gladom, kakova ni bila za pametara na vas svit. A to zapisah ja, fra Šimun Klimantović tretoga reda, komu je zemlja mati, črvi druzi, grob otočastvo, grisi bogastvo. Bože, smiluj se na mene grešnika i na vse hristjane, amen. I tada činihu kruh v Zadri od boba i ne biše ga."[93])

Bit će da je najviše nestašica novaca potaknula Ivana Karlovića, da je ponovno bacio na se bojnu opremu i pošao u rat za drugoga. Već g. 1498. bio je njemački car Maksimilijan ponudio kneginji Doroteji neka mjesta u svojoj državi u zamjenu za njezine gradove. Toga se prijateljstva sjetio sada Dorotejin sin Ivan pa je u veljači g. 1506. pošao sa svojim vojnicima u njemačku službu. Njemu se pridružio i njegov nemirni ujak Anž Frankapan Brinjski.

Ta se Karlovićeva i Anževa pustolovina svršila srećno radi toga, jer se Vladislavu 1. srpnja 1506. rodio sin Ljudevit, a to je dalo povoda, da su se zaraćene stranke izmirile. Vladislav je pristao na to, da pomiluje sve one hrvatske i madžarske velikaše, koji su se u zapadnoj Ugarskoj borili s Maksimilijanom protiv njega.[94])

Na povratku u domovinu našao je Ivan Karlović Liku i Krbavu poharanu od Turaka. Već prošle godine odveli su Turci iz frankapanskih oblasti u ropstvo 8.000 duša.[95]) Sada su isto tako zavili u crninu Liku i Krbavu. Ivan je Karlović uvidio, da ga ne štiti primirje, koje je Vladislav sklopio s Bajezidom, zato je odlučio da pokuša drugo sredstvo obrane. U Sanuta čitamo među događajima, koji su se zbili u listopadu 1506., kratku, ali rječitu bilješku o Karlovićevu prolasku kroz Mletke.:

„Došao je također knez Ivan Krbavski, sin gospođe Doroteje, koja je u zadarskom susjedstvu, odjeven suknenom, zlatom izvezenom surkom (casacha di panno d' oro). On je šurjak g. Bernarda da Lece. Postao je turskim haračnikom.* Polazi u Rim, da dobije odrešenje. Bio je u vijeću, zatim je otputovao u Rim."[96])

Ne znamo, je li Karlović došao do Rima i šta je tamo radio. Zapreka za dovršenje toga putovanja nije imao nikakvih. Ako je bio tamo, mogao je saznati, da se papa Julije Drugi, koji je malo prije bio zauzeo Peruđu, upravo tada živo bavio osnovom, kako bi poveo vojnu na Turke, ali je držao, da najprije treba učvrstiti papinsku državu.[97])

Hrvatski knezovi nijesu mogli čekati, nego su odlučili da će se i oni povesti za primjerom Karlovića. Kod istoga Sanuta čitamo za mjesec kolovoz g. 1507. ovu bilješku:

„Hrvati su se sastali na vijeće i videći, da ne mogu izdržati navale i štete, koje im čine Turci, odaslali su dva poslanika, jednoga ugarskomu kralju poručujući mu, da su bili vjerni njegovu veličanstvu, koje bi ih moralo pomagati i starati se za njih, jer će se drugačije predati Turcima ili kojoj kršćanskoj vlasti, koja će ih braniti, a isto su tako poslali jednoga poslanika našoj Sinjoriji s takvom porukom."[98]

Turski je pritisak u godini 1508. bio sve veći. Dne 15. siječnja poginuo je vojvoda Žarko Dražojević noseći opkoljenoj sinjskoj posadi hranu i oružje.[99]) Klišani su se jedva usuđivali izlaziti izvan gradskih zidina, da donesu drva i živeža.[100]) Poljičani su mislili, da će se najbolje zaštititi, ako se predadu Turcima.[101])

Cijela je godina bila obilježena po svim evropskim zemljama unutrašnjim trvenjima i bunama, od kojih je svakako najneobičnija bila buna u Carigradu, koju su podigli janjičari, jer im je sultan bio zabranio, da piju vino.[102])

Nastao je g. 1508. i novi rat među kršćanima, i to između cara Maksimilijana i mletačke republike. I Ivana je Karlovića uhvatila želja da zasluži vojevanjem koju hiljadu dukata. Samo komu da se pridruži? Prijatelj je vojevanju, prijatelj je Maksimilijanu, prijatelj je i mletačkoj republici. Odlučio je napokon da će poći tamo, gdje su bili njegovi rođaci, t. j. k Mlečanima. No on je bio već iskusan čovjek pa je znao, da se iz rata može i ne povratiti. Zato je htio da prije polaska u boj uredi pitanje baštine u svojoj obitelji. U veljači g. 1509. — bio je petak poslije

*** Haračnik ili haračar zvao se čovjek, koji je plaćao Turcima harač ili danak.**

Valentinova — sastavio je u Zrinu sa svojim svakom Nikolom Zrinskim i njegovom ženom a svojom sestrom Jelenom ugovor o međusobnom nasljedstvu. Sve troje pođoše odmah u Zagreb i dne 22. veljače, na dan Stolice sv. Petra, na Kaptolu pred trojicom kanonika svečano izjaviše svoju volju i dadoše je napisati i dokumenat službeno pohraniti.

Zrinski i njegova žena Jelena nijesu trebali u tom ugovoru mnogo nabrajati, jer su imali samo Zrin, Pedalj, Brodski grad, Jamnički grad, Prekovrški grad, Gvozdansko, Lešnicu i Pastušu. Naprotiv je Karlović imao još uvijek dvadeset i dva grada: Komić, Udvinu i Podlapčac u krbavskoj župi, Počitelj, Belaj, Lovinac, Barlet, Slivnik, Novake i Novigrad u Lici, Gradac, Lukavac, Zvonigrad, Mutnicu, Strmečki i Grahovac u otučkoj i odranskoj pokrajini, Obrovac, Zelengrad, Kličevac, Vaiču, Bag i Orešje u kninskoj županiji. Određeno je bilo, ako bi Karlović umro bez potomaka, da onda ta utvrđena mjesta imadu pripasti porodici Nikole Zrinskoga i žene mu Jelene zajedno sa svim „varošima, selima, posjedima i posjedovnim česticama i pravima i svim koristima, plodovitostima i bilo kakvim pripadnostima, naime oraćim zemljama, obrađenima i neobrađenima, njivama, livadama, pašnjacima, šumama, gajevima, šikarama, gorama, dolinama, v i n o g r a d i m a i vinorodnim gorama, vodama, rijekama, ribnjacima, mjestima za ribarenje, vodama stajaćicama i bilo kakvim tekućicama (stagnis et quorumcumque alveorum decursibus), mlinovima i njihovim mjestima, planinama, otocima, isto tako maltama i brodištima."[103])

Na povratku iz Zagreba možda Karlović nije ni išao natrag u Liku i Krbavu. Možda se u Zrinu oprostio sa svojom majkom, svojim svakom Nikolom i sestrom Jelenom, a onda je pošao sa dvije stotine konjanika kopnenim putem u mletačku zemlju. U ožujku g. 1509. bio je 30 kilometara daleko od Mletaka, u Trevizu, odakle su ga poslali na bojište. S njime je u mletačkoj vojsci služio kratko vrijeme i Mihovil Frankapan Slunjski, koji je također doveo 200 konjanika.[104])

Rat se tada vodio uopće vrlo okrutno ne samo sa strane Turaka, nego i među samim kršćanima. Upravo u toj vojni bilo je u gorskim zakloništima kod Vičence ugušeno dimom 6.000 ljudi, većinom žena i djece.[105]) A kad su Mlečani 17. srpnja 1509. osvojili natrag svoj grad Padovu, koja je bila 42 dana u rukama Maksimilijana, dali su je od jutra do večera pljačkati svojim vojnicima. Žene su pobjegle u crkve, gdje su ostale i preko noći, a razulareni su pobjednici su-

dili vješalima i pljačkanjem pootevši građanima same robe u vrijednosti od 150 hiljada dukata.[106])

Ivana Karlovića nije bilo kod osvojenja Padove, jer se već prije bio povratio u domovinu.

Ne usuđujem se ustvrditi potpuno stalno, ali mi se čini vjerovatnim, da se upravo njegovih vojnika tiče bilješka Sanuta, koji veli, da su u lipnju 1509. bili otpušteni kući neki „hrvatski konjanici" zato, jer su plijenili domaće stanovništvo.[107])

Možda je nagli Karlovićev odlazak s mletačkoga bojišta bio u vezi s obranom njegove kneževine i s unutrašnjim političkim prilikama Hrvatske. Većina je hrvatskih knezova mislila, da bi sada mogla poravnati svoje račune s Mlecima. Ban je Andrija Bot još u ožujku 1509. ugovarao s Mlečanima, da će doći u njihovu vojsku s 1.000 konjanika, ako oni budu plaćali svakomu njegovu momku mjesečno 4 dukata, a njemu na godinu potpune četiri hiljade.[108]) No već početkom lipnja 1509. provalile su čete Andrije Bota i Bernardina Frankapana u mletačku Istru, gdje su u okolici Labina i Plomina zaplijenile više hiljada stoke. U srpnju opet provalio je Bot u mletačku Dalmaciju. Političko je raspoloženje među Hrvatima bilo uopće u to vrijeme takvo, da pristaše Mlečana nijesu bili sigurni ni za svoje posjede. Čini se, da u tom moramo tražiti i razlog, zašto su Mirko Turak Hening i Franjo Berislavić od Grabarja navalili na Karlovićev grad Mutnicu ili Mutnik.

Kad iz izvještaja, što nam ga je o tom događaju ostavio ljetopisac franjevac Tomašić, izljuštimo suhu istinu, dobivamo ovu sliku. Dok su Turak i Berislavić opsjedali Mutnicu, došlo je pod Krupu mnogo turskih konjanika i topnika. Turak i Berislavić ostave Mutnicu i najprije razbiju pod Krupom Turke, a onda nastave opsjedanje, čvrsto uvjereni, da Karlović ne može doći u pomoć svojemu gradu. Prevarili su se u računu. Odjedamput stvorio se pred Mutnicom ljuti ratnik Ivan Karlović. Bitka je bila brzo odlučena, jer su se Karloviću opirali samo Madžari i Nijemci, a hrvatske su čete Berislavića i Turka Heninga prešle na njegovu stranu.[109])

Karlović je dakle potukao čete svojih domaćih protivnika, ali mu je ta pobjeda donijela kasnije ljutih patnja, jer su njegovi protivnici proširili glas, da su se među Karlovićevim vojnicima borili i Turci, koje je on navodno pozvao u pomoć.

VIII. POBRATIM DOKTORA PETRA PASKVALIGA

ALI MEHMEDBEG, nećak Sinanpaše Borovinića i glasnik sultana Selima, bio je vrlo obrazovan čovjek. Govorio je turski, hrvatski, latinski, grčki, a vjerovatno i koji istočni jezik. Kad je u studenom g. 1517. došao po drugi put u Mletke, o svem je raspravljao, za sve se zanimao. Pregledao je mletački arsenal, luku, ulice, crkvu sv. Marka i visoki zvonik pokraj nje. Nalazeći se s nekim članovima „vijeća mudrih" na vrhu zvonika i gledajući po okolici prigovorio je Mlečanima, da im je zemlja malena, a jedan mu je vijećnik odgovorio:

„Gospodine poslaniče, upozoravam te, da u ovom okrutnom ratu, što su ga vodili svi kraljevi svijeta protiv Sinjorije, nije poginuo nijedan čovjek ove zemlje. Sav je rat proveden novcem i pogibanjem tuđinskih plaćenika, a ova je zemlja puna naroda kao jaje i ne može biti osvojena".[110])

Pored sve pretjeranosti i nadutosti jezgra je ovih riječi bila ipak istinita: mletačka se naime država nije održavala žrtvama njezina stanovništva, nego mletačkom trgovinom i novcem, a tuđom krvlju i hrabrošću. To su dobro znali njezini upravitelji, pa su se prema tomu i ravnali.

Mozak su mletačke države sačinjavala različita vijeća, koja su podržavala veze čak i s Abesinijom i Indijom. Iskusni su vijećnici raspravljali mudro, postupali lukavo. Vukli su zlato čitavoga svijeta k sebi i sve primoravali, da se klanjaju njihovu zlatnomu teletu. Ako nijesu pomogle laskave riječi, onda su podmićivali, ako nijesu mogli podmititi, bili su gotovi da ubijaju. Sve su za njih morali obavljati drugi. Vojska, koju bi bili sastavili njihovi talijanski podanici, nije se mogla mjeriti ni s vojskom hrvatskih banova. A ipak su Mleci bili evropska velevlast, jer su im služili i Grci i Arnauti i Crnogorci i Hrvati i Španjolci i Česi i Madžari.

Po 47.000 dukata plaćali su Mlečani na mjesec samo za plaćeničku vojsku. Obični su hrvatski vojnici imali mjesečno

po 2 do 4 dukata. Morali su dakle služiti 6 mjeseci ili čitavu godinu dana, samo da mogu kupiti dobra konja, koji je stajao oko 25 dukata. Vojvode plaćenika, među kojima su se odlikovali knez Ladislav Kosača iz Zagreba, Marijan od Radobolje, Juraj iz Nina, Ljubenić iz Bosne, Nikola, Krsto, Bernardin i Pavao Pritići iz Nina, Dominik, Juraj i Pelegrin Bušići, Juraj Babonožić, Matija Tunković i mnogi drugi, morali su napredovati već visoko u vojničkom činu, kada su došli do mjesečne plaće od 20 dukata. Naravno, plaćenici su sami sebi povećavali dohotke rekvizicijama i otkupninom bogatih zarobljenika. Žene i djeca poginulih u ratu dobivali su katkada i mirovinu. Katarina je Dražojevićka dobivala 6 dukata na mjesec, a brojna obitelj Pritića koja je najposlije ostala na jednom potomku, nagrađena je bila tako, što je fra Franjo Pritić postao biskup na Hvaru.

Rat, što ga je mletački vijećnik spomenuo pred Ali Mehmedbegom, nećakom Sinanpaše Borovinića, trajao je uz malene prekide na svim frontama od g. 1508. do 1513., a onda s većim stankama i smanjenom žestinom na jednoj fronti sve do smrti cara Maksimilijana g. 1519.

U početku g. 1509. ratovali su Mlečani tako nesretno s novoosnovanom kambrejskom ligom, te je papa Julije pisao kralju Vladislavu, da je njihova država stisnuta samo na mletački kotar. No poslije osvojenja Padove stadoše Mlečani nizati uspjeh za uspjehom. U vojsci uvedoše jaču stegu. U srpnju g. 1509. prognaše iz ratnoga područja kod Mestra 1000 bludnica (Sanuto VIII, 414). Da zastraše neprijatelje i one, koji su bili skloni da se pridruže Maksimilijanu, papi i francuskomu kralju, postupali su vrlo okrutno ne samo protiv Padove, nego i protiv Rijeke. Kad je njihov vojskovođa Trevizani 2. listopada 1509. ušao u taj grad, dao ga je sravniti sa zemljom izjavljujući, da se ne će više govoriti: ovdje je Rijeka, — nego: ovdje je bila Rijeka! No taj je čin izazvao nezadovoljstvo i onih Hrvata, koji su inače bili mletački prijatelji. Ljetopisac fra Šimun Klimantović ili Klemenović bio je i tu tumač cijelog naroda, kad je u svojim prevedenim „Induljencijama" zapisao:

„I vá toj rati važgaše Riku gospoda bnetačka, armata njihova, i učiniše velik rasap i čkodu ljudem i crkvam u trizoru i va urešeniju crkvenom, v paramentih i v križih i v kaležih i va inom srebri pozlaćenom, ko biše učinjeno za sakramenti crkveni na službu Božiju. I onda se učini veliko pogrjenje i posramljenje v tomu sakramentu crkvenom, mećući ga pod noge, kako i pogane. Po tom ta ista armata poide pod Feraru, od ke biše kapitan gospodin Andrija Trvižan, i tada mu razbi armatu Ferariz... A tu takovu kaštigu e da si gospodin Bog dopusti cića toga, zač onu čkodu i sramotu učiniše na Rici crkvam Božim i svetim posvetilišćem i ljudem bogatim i ubozim, muškim i ženskim glavam."[111])

Unatoč dobrim uspjesima na bojištu bili su Mlečani neprestano žestoko pritiskivani na jugu od četa pape Julija Drugoga, na zapadu od Francuza, a na sjeveru od Maksimilijana. Saveznici su nastojali da k njima pristupi još kralj Vladislav i da ukliješti Mlečane s istoka. Francuski je kralj osobno pisao hrvatskomu banu Andriji Botu, a Vladislav je dobivao neprestano listove i glasnike, koji su ga poticali neka zauzme Dalmaciju, koja je i onako njegova.

Mletački su diplomati bili uznemireni sve većim otuđivanjem Hrvata i Madžara. Doduše, u njihovoj su se vojsci borili još uvijek mnogobrojni „konjanici, ratoborni ljudi, Slovinci, s perjanicama na glavi" (Sanuto VIII, 138), ali pod zastavu Kristofora Frankapana, koji se razvijao u glavnog vojskovođu Maksimilijana, polazilo je kud i kamo više Hrvata. Kristoforu se Frankapanu pridružio i njihov nekadašnji saveznik Mihovil Frankapan Slunjski i mnogi drugi.

Trebalo je spriječiti dalje širenje protivumletačkog raspoloženja među Hrvatima i Madžarima, zato su Mlečani koncem g. 1509. poslali u Budim svojega najboljega poslanika doktora Petra Paskvaliga.

Ne usuđujući se poći ravnim putem u Ugarsku odabrao je Petar Paskvaligo put preko Karlovićeve luke Baga. Došao je u Bag 25. listopada 1509., ali nije našao tamo Ivana Karlovića, jer je on bio pošao na granicu svoje kneževine bojeći se napadaja Turaka, koji su bili tih dana opljačkali posjede Mihovila, Anža i Bernardina Frankapana te su se vraćali natrag u Bosnu.

Zanimljivo je, da su se mletačka gospoda veselila tomu upadu Turaka u Hrvatsku. Kad je vijest o njem došla u Mletke, zabilježio je Marin Sanuto u svoj dnevnik:

„To je bila najbolja novost, i svi su je pohvalili, jer su se ponadali, da će Turci biti s nama."[112])

Karlović je bio ponešto ohladnio prema Mlecima, premda je još uvijek imao s njima ugovor o držanju straža na njihovoj granici. Zato je ukorio svojega glasnika, što je doveo Paskvaliga bez njegova znanja i volje u Bag. Paskvaligo je javio u svojem izvještaju u Mletke, da je Karlović bio naprosto zaprepašten njegovim dolaskom.[113]) No stvar se brzo promijenila, kad je 3. studenoga Karlović

osobno došao u Bag. Lukavi Mlečanin, koji se rodio g. 1472. pa je prema tomu bio šest godina stariji od Karlovića, a kretao se među prvim portugalskim, španjolskim, njemačkim i mletačkim diplomatima, brzo je zadobio povjerenje tvrdoga hrvatskoga bojovnika. Dokazivao je, kako Mleci ljube svojega prijatelja te mu zato šalju po njem 400 dukata u ime dužne plaće. Znajući, koliko među Hrvatima vrijedi pobratimstvo, zamolio je Karlovića, da i on bude njegov pobratim. Hrvatski je knez prihvatio ponudu, izljubio se s doktorom Petrom Paskvaligom i obećao mu kao pobratimu najveću odanost i zaštitu.[114])

Iz Baga odveo je Ivan Karlović svojega novoga pobratima u Novigrad lički. Odmah je sam sakupio tri stotine konjanika, a drugih 150 dovedoše mu rođaci Juraj Karlović Mrsinjski, Antun Blagajski i Nikola Zrinski. Najveće je političko iskustvo u toj hrvatskoj pratnji imao Juraj Mrsinjski, pouzdanik i savjetnik kralja Vladislava, čovjek lijepih političkih sposobnosti, koji se dotada bio okušao u diplomaciji sklapajući g. 1504. mir u Carigradu, a g. 1507. vodeći u Mlecima dogovore sa Sinjorijom u ime kralja Vladislava.[115])

Osmoga studenoga 1509. pošlo je cijelo društvo pokraj Lagodušića i Dola na put prema sjeveru. Dne 11. studenoga bili su kraj Bihaća, gdje im je došao ususret ban Andrija Bot sa 150 konjanika. Bot je uvjeravao Paskvaliga, da je i on prijatelj republike. Ispričavao se, što je te iste godine provalio u Istru i u Dalmaciju. Rekao je, kako bi bila velika sramota za nj, da se nije sastao s Paskvaligom, jer on kao ban predstavlja u zemlji kraljevsko veličanstvo.

U Odvenici ga je zaustavio nećak ostrogonskoga kardinala Tome Bakača knez Juraj Blagajski, koji se ponudio Mlečanima u službu sa 160 konjanika.

Putujući dalje otkrio je Ivan Karlović Paskvaligu, kako je despot Januš Berislavić obašao ove krajeve i obavijestio sve hrvatske knezove, da imadu biti spremni za vojnu na Dalmaciju. Međutim je ta osnova pala u vodu, kada se pročulo, da su Mlečani ostali pobjednici nad Maksimilijanom kod Padove. Paskvaligo nije propustio da svojega pobratima potakne, neka samo bude uvijek vjeran „prejasnoj republici, koja ga ne će nikada zapustiti, već će ga uvijek držati za svojega sina".

Karlović je pošao u Zrin, da tamo pohodi svoju majku Doroteju, koja je bila u gostima kod svoje kćeri Jelene, a Paskvaligo je s Jurjem Mrsinjskim i s 50 konjanika nastavio put u Zagreb.

Mletački je poslanik dakle već u prvi mah izvojevao veliku pobjedu za Mlečane. Hrvatska su gospoda otkrila pred njime svoju jednostavnu dušu dokazujući mu, da hrvatsko društvo boluje od nesloge, rascjepkanosti, prevelike gostoljubivosti, krivo shvaćene povjerljivosti i međusobnog ogovaranja.

Ne mogući putovati u Budim uredio je Paskvaligo svoj stan u Zagrebu na Griču, gdje su ga pohađale cijele povorke velikaša. Primao je nasmješljivo svakoga prosipajući slapove riječi, uvijek spreman na doskočice i na jedva primjetljive podvale. Naročito je pomno pazio, da ne bi uginulo sjeme nesloge, što ga je posijao među hrvatskim „sinjorotima" putujući kroz njihove kneževine i došaptavajući im, šta je koji o kojem kazao. Premda su ga svi uvjeravali, da ljube mletačku republiku, ipak on nije svakomu vjerovao. Svakomu je pokazivao prijazno lice, a pravi je sud o pojedincima zadržavao za sebe. Bana je Andriju Bota držao i poslije sastanka pod Bihaćem „najljućim mletačkim neprijateljem". Zato je morao mrštiti čelo, kad je u veljači g. 1510. dobio vijest, da se njegov pobratim Ivan Karlović oženio nećakinjom Andrije Bota. Dakako, on kao diplomat kaže, da su taj Karlovićev korak osudili Botovi protivnici, ali ne treba mnogo oštrovidnosti, da među tim protivnicima ugledamo i njega. Međutim pokazalo se, da je ta vijest lažna. Paskvaligo je javio odmah veselo u Mletke, da se Ivan Karlović nije oženio Botovom nećakinjom, a u istom je pismu prikričao Sinjoriji, da je vrlo važno „držati ovu hrvatsku gospodu a naročito ovoga kneza Ivana (Karlovića) u naklonosti prema preuzvišenoj državi."

Jadno se stanje hrvatskoga plemstva očitovalo u potpunoj slici, kad je 18. ožujka 1510. došao Paskvaligu u pohode i Bernardin Frankapan te stao jadikovati, da ga prati zao udes, jer ga drže glavnim neprijateljem Sinjorije, premda on nije učinio protiv nje nikakva zla djela. Istina, njegov je sin Krsto u službi mletačkog neprijatelja Maksimilijana, no on je kod njega već od g. 1505. pa ga nije mogao ostaviti, kad je Maksimilijan 1508. započeo rat s Mlecima. Na koncu je Bernardin rekao, da mnogi nagovaraju kralja Vladislava na rat protiv Mlečana, ali kad bi Madžari i pristali na to, on bi, Bernardin Frankapan, predao cijelu Hrvatsku za četiri dana u vlast Venecije.

Vladislav je ipak najposlije sklopio savez s neprijateljima Mletaka. Sabor je u Tati zaključio 5. srpnja 1510., da se imade navaliti s vojskom na Dalmaciju. Za zapovjednike su vojske bili odabrani bivši hrvatski ban Franjo Balaša,

Osvald Korlatkevi i Ivan Karlović. No taj je zaključak pokazao svu iscrvotočenost ugarsko-hrvatske države. Stari je kardinal Toma Bakač izjavio mletačkomu poslaniku Paskvaligu, koji je 22. svibnja 1510. bio otputovao iz Zagreba, a 29. je svibnja bio u Budimu, odakle je kasnije došao i u Tatu: „Pustite, neka staleži buče; ma što zaključili, ipak iz toga ne će biti ništa."[116]) A sam Ivan Karlović poručio je svojemu pobratimu Paskvaligu u Komoran, da se on ne će latiti zapovjedništva vojske i da do rata ne će ni doći, jer kralj nema ni solda, velikaši su nesložni, a Hrvatska nije uopće sposobna da prehrani veću vojsku.[117])

U ovakvim crnim prilikama nije bilo lako plesati na užetu političke ravnoteže između Budima, Maksimilijana, Mletaka i Carigrada. Karlović je morao katkada u isti čas voditi dogovore sa svojim kraljem, s njemačkim carem, s Mlecima i s Turcima.

U drugoj polovici ožujka g. 1510. poručivao je u Zadar Mlečanima, da će se morati pridružiti Maksimilijanu, ako mu Sinjorija do Đurđeva ne povisi plaću od 3 na 4 hiljade dukata. Ujedno se potužio, da ga mletačke vlasti samo obmanjuju lijepim riječima.

Njegova je pritužba bila rješavana u mletačkom vijeću, odakle mu poručiše, neka se klone duhom, već neka ustraje u vjernosti.[118])

Mlečani se nijesu žurili s plaćom, jer su znali, da Maksimilijan nema novaca ni za svoje vojnike u Gradiški, Goričkoj i Furlaniji, a kamoli će ih imati za Ivana Karlovića. Radi toga je Karlović 15. svibnja 1510. poslao iz Obrovca u Mletke svojega pouzdanika kneza Vida Petrićevića od plemena Mogorovića s povjerljivim pismom, u kojem je obnovio svoju molbu. Petrićević je bio primljen i od dužda, koji je rekao, da se Karlović nije držao ugovora, jer nije poslao u okolicu trogirsku 50 konjanika. A Karlović nije toga učinio već zato, jer se i sam jedva branio od Turaka, koji su u posljednje vrijeme opet učestali s navalama na njegovu kneževinu. Turci su kod jedne takve navale izgubili 70 konjanika, koje je Karlović zarobio, ali se ipak nijesu okanili svojega četovanja. Istom u kolovozu 1510. otpremiše Mlečani Karlovićeva poslanika Petrićevića natrag isplativši mu 800 dukata za njegova gospodara i poklonivši i njemu 15 dukata, da dadne sebi načiniti surku. Vijeće je zaključilo neposredno prije toga, da će Ivanu Karloviću plaćati 4000 dukata na godinu, ali je on imao 50 konjanika slati u Trogir.[119])

IX. SAVEZNIK BANA BERISLAVIĆA

SLABA SU potpora Karloviću u borbi protiv Turaka bili i Maksimilijan i Mlečani.

Maksimilijan je slao glasnike bosanskomu namjesniku Ferizbegu moleći ga, da provali s vojskom u mletačke krajeve.

Mlečani su opet u Carigradu mitili sultana bogatim darovima[120]) i upravo nametljivo nudili Turcima vojnički savez dokazujući, da je to u interesu jednih i drugih, jer papa i ostali kršćanski vladari žele najprije uništiti Mlečane, a onda će poći na Turke.[121]) Do uže suradnje cjelokupne turske i mletačke vojske nije došlo jedino radi toga, jer su turski dostojanstvenici Alipaša i veliki vezir Mustafapaša govorili: „Kad bismo htjeli da pomognemo Sinjoriji i da joj dadnemo momčad i da prevezemo vojsku u Italiju, koje će jamstvo imati naš car od vas kršćana, da se vi ne ćete ujediniti i pobiti ih sve do jednoga u Italiji?"[122])

No zato je bolji uspjeh imao mletački poslanik Jeronim Zorzi, koji je početkom g. 1510. bio poslan u Vrhbosnu namjesniku Ferizbegu.

Bosanski i hercegovački namjesnik uspostaviše čvrste trgovačke i prijateljske veze s mletačkom Dalmacijom.[123]) Doduše, još su se uvijek turski četnici znali zalijetati na mletačko zemljište, ali su ih namjesnici za to oštro kažnjavali. Tako je na pr. hercegovački sandžak negdje početkom travnja ili koncem ožujka 1510. popalio u Duvnu i u Imotskom 200 kuća, koje su pripadale takvim pljačkašima.

Prijateljstvo je između Mlečana i Turaka bilo tako jako, da su turski vojnici dolazili u Italiju u mletačku vojsku i ratovali protiv pape, francuskoga kralja i Maksimilijana. Poljički je knez Ivaniš Nenadić zapovijedao na mletačkom ratištu četi od 110 Turaka, koji su prije toga po njegovu priznanju bili odveli u ropstvo iz Dalmacije 11 tisuća kršćana.[124]) Kad su se mletački građani tužili na njihova nasilja, vodio je protiv njih istragu Alvise Loredan, koji je na koncu uskliknuo: „Kad bi samo Bog dao, da (knez

Ivaniš Nenadić) imade pet stotina takvih!"[125]) Ti su Nenadićevi Turci sa svojim vojvodama Muratom, Šeremetom i Nasufom bili najbolje plaćeni mletački vojnici. Borili su se izvanredno dobro kopljima i mačevima te su u jednom boju znali poodsijecati 207 francuskih glava.[126])

Kad su kršćanski vladari prigovarali Mlečanima, što imadu u svojoj vojsci 600 Turaka, odgovorili su im oni, da se Sinjorija smije braniti s kim hoće (Sanuto X, 606).

Godina 1511. bila je za Karlovića vrlo nesrećna. On je želio ići za svojim ciljevima braneći Liku i Krbavu, a Mlečanima je ta obrana bila sporedna skrb. Došlo je ponovno do napetosti te su mletački zapovjednici u Zadru tužili Karlovića svojoj vladi, da se ne mogu više pouzdavati u nj.

Turci su te godine gotovo u svim sukobima ostajali pobjednici. Kad bi oni provaljivali u hrvatske krajeve, odvodili bi u ropstvo svaki put veliko mnoštvo stanovnika, a kad bi neznatne hrvatske čete provalile za osvetu u Bosnu, bile bi lako suzbijene ili uništene. U lipnju je 1511. bilo na taj način uništeno u Bosni 160 hrvatskih konjanika.[127])

Kralj Vladislav bio je već prije obećao Ivanu Karloviću, da će mu davati plaću za 200 konjanika, a poslije te nesreće odlučio je, da će i ostalima plaćati kojemu sto, a kojemu pedeset konjanika. Međutim, čini se, da se Budim držao svojih obećanja još manje od Venecije.

Ozlojeđeni, izmrcvareni i osiromašeni hrvatski knezovi nijesu znali već što da rade. U listopadu g. 1511. dođoše pred kralja Vladislava poslanici Ivana Karlovića i Bernardina Frankapana. Potužiše se oštro, da kralj nije nikada izvršio onoga, što je obećao. Kralj ih je tješio, da će biti bolje, jer je s Turcima sklopljen mir na pet godina.

No Turci se nijesu starali za taj ugovor, nego su i dalje palili, robili i ubijali po Hrvatskoj.

Karlović je ponovno bio primoran, da prizna gospodstvo Turaka. U mjesecu studenom g. 1511. došla je u Budim vijest o tom Karlovićevom koraku. Palatin je držao, taj čin tako dalekosežnim, te je u veljači g. 1512. izjavio pred mletačkim poslanicima, „da se Hrvatska može držati otkinutom od ovoga kraljevstva, jer je knez Ivan Krbavski postao haračnikom i gotovo turskim podanikom."[128])

Za jednom crnom godinom nizala se druga. Godine 1512. dne 23. travnja, postao je turskim sultanom Selim Prvi, o kojem su Mlečani govorili, da je „strašno okrutan čovjek, odan jedino ratu, i da ne teži ni za čim drugim, nego jedino za vojevanjem."[129]) Dolazak novog vladara na prijestolje odmah se teško osjetio na tursko-hrvatskoj granici.

Započele su se redati turske navale na Sinj, Knin, Klis i na druge hrvatske gradove. Mljetski je opat Bernardo Gundulić jadikovao u jednom pismu, da su prilike vrlo tužne, jer se „bijedni kršćani ubijaju kao psi, a dotle se pripravlja veći rat no ikada".

Hrvatskim je velikašima sinula zraka nade, kad je u kolovozu 1512. palatin i novi hrvatski ban Emerik Perenji osvanuo u Zagrebu sa 3.500 konjanika i 600 pješaka. Uz mnoge druge velikaše stavio se banu na raspolaganje i Ivan Karlović. No Emerik je Perenji došao samo do Bihaća, gdje je Ivana Karlovića imenovao banovcem i kapetanom Dalmacije i Hrvatske, a onda se povukao u Ugarsku i u istočnu Slavoniju. Odatle je slao pisma i zaklinjao slavonske staleže, neka za Boga pomognu bijednoj Hrvatskoj, ali su njegove molbe i prijetnje bile izrečene gluhim ušima.

U toj nevolji sačuvali su Hrvate, da potpuno ne klonu, glasovi iz Rima o novoj križarskoj vojni.

Na prvoj sjednici lateranskoga sabora, 10. svibnja 1512., ustao je splitski nadbiskup Bernardo Zane i održao govor, u kojem je crtao Turke ovim riječima:

„Dječicu otimaju iz ruku roditelja i s majčinih ih prsa trgaju, žene pred očima muževa oskvrnjuju, djevojke grabe iz majčina zagrljaja, da ih oskvrne i osramote. Stare roditelje i rodbinu kao nekorisne sijeku na očigled njihovih sinova, mladiće mjesto volova pod jarmove hvataju i s njima oru zemlju. A što da nastavljam dalje ? Ja sam sve to ne čuo niti čitao, već gledao."[130])

Papa Julije Drugi nije mogao priskočiti u pomoć Hrvatskoj, jer ga je početkom g. 1513. zadesila smrt. No Hrvati su imali dobrim dijelom njemu zahvaliti onu pomoć, koju su malo poslije toga primili od Leona Desetoga, učenika bosanskoga franjevca Jurja Dragišića.

Lateranski je sabor dalje zasjedao, pa gdje je godinu dana prije prestao splitski nadbiskup Bernardo Zane, tu je 27. travnja 1513. nastavio modruški biskup Šimun Benja Kožičić. On je spomenuo u svojem govoru krbavski poraz pod Udbinom i šta su sve Hrvati morali pretrpjeti u dvadeset godina od tog nesrećnog datuma. Sjetio se Bosne i bojeva pod Modrušama i kod Skradina. Naveo je, kako je samo iz okolice Modruša u cigla dva mjeseca odvedeno u ropstvo dvije tisuće kršćana.

Kožičićev zahtjev, da se proglasi sveti rat protiv Turaka, nije bio odmah ispunjen, ali je zato papa Leon Deseti poslao hrvatskomu banu Petru Berislaviću u mjesecu lipnju 1513. kraljevsku pripomoć od 50.000 dukata. U općoj

nevolji Hrvata, u sitničavosti visoke gospode i u demoralizaciji puka Berislavić je bio velik čovjek i junak, poduzetan, oštrouman, rodoljubiv i nesebičan. Poznavala ga je cijela kršćanska Evropa. U Rimu je već u travnju 1508. razlagao pred Julijem Drugim osnovu o ligi svih kršćana „protiv nevjernika" (Sanuto VII. 398). Kod Leona je Desetoga postao glavnim izvršiocem njegovih protivuturskih nacrta. Dobivši prvi veliki papinski dar smjesta je utvrdio Jajce i sakupio dobru vojsku, s kojom je 16. kolovoza 1513. izvojštio pobjedu kod Dubice nad bosanskim namjesnikom.

U hrvatsko se izmučeno, pocijepano i dobrim dijelom izopačeno društvo vratilo ponovno samopouzdanje i junaštvo. Papa je bio jednako veseo kao i hrvatski narod te je Berislaviću poslao na dar blagoslovljen mač i šešir.

Podigao se iz svoje potištenosti i poništenosti i Ivan Karlović, o kojem su ljudi Bernardina Frankapana razglašavali, da je g. 1511. putio Turke, neka provale na frankapanska imanja.[131])

U Berislavićevoj su vojsci u bitki kod Dubice sudjelovali Mihovil Frankapan Slunjski, Nikola Zrinski i Franjo Berislavić. S njima se na istom mjestu našao i Ivan Karlović. Svjedok nam je za to mletački poslanik Antonio Surian, koji je izričito javio 2. rujna iz Budima u Mletke, da je Petar Berislavić izvojevao pobjedu kod Dubice zajedno „s knezom Ivanom Krbavskim"[132]). Pun pobjedničkog veselja pisao je Karlović u ponedjeljak prije Bartolova iz Udvine ili Zrina u Mletke ugarskomu poslaniku Filipu Moru:

„Što se tiče novosti, možemo pisati vašemu gospodstvu, da je prečasni gospodin Petar Berislavić, ban Hrvatske, potukao pašu, i u tom je boju što ubijeno što zarobljeno tri tisuće Turaka... Ako Bog da, mi namjeravamo s našim gospodinom banom unići u Bosnu."[133])

Vjerovatno je, da su Karlovićevi vojnici sudjelovali g. 1514. i u obrani Knina, pod kojim su Turci ostavili 500 mrtvih.

No već godine 1514. srušiše se na Karlovića nove jobovske muke.

Križarska vojna, od koje su Hrvati očekivali velike plodove, pretvorila se u Ugarskoj u strašnu seljačku bunu, koju je vodio Juraj Doža. Oko 40 do 70 tisuća kršćana platilo je glavom tu neslogu. Seljačka je vojska palila gradove, obeščašćivala plemićke žene i kćeri i nabijala biskupe na kolac. Na okrutnost seljačkoga vođe Dože odgovorilo je plemstvo još većom okrutnošću. Jurja Dožu posadiše na usijan željezni stolac i na glavu mu nabiše ražarenu krunu, skovanu

od raonika. Njegove su pristaše najprije morili gladom, a kad su izgladnjeli, primoraše ih, da piju krv svojega vođe, da mu grizu udove i najposlije da jedu njegovu kuhanu utrobu. Poslije toga su i njih mučili i razmrcvarene bacili gladnim svinjama za hranu.

Kao da sluti kakvo zlo, u kojem će doći na kušnju njegov život i uvjerenje, došao je Karlović u srpnju 1514. u Zadar, da izvrši zavjet pred čudotvornim kipom Majke Božje, koji se častio u jednoj novoj crkvi izvan gradskih zidova. Ostavio je u svetištu 10 dukata milostinje i jedno pozlaćeno odijelo za Bogorodičin kip. Mletačke su mu oblasti pripravile velike darove i počasti, no on kao pravi proštenjar nije htio ništa da primi, nego je sve sam plaćao.[134])

Ojačan u duši vratio se natrag u svoju kneževinu, kadli iznenada u rujnu 1514. grunuše Turci u golemom broju u Liku i Krbavu. Svladavši obranu odvedoše u ropstvo 3.000 ljudi i zaplijeniše 10 do 12 hiljada krupne, a 80 hiljada sitne stoke.[135])

Karlović je po mletačkom svjedočanstvu bio u „krajnjem očajanju". Poput Joba mogao je da raskine haljine i da padne u prah tugujući: „Ne bilo dana, u koji se rodih, ni noći, u kojoj se reklo: začeo se čovjek!" No opljačkani je knez još smogao toliko snage, te je zajedno s Kožulom provalio u Bosnu do Prusca (Belgrada), da povrati plijen i roblje. Bit će da su Karlović i Kožulić sa svojih 250 konjanika počinili mnogo zla u Bosni, kad je poslije toga sam bosanski paša doletio s 3.000 konjanika u njihove krajeve te je sav bijesan prijetio, da će sve razoriti, poubijati i uništiti. Tada je ponovno odveo u ropstvo iz drugih hrvatskih krajeva tisuću sužanja.

Stanovnici su Like i Krbave već od g. 1469. bježali u mletačke krajeve, a sada su stali bježati i u samu Bosnu k Turcima, „da ne budu potpuno uništeni".[136])

Nov je udarac bio zadan Hrvatima u svibnju g. 1515., kad je bosanski paša hametom potukao vojsku bana Berislavića. U to vrijeme ostao je Karlović vjerno uz bana. Zbližila ih je valjda još više zajednička nesreća. Dne 20. rujna 1515. javlja arhiđakon dubički: „Ban je u Kostajnici s Karlovićem."[137])

I opet je Rim bio glavni oslon hrvatskog otpora.

Papa Leon Deseti nije zapustio svojega miljenika Berislavića u nevolji, nego ga je brzo opskrbio hranom, oružjem i novcem, a pored toga je molio i druge vladare, da mu pomognu. Dne 15. lipnja 1515. obratio se posebnom poslanicom i mletačkomu duždu Leonardu Loredanu, ne bi li i

od mletačke vlade isposlovao kakvu potporu za Hrvatsku.

U toj poslanici veli papa Leon Deseti, da je primio pismo od Berislavića, koga naziva „mužem obdarenim ne samo izvanrednom krepošću i čestitošću, nego i vještakom u ratovanju s Turcima i poznavaocem neprijatelja". Berislavićevo je pismo pokazao svim poslanicima kršćanskih vladara na papinskom dvoru te ih je zapitao, bi li moglo doći do zajedničkog rata protiv Turaka. O sebi kaže, da je prošlih dana poslao po „otočkom biskupu na granicu Dalmacije žita, baruta, topova i svotu novaca od 7.000 dukata", a malo kasnije po drugom glasniku poslao je kralju Vladislavu 20 tisuća dukata. Moli Mlečane, neka barem priskoče u pomoć opsjednutomu Jajcu, koje imade takav prirodni položaj, te bi poslije njegova gubitka bila izgubljena i Dalmacija i Hrvatska, a onda bi došao red i na Italiju i Austriju.[138])

Mlečani su se oglušili papinu pozivu, koliko se ticalo Berislavića. Oni nijesu voljeli požrtvovnoga hrvatskoga bana, jer su ga kao rođena Trogiranina držali svojim odmetnikom, a naročito su ga zamrzili odonda, otkako je on predlagao kralju Vladislavu, neka oslobodi Dalmaciju od mletačkoga gospodstva. Uz to se među Mlečanima počela ukorjenjivati i neka ljubav prema Turcima. Oni su se bili brzo iznevjerili ligi, koja je bila načinjena u svibnju 1513. između dužda, francuskoga kralja Luja i Leona Desetoga, te su 17. listopada 1513. obnovili mir s Turcima (Sanuto XVII, 539). Upravo u ono vrijeme, kada se bosanski paša spremao sa 7.000 vojnika na Hrvatsku, t. j. početkom g. 1514., označio je Sanuto raspoloženje Mlečana prema Turcima ovako:

„U ovoj se zemlji ne govori o drugom, nego o Turcima. Za njima ljudi čeznu, njih žele, i svi izriču svoju volju."[139])

Ipak je Sinjorija još uvijek zadržala Karlovića u svojoj službi. Rok je njegova ugovora bio istekao, jer se on u travnju 1513. bio obvezao, da će dvije godine držati 200 konjanika, a zato će imati plaću od 3.000 dukata, i to djelimice u novcu, djelimice u suknu, a djelimice u soli.[140]) U svibnju 1515. Mlečani su produžili ugovor s njime na godinu dana, uvjetno na dvije godine, obvezavši ga, da drži 150 konjanika, a oni će mu plaćati 2.500 dukata. No ovoga puta primjećuje Sanuto zlobno: Tamen fa poco frutto t. j. slaba nam korist od njega.[141])

X. ŽENIDBA IVANA KARLOVIĆA

KARLOVIĆ se približavao već četrdesetoj godini, a još nije bio osnovao svojega samostalnoga doma. Ne ćemo zapasti u samovoljno domišljanje, ako pretpostavimo, da to nije bilo po volji njegovoj majci Doroteji. Zacijelo je ona često nagovarala svojega sina, neka joj dovede odmjenu, pa kad joj se sin nije mogao odlučiti, bit će da je sama nabrajala kćerke udavače po kneževskim dvorovima nastojeći da koju od njih dobije za snahu. Možda je upravo ona stvorila takvu osnovu, koja je g. 1510. dovela do govorkanja, da se njezin sin ženi nećakinjom bana Andrije Bota. Ali od svega toga nije bilo ništa. Ivan je Karlović provodio mladost u četničkoj službi i u obrani svoje kneževine, a ženidbu je odgađao na kasnija vremena, u kojima se nadao miru i sređenijim prilikama života. Ako je imao zaručnicu u Botovoj obitelji, moglo bi biti vjerovatno, da je ona umrla prije vjenčanja. Ni na koji se način ne da pomisliti, da bi te zaruke bile raskinute u neprijateljstvu. Barem ne za života Andrije Bota. Karlović je ostao u vrlo dobrim vezama s Botom sve do njegove smrti (13. rujna 1513.). Bot je odredio Ivana Karlovića i za izvršitelja svoje oporuke ostavivši mu naređenje, neka ne predaje kralju Vladislavu grada Senja sve dotle, dok kralj ne isplati njegovoj udovici Ani dug od 16.000 dukata.[142])

Istom godine 1517. oženio se Ivan Karlović, i to ne s nećakinjom Bota, nego s nećakinjom najbogatijega madžarskoga velikaša, ostrogonskoga kardinala Tome Bakača. O Karlovićevu vjenčanju i o povratku iz Madžarske u Hrvatsku javio je osobni znanac i prijatelj Bakačev, mletački poslanik Alvise Bon, dne 7. ožujka 1517. iz Budima u Mletke ovo:

„I ostrogonski je kardinal došao ovamo na sabor i vjenčao jednu svoju nećakinju s knezom Ivanom Krbavskim davši joj bogat miraz, 20.000 dukata izbrojenih u gotovu. On je htio dobiti bansku čast u Hrvatskoj, ali nije mogao, i tako

je danas otputovao odavle. Obasipan mnogim milošćama otputovao je vrlo zadovoljan."[143])

Veselo je dočekala kneginja Doroteja svoju snahu. Bilo je proljeće, kada je s mladom gospodaricom ušlo više smijeha, živahnosti i radinosti u Karlovićeve kneževske dvore. Stare se odaje u Komiću, Udvini i Obrovcu pomladiše novim osobljem i namještajem. Možda je stari kardinal već tada predao svojoj nećakinji i njezinu mužu na uživanje i grad Krupu i još koje mjesto.

Karlovićev se politički ugled također silno podigao. Imao je za zaštitnika čovjeka, koji je držao, da može posegnuti za najvišim častima na zemlji. Kardinal se Bakač dičio naslovom carigradskoga patrijarhe, a poslije smrti pape Julija Drugoga ubrajali su ga uz druga tri kardinala među najozbiljnije kandidate za papinsko prijestolje.[144]) Osim svoje nadbiskupije upravljao je biskupijama u Zagrebu i u Modrušama. Dohotke, što ih je dobivao u samoj Madžarskoj, procjenjivali su na 30 hiljada dukata. On je snažno zahvatio i u hrvatski društveni i gospodarski život, jer je osim Krupe posjedovao u Hrvatskoj i Slavoniji Bijelu Stijenu, Komagovinu, Dolački, Jelensku, Dianovec, Kutinu, Moslavinu, Jastrebarsko i Lipovac s vrlo mnogim selima i imanjima (Karlo Horvat, Toma Erdedi-Bakač, ban hrvatski, str. 5.—6.). Iako je mletački poslanik Surian javljao u ožujku g. 1515. iz Budima u Mletke, da Bakač nije više ono, što je bio nekada,[145]) ipak on nije bio nemoćan lav, kojemu bi ispali zubi i nokti. Godine 1517. bilo mu je 77 godina, a još mu nije ni najmanje oslabila volja za vladanjem.[146])

Ipak valja reći, da su se prednostima ove ženidbe pridružile i neke slabe strane. Zapavši u najuže kolo Bakačeve politike postao je Karlović katkada sredstvo u rukama tuđinca, koji se u svojim potezima dao voditi i osobnim, a ne samo općim interesima. Karlovićevo je držanje prema Mlečanima postalo još nesamostalnije pod utjecajem rođaka, koga su u Mlecima nazivali svojim najvećim prijateljem (nostro amicissimo). Nego najgore je bilo to, što se među hrvatskim velikašima poslije toga povećala nesloga. Mletački je poslanik Alvise Bon u izvještaju, koji je malo prije spomenut, natuknuo, da je Karlović prigodom svojega vjenčanja u Budimu htio dobiti bansku čast u Hrvatskoj.*

* Preveo sam u tom smislu riječi: Qual voleva otenir il ban di la Crovatia, pretpostavljajući da je ono ban kratica za banadego ili je jedna riječ izostavljena, tako da bi mjesto moralo glasiti: Qual voleva otenir il ban(adego) [ili il posto dil ban] di la Crovatia.

Tu vidimo prste staroga Bakača, koji nije mogao trpjeti Berislavića kao bana, već ga je neprekidno potkapao i u ugarsko-hrvatskoj državi i pred Mlečanima. Bit će da je Berislaviću spasao tom prigodom bansku čast samo njegov golemi ugled, što ga je on bio stekao u cijeloj Evropi, a u prvom redu kod pape Leona Desetoga. Premda je Karlović i dalje surađivao s Berislavićem, ipak je prijateljska veza između njih morala biti oslabljena. Još gori odnošaj, zapravo sukob, nastao je između Ivana Karlovića i Bernardina Frankapana. Bog zna, kako je došlo do toga, da je Bernardin oteo Karloviću dva mjesta. U vijeku pravne nesigurnosti i poremećenih granica ne samo kod država, nego i kod privatnih posjeda lako se bilo zakvačiti o kakvo pitanje, kod kojega su se oba protivnika pozivala na jednako valjane dokaze. Slutim, da je tako bilo i u ovom sporu. Možda je ta dva mjesta dao Ivanu Karloviću Toma Bakač, a Bernardin ih je zaposjeo zato, jer su bila nekada oduzeta njegovoj porodici. Odatle je moglo nastati neprijateljstvo, o kojem je mletački poslanik Alvise Bon poslao svojoj vladi u kolovozu 1517. iz Budima opširan izvještaj, gdje je na kraju spomenuo Ivana Karlovića riječima: „Taj se knez Ivan nedavno vjenčao s jednom nećakinjom spomenutoga kardinala."[147])

Žestoki Bakač, koji nije u izboru borbenih sredstava bio nimalo tankoćutan, posegnuo je odmah za najoštrijom odmazdom. U isto doba dok su se tri okrunjene svjetovne glave i papa Leon Deseti zauzimali kod mletačkog dužda, neka pusti na slobodu Krstu Frankapana, kojega je Ljudevitova kraljevina i te kako trebala, jer je imala samo dvojicu trojicu iskusnih vojskovođa, a on je beskorisno propadao u mletačkoj tamnici, u to isto doba poručivao je Bakač u Mletke, neka za Boga ne puštaju Krste na slobodu, jer su njih dvojica, t. j. Krsto i njegov otac Bernardin, „veliki neprijatelji kralja i Sinjorije". Ujedno je zapitao, „bi li Sinjorija htjela pomoći kralju protiv spomenutoga kneza Bernardina i oduzeti mu državu".[148])

Karlovićeva je žena morala brzo upoznati, kako je teško biti straža na međi dviju zaraćenih kultura i civilizacija. Poslije sunčanoga ljeta i plodne jeseni g. 1517. došli su i teški zimski dani s ledenim kišama i snježnim mećavama. Pa kao što čitamo u Svetom Pismu, da je žena rekla Jobu: „Zar još ustraješ u svojoj jednostavnosti?" — tako naslućujemo, da se nešto slično moralo dogoditi i Ivanu Karloviću. Bit će da je žena stala nagovarati ljubljenog muža, neka se s krvave krajine presele na sigurnije mjesto.

A Karlović ?

On je doduše također pripadao onim hrvatskim velikašima, koji su radi zabluda tadašnje humanističke mode patvorili rodoslovlja mučeći se, ne bi li kako izveli svoju lozu od starih Rimljana. Tako su na primjer Frankapani prisvojili ime rimskih knezova Frangepana. Šubićima su neki htjeli uvrtjeti u glavu, da su se oni nekada zvali Sulpiciji. Kurjakovići su držali svojim praocem slavnoga rimskoga konzula Tita Manlija Torkvata. Isto su tako knezovi Blagajski i Kožuli i mnogi drugi tražili u starom poganskom Rimu stablo ili makar istrunuo panj, od kojega su tobože potekle njihove mladice. No ipak su svi ti velikaši zajedno s Karlovićem ljubili neizrecivom odanošću svoju rođenu grudu. Poput stogodišnjih hrastova prkosili su gromovima i oluji ne dajući se iskorijeniti iz svojega doma i naroda. Zato je moralo i Karloviću biti teško, kada je u studenom godine 1517. poslao svojega pouzdanika Vida Petričevića od plemena Mogorovića u Mletke, da moljaka dužda, ne bi li on htio zamijeniti jedan grad u Lombardiji za tri Karlovićeva grada u Hrvatskoj.

Molbu su Mlečani shvatili tako, da se Karlović namjerava iseliti iz domovine. Tako su učinili već prije njega: Ivan Kosača, sin Vlatkov, koji je postao mletačkim patricijem, i Aleksandar Zrinski, sin Martinov, kojega je Sinjorija bila učinila zapovjednikom konjanika na Kefaloniji.[149]) Hoće li Mlečani primiti u svoju državu i Ivana Karlovića ? Račun je tu imao da odluči. Račun o tom, što je probitačnije za republiku. I kod vaganja razloga došlo je vijeće do uvjerenja, da muž nećakinje ostrogonskoga kardinala vrijedi za njih više u Lici i Krbavi nego u Lombardiji. Zato su mu oprezni račundžije odgovorili, da s najvećim veseljem pozdravljaju njegovu ženidbu, ali ga mole, neka se ne miče iz svoje kneževine, već neka je i dalje brani, a oni će mu slati redovito novčanu potporu, i njihovi zapovjednici u Dalmaciji ne će podupirati njegovih podanika, da bježe na njihovo zemljište.[150])

Ovaj je mletački odgovor ponukao Karlovića i njegovu ženu, da za neko vrijeme prestanu misliti na bijeg iz domovine.

XI. KORACI U MLECIMA I U RIMU

PAPA Leon Deseti, koji je preuzeo u ruke vodstvo rješavanja istočnog pitanja, uviđao je, da se samim sitnim ratom ne će postići nikakvi trajniji uspjesi. Berislavić je i početkom g. 1518. potukao veliku tursku vojsku, ali se položaj Hrvatske nije popravio. Hrvatske su međe bile rastegnute od Beograda do Dubice, od Dubice do Jajca, od Jajca do Bihaća i od Bihaća do Knina i Klisa. Teško je bilo manevrirati s četama na tako širokoj obodnici, a neprijatelju je njegov središnji položaj dopuštao, da se u svako doba mogao baciti s najvećom silom na svaku točku hrvatskoga posjeda. Trebalo je dakle misliti na veliki obrambeni rat, koji bi slomio tursku moć ili barem stvorio kršćanima povoljniji strategijski položaj.

Hrvatski su velikaši vjerovali, da je Evropa sposobna za jednu križarsku vojnu, zato su svom dušom podupirali papinu namjeru i osnovu. Naročito je Ivan Karlović živo želio, da dođe do te vojne. On je i onako imao vječni rat u svojoj kneževini, zato je mogao samo dobiti, kad bi se svi evropski vladari bili udružili protiv Turaka. On se najpomnjivije zanimao za događaje u Rimu, zato je i u mjesecu rujnu g. 1516. bio poslao papi svojega glasnika, o kojem je mletački poslanik na papinskom dvoru javio svojoj vladi: „Došao je ovamo glasnik kneza Krbavskoga. Imao je audijenciju kod pape te mu je rekao, da ugarski kralj namjerava uglaviti s turskim carem primirje na 3 godine, a ako do toga dođe, to će biti propast Hrvatske."[151]) Nije nam zabilježeno, što je papa rekao Karlovićevu glasniku, no taj se odgovor nije smislom razlikovao od onoga odgovora, što ga je papa dao pet šest mjeseci prije toga banu Berislaviću otpisujući na njegovo pismo:

„Naložih tvojemu poslaniku, da te izvijesti, kako te cijenim i slavim zbog tvojih dosadašnjih djela. No istomu tomu tvojemu poslaniku naložih, neka ti i to izjavi: da su se mojega srca duboko kosnule njegove riječi, kadno

je bacivši se na koljena meni i mojoj braći, stožernicima rimske crkve, plačnim glasom razlagao tvoju i tvoje zemlje golemu nevolju, Bogom nas zaklinjući, neka ne damo, da nam našim nemarom padne ona kraljevina, koja je dosada tako junački odbijala od naših glava dušmanski mač. Vidim ja i shvaćam tvoj teški položaj pa ti na tvoju utjehu velim, kako nastojim na sve strane oko toga, da ti od kršćanskih knezova dođe što prije dovoljna pomoć."[152])

Međutim kršćanska Evropa nije znala ni htjela da iskoristi zgodan čas za vojnu, dok je sultan Selim bio zaokupljen na istoku ratovanjem s Perzijom i Egiptom. Jedna je država za drugom padala pod tursku vlast, a Selim je kao opojeni pobjednik slao svojim susjedima s bojišta divljačke darove, koji su bili svjedočanstvo ratničke perverznosti i ujedno krvava opomena, neka se nitko ne usudi dići oružje na njega. Kad su turski vojnici g. 1516. potukli Perzijance i poklonili Selimu na dar 18 odsječenih glava perzijskih vođa i 10.000 odrezanih nosova, poslao je on u Budim kralju Ljudevitu na dar dvije glave, a u Mletke duždu Loredanu jednu glavu. Glava, koju je čauš Mustafa donio „osušenu i napunjenu slamom" u Mletke, pripadala je kapetanu Bagdada Gazbinu.[153])

Sredinom ožujka 1517. bila je posljednja sjednica lateranskoga sabora, koji je zaključio vojnu na Turke.

U istoj i narednoj godini izrađena je na papinskom dvoru veličanstvena osnova o „Bratstvu svete križarske vojne" (Fraternitas Sanctae Cruciatae), u koju bi stupili svi kršćanski vladari. Troškovi su vojne bili proračunani na 800 hiljada dukata. Što se tiče broja vojske, koja bi provalila prema Carigradu, mislilo se, da bi bilo dovoljno 60 tisuća pješaka, 12.000 lakih i 4.000 teških konjanika.[154])

Cijeli je papinski nacrt bio povjerljivo predložen evropskim dvorovima. No papa je brzo uvidio, da se njegova najmilija sanja ne će ispuniti. Vladari nijesu znali, kako da podijele zemlje, koje bi osvojili, zato je svaki predlagao takav nacrt, gdje bi on najviše ušićario za sebe. Naročito se nelijepo ponijela mletačka vlada, koja se već prije rastapala od miline čestitajući Selimu njegove pobjede na istoku, a u tom je čestitanju prednjačio dužd Loredan, koji je g. 1515. pronašao formulu, da su uspjesi osmanlijske carevine ujedno i uspjesi Mlečana.[155]) Kod Sinjorije je pobijedila „sveta sebičnost" (sacro egoismo). Povjesnik Pastor veli:

„Papa zacijelo nije saznao, da je Venecija besramno izdala kršćansku stvar obavijestivši potajno smrtnog neprijatelja zapadne kulture točno o svim pripravama za vojnu."[156])

Sultan Selim, koji je od Mlečana dobio u šake nacrt križarske vojne, pisao je iz Kaira u veljači 1518. papi Leonu Desetomu oštro pismo, u kojem na kraju dolazi i ovaj odsjek:

„Nema nikakve sumnje, da mi u ovo vrijeme imademo podvrći i na svaki način svojim junaštvom dobiti u vlast gospodstvo nad čitavim svijetom. Mi smo svojim junaštvom podvrgli Carigrad, visost cesarskog vrhunca; podložili smo svojim nogama antiohijsku stolicu vašega pontifikata; zadobili smo nedavno Jeruzalem, tetku vaše vjere, majku, pače maćehu; Egipat, u kojem je vaš Krist rastao kao dječak, stavljen je pod naše gospodstvo; i prema onima, koje smo pobijedili, postupali smo čovječanski... Stavljamo ti do znanja, neka znaš, da sve ono, što pripada Rimu, sve ono, što pripada orlovima, sve ono, što je podložno ljiljanima, sve ono, što se nosi na zastavama Evrope, sve je to podvrgnuto našemu junaštvu. Što smo zaključili načiniti od vas i od francuskoga kralja, to ne ćemo da znate, dok ne bude Rod zauzet, Italija pokorena, Francuska osvojena, Njemačka predobivena, Španjolska pobijeđena, i dok ne budu osvojeni svi otoci počevši od Cipra, i dok ne uniđemo na Kapitolij, koji je vašom kukavštinom postao ružan i prljav, dolazeći u Rim, kao što su običavali dolaziti (vaši) pređi, na pozlaćenim kolima u sjajnom triumfu svih, koji će se s nama veseliti, te ćemo tamo izvršiti zavjet Svevišnjemu Bogu i velikomu Muhamedu."[157])

U fanatičnom oduševljenju širile su se turske čete na sve strane kao prava bujica, koja je sve lomila i vukla za sobom. Tko im se ne bi opirao, njega bi ubijali kao kukavicu, a tko im je junački stao na mejdanu, na toga bi dovodili nebrojene vojske držeći se duha onih riječi, što ih je Sinan-paša govorio svojim vojnicima u vojni protiv Egipta: „Svi naši, koji su umrli u prvoj bitki, bijahu vaši dragi drugovi i prijatelji, pa zato osvetite ih i poubijajte one, koji su naši smrtni dušmani; i krv se tih mrtvaca još nije osušila i njihova tjelesa nijesu još istruhnula, i kad bi oni imali jezik, da mogu govoriti, vikali bi: Ubij ubij!"[158])

Karlović je vidio, da se utapa u zapjenjenim valovima, zato je ponovno postao turski haračnik, a onda je odlučio provesti krajnje napore, ne bi li kako spasao osiromašenu kneževinu.

Ne znajući točno, kakvu su politiku vodili Mlečani prema Carigradu, došao je Karlović sredinom ožujka 1519. u Mletke s prilično velikom pratnjom. Njegov se dolazak morao jače dojmiti Mlečana, jer i sam suhoparni ljetopisac Sanuto postaje nešto življi, kada 15. ožujka stavlja u svoj dnevnik ovaj opis:

„Došao je u vijeće knez Ivan Krbavski, n e k a d a š n j i naš plaćenik. Došao je u ovu zemlju s lijepom družinom od kakvih trideset dobro odjevenih, lijepih ljudi, Hrvata, krasna izgleda i visine, s perjanicama na glavi. U njegovu je društvu bio g. Bernardo da Lece, sin pokojnoga g. Jakoma, koji imade za ženu jednu njegovu sestru. Spomenuti je gospodin Bernardo u svojoj kući i primio ga je na stan s dvadeset i dvojicom momaka. I sjedeći kod dužda rekao je, da se došao pokloniti Sinjoriji, kojoj je službenik, i da imade svoju državinu na turskoj granici. Turci s martolozima i drugima čine svaki dan zatrke u Dalmaciju, a on im se opire, ali mu je potrebita potpora od Sinjorije, da mu se dade plaća itd. Dužd se pokazao prema njemu prijaznim veleći mu, da će biti s vijećem mudrih i da će se posavjetovati s njima. Njemu je... godina, imade zaručnicu* nećakinju ostrogonskoga kardinala, Madžaricu, imade živu majku gospođu Doroteju i imade svoje gradove u Hrvatskoj u susjedstvu Zadra."[159])

Vidi se, da je Karlović imao velike zagovornike u Mlecima, kad je Sinjorija obnovila s njime i ovoga puta plaćenički ugovor i obećala mu na godinu 1.000 dukata.[160]) Od toga mu je odmah isplatila 500 dukata u ime predujma i 413 dukata u ime zaostale plaće iz prijašnjih godina.[161])

U travnju 1519. vratio se Ivan Karlović kući.

U isto vrijeme boravio je u Rimu Karlovićev kapelan Stjepan Posidarski.[162]) On je u mjesecu svibnju g. 1519. izrekao važan govor kod pape Leona Desetoga. Već g. 1516. u mjesecu studenom držao je pred istim papom modruški biskup Šimun Kožičić govor, kojemu je naslov glasio: „O opustošenju Hrvatske".[163]) Iste crne boje, koje je Šimun Kožičić upotrijebio za Modruše, primijenio je sada Stjepan Posidarski, možda i ne znajući za svojega prethodnika, u svojem govoru na Liku i Krbavu.

Iz ovoga se govora vidi i to, da je Karlovićevo ratovanje s Turcima bilo puno obilnije događajima, negoli su to zabilježili pisci povijesnih vrela.

Posidarski spominje u početku, da je Karlović već prije odašiljao papi poslanike, a i papa je poslao svoje ljude, koji su imali da ispitaju stanje hrvatskih pokrajina. Turski je sultan isporeden s „onom grdnom zvijeri, koja je u knjizi Otkrivenja predočena sa sedam rogova". Ta je zvijer u pedeset i više gradova primorala bezbrojne biskupije i

---

* Ovdje se Sanuto zabunio, jer je Karlović već dvije godine bio oženjen.

vjernike, da se pokore njezinoj vlasti i da prihvate njezine običaje.

Dalje nastavlja Posidarski:

„Naši susjedi i vladari, koji bi nama morali pomagati, a sebe štititi, progone nas iz neke nenavisti i tove se na račun naše gorčine. Ali ako Ivan Torkvat bude uništen, tada će shvatiti, da meso i salo, poteklo iz tovljenja nenavišću, ne može postojati bez kostiju. Lukave i izvana udvorne riječi nemaju nikakva učinka među mačevima i sabljama. O, koliko je puta sam Ivan kroz požare svojih sela i kroz mnoštvo sužnjeva lijući obilno krv svojih srnuo kao razdražen lav u sredinu razbojničkih i neprijateljskih četa te se spasao prije božanskom nego kakvom ljudskom pomoći. Tko bi ispripovijedao njegove srčanosti i smjelosti! Možeš misliti, Premilostivi Oče, kako je stalan u svojem držanju unatoč tolikim nevoljama, koje su za nj potekle iz neprekidnih zatrka i razbojstava, te se jasno pokazuje, da ne može tako dugo izdržati bez Božje pomoći. I kako ipak bdi i pazi, koliko može, u stisci i u kraju gotovo opustjelu, tako te može uskliknuti: Odakle mi pomoć, nego od Gospodina?* Mletačke primorske pokrajine, Dalmacija i Liburnija, bile su prilično dugo sigurne od turskih ralja, jer su bile zaštićene i prirodnom utvrđenošću i ugovorom. Ostale kopnene pokrajine, kako se čini, premalo se staraju za nas, jer su ili podaleko od neprijatelja ili se prostiru uz rijeke. Ali Ivan je Torkvat bio primoran da zaštićuje ne samo sebe i svoju zemlju, nego i tuđu, jer moj gospodar upire uvijek oči i u Knin i u Klis i u tvrđave velikaša, koje bi morali drugi braniti, i to najvećom pomnjom, a on često oboružava svoje tvrđave lumbardama i vojnicima, da njima pomogne. Svi ostali velikaši i Frankapani, koji se nalaze u zaleđu, iščekuju njegovu sudbinu, znajući da će propasti i oni, ako propadne on. Ban se povukao u unutrašnjost Slavonije i ne brine se za neprijatelje na vratima Hrvatske. Nego čemu da više govorim, kada svatko dobro zna, da Ivan Torkvat kao najbudniji stražar straži na vratima Krbave već 30 (?) godina i neustrašivo brani krajeve u turskom susjedstvu! Ondje se ne radi o kneževini usmenim raspravama, nego se vodi borba okrvavljenim mačevima za vjeru, slobodu i spas. Ali svuda je naokolo strava, svuda bježanje. K r a j e v e, k o j e j e s a m a p r i r o d a u č i n i l a k r a s n i m a

---

* Misao, koja se često javlja u Sv. Pismu, a osobito u Esteri, Jobu, Psalmima i Makabejcima. Najvjerojatnije je Posidarski mislio na psal. 120, 1-2.

i vrlo plodnima, pretvorilo je neprijateljsko bjesnilo i napuštanje težaka u krajeve vrlo ružne i neplodne. Ne mogu ti, Sveti Oče, nabrojiti bezbroj tvrđava, koje su bile od prirode silno utvrđene, ne mogu nabrojiti bezbrojne plemiće i najhrabrije vitezove, koji su raspršeni jedino nehajem i nemarom banova. Ne mogu ti ispripovijedati sve turske podmuklosti i spletke, da i ne govorim o okrutnostima, što ih proti nama čine. Ne zna se, da li nas više pritješnjuju silom ili lukavštinama i varkama. Zauzetim tvrđavama i gradovima postavljaju na čelo vojvode, koji obećanjima i posjedima primamljuju kršćanske podanike, da se stave pod njihovu vlast. Na žalost, Sveti Oče, susjedni kršćani sklapaju već i ženidbe s Turcima i tako šuruju međusobno, da moj gospodar s pravom smije sumnjati, može li biti siguran među kršćanskim podanicima. Mogu ti izjaviti, Premilostivi Oče, da se on više boji neprijateljskih varki nego oružja. Postao je neprijateljski haračnik, da se bilo kako zakloni i da produži opstanak sebi i bijednoj Hrvatskoj dotle, dok bude Božja volja. Vidi naime, da se sav bijes, da se sve sile turske ruše na nj, tako da će ti doskora javiti propast svojega imutka i cijele Hrvatske, ako se Ti, Sveti Oče, koji si zamjenik Božji, ne postaraš svojom poznatom brižljivošću za mojega gospodara."

Na koncu je govornik bio u istom raspoloženju, koje je ogorčavalo i Joba, kada je govorio: „Puni su obilja šatori lupeža i bez straha su, koji izazivaju Boga, njima on daje sve u ruke." Zato je i Posidarski u osvetničkoj gorčini kliknuo:

„Ako se hoćeš postarati, Sveti Oče, onda učini Ivana Torkvata* od turskoga haračnika ponovno borcem Crkve ili pošalji koga od svojih vođa, čijom će oružanom pomoći biti u stanju da se odrve Turcima i da suzbije razbojstvom razbojstva, ili barem pošalji kojeg redovnika k onomu pučanstvu, da ga njegov ugled odvrati od bježanja i utvrdi u kršćanskoj vjeri, ili neka Tvoja Svetost rekne posljednju riječ. Zbogom!"[164])

Kada se Stjepan Posidarski vratio iz Rima, s potporom pape i kardinala Julija Medičija, bio je Ivan Karlović pun najbolje nade. Možda nije bio uvjeren, da bi mogao slavom nadvisiti svojega tobožnjega praoca Tita Manlija Torkvata, ali je ipak vjerovao u svoju srećnu zvijezdu.

* Ivana Karlovića.

XII. POGLED PREMA CARIGRADU

TEŠKO nam je vjerovati, da bi Ivan Karlović kakvim neopreznim otvorenim činom izazvao protiv sebe srdžbu moćnoga bosanskoga namjesnika. On je bio valjda spreman i na to, da i dalje plaća Turcima harač, samo da se ukloni većemu zlu. Ali Turci su bili vrlo dobro obaviješteni i o Karlovićevim neizrečenim namjerama. Kod onako zaplašena stanovništva u Karlovićevoj kneževini, kako ga je opisao Stjepan Posidarski u svojem rimskom govoru, bilo je i izdajica, koji su se klanjali sili jačega i doušivali u Tursku svaki korak i svaku riječ svojega kneza.

Svakako je brzo, možda još i prije povratka Posidarskoga iz Rima, došlo do žestoka napadaja bosanskih Turaka na Karlovićevu kneževinu. Za osvetu provalio je Karlović u društvu s nekim svojim susjedima u Bosnu. Turci su se na dan sv. Ivana Krstitelja g. 1519. nanovo vratili u Liku i Krbavu sa 700 konjanika. U boju, koji se razvio, izgubio je Karlović 17 svojih ljudi. Paša mu je poslao pismenu poruku, da će mu svakih 15 dana pljačkati kneževinu. Najgore je nastradao tom prigodom Karlovićev rođak Malo od Škurine (Malo di Schirna), kojemu su Turci otjerali velik broj ljudi i stoke.[165])

Razapet na trajne muke između različitih evropskih prijestolnica poslao je Karlović svoje glasnike u Budim, da mole pomoć od kralja Ljudevita. Dobivši tek toliku novčanu potporu, da su mogli valjda platiti jelo i pilo na putu, vratili su se glasnici svojemu knezu.

Borba se nastavljala dalje s izmjeničnom srećom, krvavo, uporno, bez stanke, bez milosrđa.

Početkom g. 1520. upao je Karlović na tursko zemljište negdje okolo Vrhrike (Verceicha) te poubijao i zarobio oko 80 Turaka i zaplijenio mnogo stoke.[166]) Razumije se, da su mu Turci opet uzvratili istom mjerom. provalivši već u veljači 1520. sa 600 konjanika pod vodstvom Mehmedbega iz Livna u Liku, Krbavu i u krajeve prema Obrovcu.[167])

U ožujku g. 1520. produžio je Karlović najamnički ugovor s mletačkom republikom. Oslabio je svoje posade u Lici i Krbavi i došao sa 100 konjanika na mletačko zemljište kraj Zadra, a Mlečani su ga pored toga molili, da postavi 50 konjanika u Kličevac, odakle će im svaki čas moći da priteče u pomoć. Dakako, ovaj je razmještaj četa dobro došao bosanskim Turcima, koji su i onako dobili iz Carigrada zapovijed, da žive u miru sa Sinjorijom i da navaljuju samo na zemljišta hrvatskih velikaša.[168])

Ban je Berislavić gledao skrštenih ruku haranje Turaka po imanjima Ivana Karlovića i Frankapana. Bio bi im rado pritekao u pomoć, ali nije mogao. Potrošio je sav svoj imutak za utvrđivanje i obranu svoje banovine, a sada je ostao i bez novaca i bez oružja i bez živeža. Radi toga je u prosincu 1519. htio da sklopi mir s Turcima, ali ga je od toga odgovorio papa Leon Deseti, koji je ponovno počeo vjerovati u mogućnost križarske vojne.[169]) Početkom g. 1520. bio je Berislavić našao pokriće za oružanje nove vojske time, što mu je budimski dvor prepustio onaj novac, koji je kralj imao dobiti od Mletaka. Ali tu je umiješao svoje prste zlobni i zavidni osamdesetgodišnji Toma Bakač, kojemu je samo glava virila iz groba, a on je još uvijek snovao o tom, kako bi Berislaviću „izbio za vazda zube". Bakač je poručio Mlečanima, neka ne šalju novaca u Budim, a oni su naravno poslušali taj dobrodošli savjet svojega najboljega prijatelja.[170])

Nije prošla ni godina dana, otkako je Karlovićev kapelan Stjepan Posidarski bio optužio Berislavića pred papom, da on ne mari za Liku i Krbavu, kada je nesebični hrvatski ban svojim posljednjim junačkim činom dokazao, da je jednakom ljubavlju obuhvaćao sve hrvatske krajeve. Braneći upravo Liku i Krbavu od turskih pljačkaških četa pao je on časno 20. svibnja 1520. u Vražjem vrtlu, koji je kasnije prozvan Plješivicom. Ta je smrt zadesila junačkoga bana u času, kada se Hrvatska uspinjala na vrhunac jobovskih patnja. Žalostan je bio posljednji sastanak Petra Berislavića i Ivana Karlovića. O tom čitamo u jednoj staroj knjizi:

„Ostali (vojnici) vraćajući se iz gore pohitješe u Udvinu k Ivanu Karlu Kurjakoviću, narečenomu Karloviću, te mu ispripovjediše događaj i smrt bana, a on digavši na noge brze čete pođe u gore i našavši nedirnutu glavu i lešinu odnese ih u Bihać; odatle ih je kasnije dao prenijeti u Vesprim Ivan Statileo..."[171])

Pritisak je na Karlovićevu kneževinu bivao sve jači. Dok su se opustošeni ostaci kraljevine Hrvatske na jugu

i jugoistoku od Velebita s gradovima Kninom, Klisom i Skradinom jedva držali, dotle su Turci odmah poslije Berislavićeve smrti, koncem svibnja ili početkom lipnja 1520., poslali Karloviću ultimatum, da se imade za dva dana pokoriti sultanu, ili će mu oni spaliti sela i gradove. Karlović je ponovno bio u tolikoj neprilici, te nije znao, bi li ostao u svojoj kneževini ili bi ostavio dom i zaklonio se na mletačko zemljište.[172]) Ipak se i tada održao, a u studenom 1520. već je ponovno zarobljivao Turke, koji su se vraćali s četovanja po kneževini Bernardina Frankapana.[173])

Kada je 22. rujna 1520. umro u Carigradu sultan Selim, a naslijedio ga na prijestolju njegov sin Sulejman, ponadala se kršćanska Evropa, da će sada doći za nju vrijeme mira. Mletački poslanik u Carigradu javio je Sinjoriji o novom vladaru: „Taj gospodin imade 25 godina, uzrasta je visoka, ali je mršav i nježna ustrojstva, imade vrat nešto predugačak, lice sitno, nos orlovski, imade tek sjenu brkova i nešto brade. Ipak mu je lice vrlo milo, put zanosi na bijelu, ali blijedu boju. Kaže se, da je mudar gospodin, uživa u nauci." Svoj opis završuje poslanik: „Svi se nadaju dobru od njegova vladanja..., vrlo je razborit čovjek."[174])

Međutim Sulejmanova je darovitost bila samo na štetu Evropi. On je obračunao brzo sa svojim neprijateljima na istoku, uredio savršeno vojsku i državne financije, dao državi stalne zakone, stao podizati velike zgrade i u isto se doba bacio na Evropu, da izvrši osnovu, koju je njegov otac naznačio u pismu papi Leonu Desetomu.

Hrvatski knezovi nijesu mogli više izdržati strahovita pljačkanja, nego su koncem g. 1520. poslali opunomoćenike bosanskomu paši, da započnu dogovore s njime. Vođa je ovoga pothvata bio Ivan Karlović, a uza nj su pristajali Zrinski, Frankapani, Blagajski i uopće svi hrvatski velikaši od Save do mora. Bosanski je paša s odobrenjem Carigrada poslao početkom g. 1521. Karloviću nekoga Hasana, kojemu mletački kroničar Sanuto daje prezime Dozovronić (Dozovronich)*. Hasan je došao s 50 konjanika i darovao Karloviću dva konja, tri psa i topuz, okovan srebrom. Sadržaj se dogovaranja vidi iz pisma, što ga je Karlović u to doba poslao iz Obrovca u Zadar javljajući Mlečanima, da se mora nagoditi s Turcima.[175])

Klaić zastupa mišljenje, da „dogovaranja hrvatske gospode s Turcima u prvoj polovici 1521. nijesu imala druge svrhe, nego da sultana zavaraju, a u isto vrijeme, da po-

*** Mesić to ime prevodi Hasan od Zvornika.**

taknu svoga kralja i ostale vlasti kršćanske na pomoć za tužnu zemlju svoju."[176]) No svi znaci kazuju, da se tu nije radilo ni o kakvom zavaravanju. Izmučeni knezovi i još izmučeniji široki narodni slojevi bili su zapali u takav očaj, da nijesu ni mogli misliti na kakve taktičke varke. Oni su doduše na nagovor Tome Nigera pristali, da se predadu i Mlecima ili kojoj drugoj kršćanskoj vlasti, te su o tom obavijestili sve glavnije evropske prijestolnice, ali u isto doba bila je u njih sazrela odluka, ako im zapadna Evropa ne pošalje ozbiljnu pomoć, da će postati turski podanici prema onoj misli, koju je kasnije izrekao Dubrovčanin Mavro Vetranović stihovima:

S Bogom se ti združi i mimo sve ino
I dvori i služi otmansko kolino!

Budimski je dvor posve dobro prosuđivao pokret u Hrvatskoj kao „zamašnu urotu"[177]), ali petnaestgodišnji kralj Ljudevit nije imao nikakva prava da se ljuti na to. Psihologijska je nužda, da podanici ne mare za vladara, ako vladar ne mari za njih, a Ljudevit je negdje u veljači ili ožujku 1521. izlanuo pred mletačkim poslanikom — ponavljajući zacijelo mišljenje svojih savjetnika — da „njemu nije ništa stalo do Hrvatske, ali ona ima vrijednost za Sinjoriju kao susjeda Dalmacije."[178])

Naravno, da je ovakvo uvredljivo Ljudevitovo mišljenje koje se očitovalo i u drugim zgodama, primoravalo već tada Hrvate, da traže svoj spas na drugoj strani.

Dakako, bila je samo tlapnja, da bi Hrvati kao katolici mogli očuvati svoje zemlje u turskoj carevini. Sultani bi ih neko vrijeme puštali u miru, ali bi se doskora prilike ipak same od sebe tako razvile, da bi katolički knezovi bili uništeni, a njihovi bi podanici u sukobu dvaju svjetova morali prebjeći kao neorganizirana masa na stranu onih naroda, koji su branili kršćansku kulturu. Gledajući na konačnu pobjedu kršćanstva bilo je za Hrvate ne samo s natprirodnoga, nego i s prirodnoga gledišta probitačnije sačuvati makar i okljaštrenu, ali zato organiziranu svoju domovinu među budućim pobjednicima negoli izlučiti sebe iz Evrope i pretvoriti svoj narod u krajišnike osmanlijskoga carstva.

XIII. KRVAVA LJAGA U POVIJESTI EVROPE

NA IZLASKU iz srednjega vijeka, kada su se stvarali osnovi svim budućim evropskim narodima, imali su Hrvati potpuno pravo da u borbi s predstavnicima jedne nove civilizacije i kulture traže za sebe pomoć svih kršćanskih država. Ušavši već u sedmom i osmom vijeku u kršćansku zajednicu, podigavši se u desetom vijeku pod Tomislavom do naslova kraljevine, organiziravši svoje župe, sudove, varoši i sela, stvorivši prve veće početke narodne književnosti i odrvavši se napadajima Franaka, Bizantinaca, Mlečana, Madžara i Tatara — imala je Hrvatska legitimaciju, da postane središtem okupljanja južnih Slavena, snažnom predstavnicom napretka i čuvaricom pravednog narodnog i međunarodnog poretka u jugozapadnom dijelu Evrope.

U borbi s prirodom, koja nije mazila svojih obrađivača, razvio se od hrvatskih plemena snažan soj ljudi, ponosna držanja, golema uzrasta, žilavih mišica, pruživih tetiva. Mletački kroničari i pisci opisuju sve hrvatske velikaše i seljake gotovo istim pohvalnim riječima, kako je domaći sin, dominikanac Vinko Pribojević, u jednom govoru, održanu g. 1525. u gradu Hvaru, opisao Dalmatince rekavši, „da su oni većim dijelom visoka i vitka stasa, lice im je prijatno, bjeloputno, preliveno umjerenim rumenilom", da im cijela vanjština odaje „oštar, u svem okretan um, dušu svaki čas spremnu na smrt, ruku radinu, ljupku živahnost, divnu ustrajnost u boju", te da su ti ljudi po priznanju svih, koji ih pobliže poznadu, „duhom slobodni, djelom odvažni, srcem neustrašivi, govorom prijazni, rukom darežljivi, ustrajni u čuvanju pravde, u odlukama promišljeni, umom domišljati, u nevolji postojani, u sreći blagi." [179]) Istina je, da tomu valja dodati i neke narodne mane, osobito nedovoljnu svijest o zajedničkoj pripadnosti, neslogu, sklonost na udruživanje s tuđincima protiv domaćih protivnika, pravdaštvo, nepriznavanje boljega i međusobno

nepouzdanje, no unatoč tomu vrline su pretezale nad porocima, a i poroci su bili dobrim dijelom posljedica teškoga stanja, u koje su Hrvate bili bacili vanjski neprijatelji.

Upravo u to doba javlja se među Hrvatima veliko mnoštvo znamenitih ljudi, koji su poplavili cijelu Evropu. Marko Marulić postaje najznamenitiji svjetovni kršćanski pisac svojega vremena, i njegova se latinska djela prevode na sve razvijenije jezike. Krstu Frankapana drže Mlečani i Nijemci najvrsnijim vojskovođom evropskim.[180]) U slikarstvu se i u kiparstvu očituje hrvatski talenat u Juliju Kloviju i u Pavlu Silviju iz Knina, koji za hvarskoga biskupa franjevca Franju Pritića (Priticiusa) iz Nina izrađuje g. 1509. pastirski štap urešen sa 73 kipića i relijefa. U Budimu, u Rimu, u Mlecima i u Carigradu hrvatski genij nalazi široko polje rada u diplomaciji, propovjedništvu i zakonodavstvu. Carigradskom politikom upravljaju osim Ahmeta Hercegovića Sinanpaša Borovinić, Ferhadpaša Šibenčanin, Rustempaša Skradinjanin i mnogi drugi.[181]) Religiozna je snaga katolicizma bila ponešto oslabila, ali je još uvijek stvarala mučenike i pokornike u svim staležima. To je doba blažene Osane Kotorske i blaženoga Gracije iz Mula. Hrvatska je mogla već tada reći, da je „nebo s mučeniki naselila" (Vitezović).

Sjetan je prizvuk dobilo hrvatsko ime. Hrvatska je nevolja bila veća od nevolje Izraelaca u asirskom i babilonskom sužanjstvu. Izraelci su, iako u tuđini, ostali u glavnom na okupu, a Hrvati su bili osuđeni na propast, da im se zatare ime i pleme. Spomenuto je, kako su Turci samo od g. 1469. do 1474. odveli u ropstvo oko 100.000 hrvatskih zarobljenika. Mletački providur Domenego Kapelo (Capello) izvijestio je u veljači 1521. u Mlecima, da su Turci od g. 1462. do konca 1520. zarobili samo u napučenoj krajini Šibenika 70.000 ljudi.[182]) Od godine 1463. do 1520. zabilježeno je, da su krajevi oko Bihaća, Slunja, Brinja, Modruša, Vinodola i Senja dali oko 60.000 zarobljenika.[183]) Kada k tomu po sačuvanim zapisima i po približnom računu vjerovatnosti pribrojimo zarobljenike iz imotske i cetinske krajine, iz kninske županije, iz krajeva na Uni, Sani, Vrbasu i Kupi, a najviše iz slovinske zemlje između Save i Drave, nameće nam se užasna brojka od 400.000 sužanja, koji su od pada Bosne 1463. do smrti bana Berislavića 1520. bili odvučeni u ropstvo.

Ti zarobljenici izginuše većim dijelom kao kućni robovi turskih velikaša, kao galijoti na turskim lađama, kao radnici u rudnicima i težaci na poljima. Naravno, da su mnogi

prešli i na islam te su po svojim obiteljima stvorili nove izvore turskoj ekspanziji. Vrlo malo zarobljenika vratilo se natrag u domovinu. Neki su se otkupili velikim ucjenama, a drugi su i pobjegli. Juraj Hus iz Rasinje i Bartol Đurđević iz Male Mlake proživjeli su život pun vratolomija i pustolovina na svojem bijegu iz ropstva. No oni idu već u kasnije zarobljenike. Manje napet, ali još uvijek vrlo zanimljiv život proveo je nećak Žarka Dražojevića, koji je bio prešao na islam te je dobio ime Mahmud (Sanuto ga piše Magnut). On je bio postao turski vojvoda u Argosu, ali je u mletačko-turskom ratu prebjegao koncem g. 1502. na stranu kršćana, koji ga poslaše u Mletke, gdje je bio primljen u vojničku službu uz mjesečnu plaću od 20 dukata. Sanuto piše o njegovoj audijenciji kod dužda u siječnju 1503.:

„Došao je jedan odjeven kao Turčin, sa zlatnom žarkulom, crven, vrlo lijep i ugledan, s velikom perjanicom, odjeven surkom i sa srebrnim ostrugama na nogama. On je nećak kneza Žarka, i ujedno je došao u vijeće i rekao, kako je pobjegao iz Argosa u Naupliju u Moreji i dolazi ovamo, da se povrati Kristovoj vjeri, te bi želio kakvo namještenje. Donio je o tom pismo, kojim ga uprava na Krfu preporučuje. Dužd mu je govorio lijepe riječi hvaleći njegov povratak vjeri."[184])

Pučanstvo, koje je ostalo u domovini, bilo je vrlo prorijeđeno. Mletački poslanik Antonije Surian vraćao se g. 1516. iz Budima u Mletke. Putujući prema Senju nije vidio od Zagreba do Modruša pravo nastanjena sela. Sve je bilo spaljeno i oplijenjeno od Turaka. Seljaci, koji ostadoše na garištima, odmah bi bježali u šume, čim bi vidjeli konjanike, jer su mislili, da dolaze Turci. Putnik nije mogao dobiti nigdje ni za novac živežnih sredstava, nego ih je morao nositi sa sobom.[185]) Slične su prilike vladale i na jugu od Velebita. Iz izvještaja, što ga je koncem g. 1524. dao isluženi zadarski knez Ivan Moro, saznajemo, da je u zadarskom području od 60.000 duša ostalo njih 5.500.[186])

Pa i ovo prorijeđeno pučanstvo još se više umanjivalo. Galeoti na mletačkim galijama bili su pretežno Hrvati. Bježanje se s galija kažnjavalo i vješanjem, premda je podavanje galeotske službe bilo obično vezano sa slobodnom pogodbom.[187]) U nestašici zarade mnogi su Hrvati bili srećni, ako su mogli doći u mletačku pješačku ili konjaničku vojsku. Golema je većina hrvatskoga stanovništva došla u seobeno kretanje, koje je poremetilo staru diobu na plemena. U tom kretanju dođoše hrvatski iseljenici u Istru, goričke krajeve, Kranjsku, Štajersku, Ugarsku, Italiju, Austriju, Mo-

ravsku, Holandiju, pa čak i do međa Francuske i Velike Britanije u Denkerk (Dunkerque)[188]), a na istoku dopriješe kao zarobljenici ili plaćenici u samu Indiju.[189])

I kneževinu Ivana Karlovića zahvatiše valovi toga kretanja. Karlović je pokušavao više puta da spriječi ili barem ograniči iseljivanje pučanstva s domaće grude. Tako se i g. 1521. u mjesecu rujnu potužio vladi u Mlecima, što mletačke lađe prevoze njegove podanike u Apuliju (sula Puia). Nato je Sinjorija izdala svojim zapovjednicima u Zadru, Šibeniku, Trogiru i Splitu nalog, da smiju od Karlovićevih podanika preseljivati samo one, kojima njihov knez izda putnicu.[190])

Krvava je ljaga na Evropi, što se ona nije u to doba ozbiljnije maknula na jauk hrvatskih patnika. Jedini je izuzetak činila Sveta Stolica, koja ipak nije mogla uspjeti upravo u najvećim svojim osnovama. Evropska se zajednica kršćanskih država počela mrviti dolaskom najvećega turskoga saveznika protestantizma i pretjeranom pohlepom pojedinih država. Vanjština je bila još uvijek potpuno kršćanska. Engleski je kralj Henrik Osmi objeručke prihvatio naslov „branitelj vjere", što mu ga je podijelio 11. listopada 1521. papa Leon Deseti; njemački se vladar kao „rimski car" volio držati vrhovnim zaštitnikom kršćanstva; francuski se kralj dičio naslovom „najkršćanskije veličanstvo" (christianissima maiestas); španjolski se vladar nazivao „katoličkim kraljem"; a i Ljudevit je Jagelović mogao lako da oživi naslov „apostolskoga kralja"; ali kada se radilo o spasu Hrvata, koji dobiše ne samo naslov, nego i posao, da budu predziđe kršćanstva, svi su ti evropski vladarski ukrasi ostali tek prazna zveka i taština. Evropa je bila velik krivac prema Hrvatima, koji su, iako ne na Grobniku, kako bi to htio Preradović, a ono svakako borbom protiv Turaka opravdali one stihove:

Hrvatskom se ovdje krvi
Spasi zapad sav!

Budimski dvor nije htio također da vrši svoju dužnost prema Hrvatima, premda su oni bili štit cijeloga kraljevstva. Turska je imala stalnu vojsku, a ugarsko-hrvatska država jedva je mogla u slučaju potrebe oboružati 40.000 vojnika. Državne su financije bile potpuno propale. Dok su privatnici, kao na pr. Toma Bakač i Ivan Zapolja, zgrtali milijunski imutak, dok je Grgur Frankapan, brat Ivana Cetinskoga, koji pogibe g. 1493. pod Udbinom, ostavio

poslije svoje smrti u Kaloči g. 1520. 200 tisuća dukata,[191]) dotle je kralj Vladislav namro svojemu sinu Ljudevitu g. 1516. četiri stotine hiljada dukata duga! Kralj Matijaš imao je dohotka 940 hiljada dukata, a kralj Ljudevit samo 140.000. Smanjenje se dohodaka imalo pripisati ne samo osiromašenju kraljevina, nego i nemaru. Kralj Matijaš dobivao je na pr. samo od rudnika i ispirališta zlata 400 hiljada, a od solana 140.000 dukata na godinu. U vrijeme kralja Ljudevita spali su ti isti dohoci na 36.000 i na 25.000 dukata,[192]) i to samo radi zanemarenja rudarstva.

Narod sužnjeva, bjegunaca i mučenika rodio je stotinu Jeremija, koji oplakivahu padanje vijenca s hrvatske glave i prodiranje tuđinaca na hrvatsku grudu, krvlju natopljenu i potocima suza umivenu. Osiromašeni, izmučeni, od cijele Evrope zanemareni, Hrvati su mogli ponavljati stihove majke Margarite:

Cvili, majko, i žali i prolivaj grozne suze,
I da ti se nikadare od suz lišca ne osuše.

Svi su staleži bili prožeti mislima i čuvstvima svojega velikoga sina Marulića, koji je govorio:

Sagradismo sela i gradove, zasadismo gajeve, osnovasmo domove s brojnom čeljadi, a sada gledamo, kako nam sve to ruši, pali, plijeni i razara krvni neprijatelj.

Uresismo svete hramove divnim oltarima, raspelima i kaležima, a sada nam bezbožnici gase vječno svijetlo pred svetohraništima, pretvarajući svetišta u štale i gazeći nogama najveće svetinje.

U samostane poslasmo svoje najbolje sinove i kćeri, da služe Bogu u djevičanstvu, a podivljali ih ratnici nabijaju na kolac i oskvrnjuju njihova tjelesa, koja su hram Duha Svetoga.

O, čemu da naše majke rađaju sinove i kćeri, kada moraju gledati, kako im razbojnici otimaju djecu i čine od njih mrzitelje domovine i otpadnike od vjere?

U našim se očima ne suše nikada suze, jer svatko imade da za kim žali. Roditelji oplakuju dječicu svoju, žena muža, brat sestru, a svi skupa jadnu svoju domovinu, u kojoj postadosmo iskorijenjenici i mučenici.[193])

XIV. BAN KARLOVIĆ I NAMJESNIK HUSREVBEG

PREMDA se stari kardinal Toma Bakač u siječnju ili u veljači g. 1521. hvalio pred mletačkim poslanikom, da je pomoću svojih sinovaca Petra i Šimuna (ovaj je drugi bio od g. 1518. zagrebački biskup) razbio dogovore hrvatskih velikaša s Carigradom,[194]) ipak su ti dogovori trajali i dalje.

U ožujku g. 1521. javlja taj isti mletački poslanik, da su hrvatski velikaši pod vodstvom Bernardina Frankapana, Ivana Karlovića i Nikole Zrinskoga vijećali u Zagrebu, bi li se predali Turcima. Kralj Ljudevit poslao je u Zagreb svoje poslanike, da ih odvrati od njihova nauma,[195]) ali čini se, da nije imao nikakva uspjeha.

U isto doba zaputio se glavni poslanik i agitator pokojnoga Berislavića, skradinski biskup Toma Niger, najprije u Mletke, a onda u Rim. Dne 17. ožujka 1521. bio je primljen u mletačkom državnom vijeću, gdje je izjavio, kakvu su odluku stvorili hrvatski velikaši. „Dužd se pokazao prema njemu prijaznim veleći, da se ta gospoda ne smiju složiti s Turcima na propast kršćana, nego moraju gledati da dobiju pomoć od kršćanskih vladara".[196]) No mletačka je pomoć i ovoga puta bila vrlo škrta. Sinjorija je samo obnovila s Karlovićem najamnički ugovor obećavši, da će mu i ove godine davati 1000 dukata, i to pola u novcu, pola u materijalu.[197]) Jasno je, da se ovakvom sitnicom nije mogao organizovati nikakav ozbiljniji otpor proti Turcima. Mlečani su to vrlo dobro znali, jer su i onako prigovarali u to vrijeme Hrvatima, da su svojim zatrkama u Bosnu slični muhama, koje bockaju slona.[198])

U svibnju g. 1521. poslao je Karlović bosanskomu paši pismo s točno naznačenim uvjetima, uz koje bi bio spreman priznati vlast turskoga cara.[199])

Dogovori su se s Turcima ipak konačno razbili, jer je bosanski paša tražio od Karlovića, da mu preda četiri svoja grada. Na to Karlović nije htio pristati, nego je u srpnju g. 1521. poslao u Mletke svojega glasnika nudeći te gradove Sinjoriji, neka ih ona čuva, a njemu neka daje plaću, da može živjeti.[200]) U isto je doba molio i kralja Ljudevita, neka mu dadne nekoliko gradova u slovinskoj zemlji između Save i Drave.[201])

Četovanje je Turaka po Lici i Krbavi nekoliko mjeseci prestalo, jer je sultan Sulejman bio povukao bosanske čete u rat protiv Beograda. Tu stanku upotrijebio je Karlović, da pohodi u privatnom poslu Zadar. Odsjeo je koncem kolovoza 1521. u jednom samostanu ne želeći možda da se ni s kim sastane. No kad su zadarski upravitelji saznali za njegov dolazak, stadoše ga tražiti i nađoše ga u crkvi Bogorodičinoj. Čini se, da je to bila ona ista zavjetna crkva, u kojoj je on g. 1514. molio snagu uoči velike nesreće, koja mu se približavala. Sastanak je bio vrlo srdačan. Karlović se izgrlio i izljubio sa zadarskim upraviteljima, a onda im je pripovijedao, kako je saznao, da su Turci zauzeli Šabac i opsjeli Beograd. Izrekao je nadu, da će se Beograd održati, jer mu dolaze u pomoć Madžari i Poljaci.[202]) No gotovo u isti dan, dok je on to govorio, t. j. 29. kolovoza 1521., morao se Beograd predati Turcima.

Vladanje se budimskoga dvora prema Hrvatskoj može u to doba nazvati upravo sramotnim. Poslije Berislavićeve smrti nije kralj Ljudevit htio više od godine dana popuniti ni bansku stolicu. Uštеđivao je na taj način za svoje zabave onih 25.000 dukata, što ih je njegov otac Vladislav isplaćivao ili barem imao isplaćivati banu za obranu Hrvatske. Kada je pao Beograd, uvidio je Budim, da i u njegovoj blizini zvekeću lanci ropstva. Zato su kraljevi savjetnici stali misliti na uređivanje vojske i tvrđava. Sjetili su se, da bi i Hrvatskoj trebalo dati čovjeka, koji bi preuzeo u svoje ruke udruživanje svih obrambenih snaga, jer je bilo abnormalno i nije se moglo dalje podnositi, da svaki velikaš vodi prema Turcima svoju posebnu politiku. Odmah poslije Berislavićeve smrti bio je stao raditi kardinal Toma Bakač, da hrvatskim banom bude imenovan Ivan Karlović. A kad je 11. lipnja 1521. Bakač umro, nastavili su to zagovaranje utjecajni Bakačevi rođaci ne samo u Ugarskoj, nego i u Zagrebu.

Koncem listopada ili početkom studenoga 1521. došao je sam Karlović u Budim, gdje je od Ljudevita bio imenovan banom. Kralj je pristao na to, da Karloviću isplaćuje na godinu 40.000 dukata, a on je kao ban imao za obranu kraljevine Hrvatske i Slavonije uzdržavati 1000 konjanika. Osim toga preuzeo je Ljudevit na sebe i tu dužnost, da sam

plaća posade u Kninu, Skradinu, Klisu i u nekim drugim kraljevskim gradovima.

Položaj novoga bana nije bio nimalo lagan. U zemlji se nije poštivao zakon; mnogi je velikaš sam sebi krojio pravdu; tereti, što su ih snosili kmetovi, morali su prije ili kasnije uroditi bunama; a izvanjski su neprijatelji postigli vrhunac snage. Prema računu Mlečana dohoci su Sulejmana iznosili 90 milijuna dukata.[204]) U njegovoj vojsci, koja se brojila na 300 tisuća momaka, naročito je brojno bilo topništvo. Sulejman je pojačao i mornaricu, za koju je u vojni protiv Roda sakupio u 15 dana 20.000 veslača.

U isto doba, kad je Karlović postao banom, preuzeo je namjesničku čast u Bosni glasoviti Gazi Husrevbeg, koji je kasnije „sagradio najvišu džamiju, medresu, hanikah, tašlihan, dva bezistana, dva kupališta, imaret, musafirhanu i cijele ulice dućana" te podigao Sarajevo koje je pomračilo ime stare Vrhbosne, na „prvi trgovački grad u evropskoj Turskoj".[205]) U borbi te dvojice muževa iste krvi Husrevbeg je raspolagao kud i kamo većim sredstvima, zato su njegove čete već u prosincu 1521. mogle da odvuku gotovo bez ikakva otpora iz Hrvatske 800 zarobljenika.[206]) Karlović nije tako brzo mogao da organizuje vojsku, jer mu je kralj Ljudevit isplatio od dužne svote samo 1200 dukata.[207])

Ipak je Karlović započeo svoj rad pun najboljega pouzdanja.

Tek što je sakupio prve čete, došli su mu glasovi, da su Turci zavladali Bužimom, gradom jajačkog bana Petra Keglevića. Keglević je naime u obrani Jajca bio zarobio mnoštvo Turaka, koje je bacio u tamnice svojega grada. Turci su se pobunili, poubijali malobrojne stražare i zaposjeli grad. Karlović je odmah pohitio pod Bužim, ali znajući iz iskustva, kako je teško bez topništva osvojiti i slabiju tvrđavu, dopustio je Turcima, da smiju slobodno otići u Bosnu, a on je grad predao njegovu vlasniku. Stvar se dakle riješila dosta povoljno i za Keglevića i Karlovića, zato je potpuno sitničav prijekor, kojim ljetopisac Tomašić neispravno obasipa Karlovića pišući o tom događaju: „Godine Gospodnje 1521. turski zarobljenici zauzeše za sebe grad Bužin, a knez im je Karlović dopustio, da slobodno odu na najveću štetu samoga Petra Keglevića sa svom dragocjenom opremom, koju je tada mogao zadobiti."[208]) Život nekoliko stotina hrvatskih vojnika, koji bi bili pali kod jurišanja na grad, zacijelo je bio vredniji od Keglevićevih dragocjenosti, koje međutim nijesu ni bile odnesene.

Želeći po svoj prilici da kao ban osokoli pučanstvo južne Hrvatske pošao je Karlović početkom g. 1522. u Liku i Krbavu, a zatim i dalje na jug. Zaletio se i na tursko zemljište, odakle se u veljači vratio natrag u okolicu Trogira goneći pred sobom kao plijen velik broj stoke.[209])

U ožujku g. 1522. porobili su Turci Karlovićeva imanja, a onda su pošli u kneževinu Bernardina Frankapana i odatle preko Grobnika u Kranjsku. Dugo su se zadržali u okolici Postojne i na Krasu, a kada su se sredinom travnja vraćali natrag, dočekao ih je Karlović s 2.000 konjanika. Došlo je do bitke, o kojoj nam mletački izvori bilježe najoprečnije vijesti, jer dok na jednom mjestu čitamo, da je Karlović poubijao 1.000 Turaka, dotle bi se iz drugih mjesta činilo, kao da bitke nije ni bilo. Po mom uvjerenju najbliže je istini kapetan Gorice i Krasa Georg pl. Egg, koji je bio u vezi s Karlovićem, pa je 28. travnja 1522. pisao mletačkomu namjesniku u Udinama ovo pismo:

„Velemožni i prejasni štovani gospodine! Kako sam sigurno saznao po različitim putovima i glasnicima i listovima, da su oni nevjerni Turci, koji su se bili zaletjeli u ove gornje kraške krajeve i učinili toliki pokolj i odvukli tolike kršćanske duše i stvari, prošlih dana razbijeni od bana hrvatskoga, zarobljeni i poubijani tako, da nijedan nije utekao, i tako su oslobođeni zarobljenici, i to smo stalno utvrdili itd.: činilo mi se vrijednim, da o tom obavijestim Vašu velemožnost na utjehu i Vas i svih kršćana, da tako bude hvaljen svemogući Bog."[210])

Koncem srpnja ili početkom kolovoza 1522. postigao je Karlović protiv Turaka još jedan uspjeh, za koji saznajemo iz ove Sanutove bilješke: „Dne 7. (kolovoza) dođe u jutro pismo od kneza Ivana Krbavskoga, kako mu je onaj sandžak ili paša Bosne ili Hercegovine s mnoštvom vojnika htio oteti jedan grad, a spomenuti je gospodin Ivan saznavši za to prešao jednu rijeku s velikom vojskom te ga nagnao u bijeg."[211])

Cijeli se ovaj zapis potpuno slaže s Tomašićevim opisom opsjedanja i oslobođenja Krupe, samo je Tomašić pogriješio stavivši taj događaj u godinu 1523. i zaokruživši broj Husrevbegove, a i Karlovićeve vojske na 20.000.[212])

XV. U NEMILOSTI BUDIMSKOGA KRALJA

KARLOVIĆ se dakle odmah u početku svojega banovanja pokazao hrabrim, spretnim, radinim i opreznim vojskovođom. Ali se već tada vidjelo, da se trajno i uspješno mogu braniti samo oni hrvatski krajevi, koji su bliže Zagrebu, a županije ispod Plješivice i Velebita morale su da padnu u turske ruke. Gazi Husrevbeg i hercegovački sandžak srušiše hrvatsku obrambenu frontu na istoj crti, na kojoj su nekada iz Bosne prema moru prodrli kralj Tvrtko i pripadnik hrvatskoga plemena Hrvatinića vojvoda Hrvoje Vukčić. Knin doduše nije trebao pasti već u svibnju g. 1522., kad je na nj navalio hercegovački sandžak sa 25.000 vojnika. Da je u gradu zapovijedao koji drugi čovjek, a ne kukavac Vojković, Knin bi se bio tada još održao, a s njime zajedno i Skradin. Ali pad bi tih dvaju gradova bio u skoroj budućnosti neminovan, sve da ih je branio i junak Petar Monoković, koji je 8. lipnja 1522. gledao kao pobjednik, kako Turčin odilazi sramotno ispod zidina Klisa ostavivši pod njima tri stotine mrtvih.

Krivac je za gubitak Knina i Skradina bio u prvom redu kralj Ljudevit, koji je po ugovoru s Karlovićem imao da se stara za te gradove. Karloviću bi se moglo prigovoriti možda samo to, što je te iste godine izgubio svoj Zelengrad, koji je bio prepušten njegovoj obrani.

Ipak najgora nevolja, koja je u to doba trla Hrvate, bila je nesloga.

Bog zna, zašto je već početkom g. 1522. nastala nepomirljiva borba između Karlovića i jajačkoga bana Petra Keglevića. Još 26. siječnja 1522. izjavio je Keglević pismeno pred čazmanskim kaptolom, da duguje „besmrtnu zahvalnost" Ivanu Karloviću, što mu je on „od svoje prirođene dobrote i ljubežljivosti te radi prijaznosti i prijateljstva prema samomu Petru Kegleviću" oslobodio i povratio grad Bužim „zajedno sa svim dobrima, posjedima i česticama i posjedovnim pravima i sa svim drugim stvarima i kućnim dragocjenostima".[213]) Thalloczy naziva Keglevića „moćnom vodećom pojavom za vrijeme Ljudevita II. i Ferdinanda I." i „pravim tipom hrvatskih krajinskih ratnika".[214]) U istinu Keglević je bio ratnik, i to dobar ratnik, ali loš drug i pristran sudac. Proveo je cijeli život u žestokim parnicama kao rođen pravdaš. Imao je neobičnu sposobnost da pokupi odavde jednu stvar, a odande drugu i da stvori na taj način sliku, za koju se činilo u prvi mah, da je potpuno istinita, a zapravo je bila u cjelini plod njegova domišljanja. Keglević je iskopao iz Karlovićeve prošlosti njegovo dogovaranje s Turcima i onu glasinu o navodnim turskim četama, s kojima je Karlović g. 1509. bio izvojštio pod svojim gradom Mutnicom pobjedu nad vojskom Emerika Turka i Franje Berislavića. Sakupio je još i druga govorkanja i iz svega skalupio gadnu optužnicu, koju je poslao kralju Ljudevitu Drugomu. Kralj je ostavio Karlovića doduše i dalje u banskoj časti, ali je 23. veljače 1522. izdao u Budimu pismo, kojim poziva svakoga plemića ili neplemića, tko zna što proti Karloviću, neka to iznese propisanim putem preda nj [215]).

Karlović je morao i sam priznati, da se u prošlosti nije odlikovao vjernošću prema „očinskom veličanstvu" kralja Ljudevita te da je još i lanjske godine vodio dogovore s bosanskim pašom, uz koje bi uvjete postao turskim podanikom. Ali cijela je optužnica protiv njega bila ipak prosta farizejština, jer ga je kralj Ljudevit htio pritegnuti na odgovornost za ono, čemu je on sam bio kriv. Nemarnost budimskoga dvora bila je primorala ne samo Ivana Karlovića, nego gotovo i sve druge hrvatske velikaše, da traže nagodbu s Turcima. A sada je taj isti dvor na čelu s kraljem Ljudevitom izdao protiv hrvatskoga vođe Karlovića neke vrste tjeralicu, u kojoj se tužitelj naziva „naš vjerni, odlični Petar Keglević", a Karlović je samo „velemožni Ivan knez Krbave, sadašnji ban naših kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije".

Još se Karlović nije bio pravo izvukao iz ovoga prvoga sukoba, a već je upao u novi. Rasrđen radi kukavičke predaje Knina dao je potpuno opravdano zatvoriti u svojem gradu Udvini plemića Vojkovića. Osim toga htio je po svojem banskom pravu da zaplijeni i Vojkovićev grad Klokoč. Ali tu su ga pretekli Slunjski Frankapani Juraj i Matija, koji su posve bespravno osvojili Klokoč za sebe. Karlović je stao spremati na njih vojsku, da ih opsjedne u gradu Cetinu, a oni udariše u zapomaganje, da ih Karlović želi progoniti, kako je progonio i Turka Heninga i Keglevića.

Čini se, da u godinu 1522. imademo smjestiti i onaj događaj, što ga je Karlović spomenuo poslije više godina u jednom svojem pismu. On je pošao u Budim, po svoj prilici zato, da se opravda ili da zatraži od kralja ugovorenu bansku plaću, ali mjesto opravdanja ili potpore doživio je to, da ga je Ljudevit potjerao s kraljevskog dvora.[216])

Svi su ti događaji natjerali Karlovića, da se bacio potpuno u naručaj Habzburgovca Ferdinanda. Nad Hrvatskom su faktično vladala dva suvereniteta, dvije vrhovne vlasti. To je bila vrhovna vlast kralja Ljudevita i vrhovna vlast Karla Petoga, koji se već tada nazivao „i kralj Ugarske, Dalmacije, Hrvatske itd.". Mjesto Karla Petoga miješao je svoje prste u hrvatske poslove nadvojvoda Ferdinand, kojega je ban Karlović nazivao u pismima „naš zajednički gospodar" te mu se tužio, kako se „trsi po danu i po noći da sakupi čete" za obranu Hrvatske.

Sredinom lipnja g. 1522. došao je u Hrvatsku Ferdinandov vojskovođa Salm, da pomaže Karloviću u borbi protiv Turaka. Karlović je htio da zauzme izgubljene gradove u Lici, Krbavi i na jugu Velebita, a onda, ako bude potreba, da i oružanom rukom prisili na poslušnost samovoljne velikaše. Salm nije htio da pristane na taj prijedlog. Thalloczy, koji gleda na Karlovića s budimskoga gledišta, vidi u tom prijedlogu nekakvu „balkansku" varku. No kakvu varku može naći čovjek u ljubavi prema rođenomu zavičaju ? Karloviću su od njegova dvadeset i dva grada, što ih je imao g. 1509., bili sposobni za obranu još Obrovac, Kličevac, Komić, Udvina, Novigrad u Lici, Lovinac i Mutnica, a povrh toga bio je stekao Ostrovicu, Krupu i privremeno neke banske gradove, među kojima je najvredniji bio Bihać. Bilo je posve prirodno, da je postradali ban želio najprije osloboditi svoj zavičaj. A to je bilo u interesu ne samo Ivana Karlovića, nego i cijele Hrvatske. Za Hrvatsku je bio jedini spas u provođenju Karlovićeve osnove, zato su veliku pogrešku učinili oni, koji je nijesu prihvatili barem u glavnim crtama.

XVI. OBIJANJE TUĐIH PRAGOVA

KARLOVIĆ je i kao ratnik i kao sudac bio vrlo radin. Mučio se svom snagom da uspostavi u Hrvatskoj vjeru u uzdrmanu pravdu. Sazivao je sudove, rješavao brzo parnice i pokušavao nagovoriti plemstvo i narod na što veće žrtve za obranu domovine. Ipak je uspjeh bio manji od napora i dobre volje. Ubrzo je upao i Karlović u istu nevolju, s kojom se nekada uzalud borio Berislavić. Novaca nije bilo, a bez novaca nije se mogla oboružavati vojska. Zato su hrvatski velikaši, donekle u sporazumu s Karlovićem, a donekle i sami na svoju ruku, obilazili evropske vladarske dvore, ne bi li od njih dobili kakvu pomoć.

U ožujku g. 1522. došao je u Mletke Bernardin Frankapan. Sanuto, koji ga je vidio g. 1497., kada je putovao u Loreto, da izvrši jedan zavjet, te ga tom prilikom nazvao vrlo lijepim čovjekom (e di persona bellissimo homo[217]), prikazao ga je sada kao „čovjeka od 82(!) godine, sijeda, visoka, mršava i s lijepom bijelom bradom."[218]) Na sastancima s mletačkim duždom obećao je Bernardin, da će njegovi sinovi služiti samo Sinjoriju, a ako budu morali bježati iz zavičaja, onda moli, da mogu svi naći zaklonište u Mlecima.[213])

Dolazak mnogobrojnih bjegunaca u Split i u druge hrvatske primorske gradove potaknuo je 72-godišnjega starca Marka Marulića, da se posebnom poslanicom obrati papi Hadrijanu Šestomu. Otkako je 1. prosinca 1521. umro papa Leon Deseti, nije mogla Sveta Stolica toliko paziti na Turke, jer je imala da vodi najžešću borbu s Luterovim protestantizmom. Osim toga i Mlečani su prestali da se bore s glavnim neprijateljem kršćanstva. Marulić je već g. 1519. u svojem djelu „O posljednjem sudu" pozivao cijelu Evropu, neka pomogne kršćanskim stradalnicima, a sada je ponovno htio da prodrma savješću svih evropskih knezova. Dne 3. travnja dovršio je u Splitu, a dne 30. travnja 1522. štampao u Rimu poslanicu, u kojoj je govorio papi:

„Nevolje, koje nas tište, jesu ove. Uznemiruju nas svakidašnje provale Turaka, bez prekida nas mrcvare, jedni padaju poklani, drugi odilaze u sužanjstvo, imutak nam razgrabljuju, stoku odvode, sela i zaselke ognjem sažižu, njive koje smo obrađivali i kojima smo život uzdržavali, djelimice su poharane, a djelimice ne rađaju plodovima, jer su ostavši bez težaka zapuštene i trnjem pokrivene. Branimo se jedino zidovima i zadovoljavamo se time, što se još ne opsjedaju i navalama ne zauzimaju sami gradovi naše Dalmacije, jer ih štiti nekakav tobožnji ugovor o miru. Jedine su dakle varoši pošteđene, a sve je ostalo izvrgnuto plijenu i grabežu. A kada onaj nevjernik smrvi kraljevstva drugih, onda će bez sumnje udariti i na same gradove i otvoreno navijestiti rat našim gospodarima Mlečićima, kojima se sada himbeno gradi prijateljem. Jer kako može biti prijatelj kršćanima, tko se protivi Kristu ? Tko se ne slaže s nama ni u vjeri ni u zakonima ni u običajima ? Doista, gdje je tolika razrožnost, tamo ne može nikada zavladati nikakvo prijateljstvo, nego samo hinjeno. Savez dakle, što ga sada po svojem priznanju imademo s njime, podržavan je strahom, da ne bismo trpjeli još gorih jada od onih, koje spomenuh, a nije podržavan razborom... Nekoć smo plakali, nekoć smo cviljenjem i suzama pratili opustjele samostane, djevice oskvrnjene, dječake, koji su bili svetim krštenjem istom očišćeni, a onda su ih po običaju muhamedovske nevjere obrezali i učinili od vjernika nevjernicima. Ali sada smo primorani da gotovo zaboravimo prošle nevolje, pritiješnjeni sadašnjim tjeskobama, ne zato, što bi one bile teže, nego zato, jer su novije. Jedva naime prođe koji dan, da strašne živine ne bi učinile štovateljima Krista svaku nepravdu, koju samo mogu učiniti. Hramovi, u kojima se trajno žrtvovalo Bogu, postaju stajama. Tjelesa svetaca, koja su vjernici štovali, pogažena su nogama nevjernika. Slike i kipovi svetaca pa i samoga našega Spasitelja i Djevice Marije, njegove majke, ili se uništavaju ili na smetlšte bacaju."

Ocrtavši zatim ratne uspjehe i golemu snagu turske države kao i potrebu sloge između kršćanskih vladara obratio se Marko Marulić prema kraju poslanice papi ovim riječima :

„Zato molim, pokaži se glavarom toliko naroda, koliko ih je Gospod povjerio tvojemu okrilju, t. j. svih kršćana. Potakni kao otac, nagnaj kao gospodar sve na mir i na uzajamnu dobrohotnost. Ta je stvar dostojna predobroga i velikodušnoga pape Hadrijana, koji — barem kako ja

vidim — više revnuje protiv nevjernih vukova, nego što se može reći. Nemoj prestati, Sveti Oče, potpomagati one, koji su na granicama, oružjem, novcem, potrepštinama, ne bi li lakše ustrajali u odluci, da se ne će predavati bezbožnicima ni uzmicati sa svojega mjesta. Tvoju će darežljivost u tom propovijedati gradovi Hrvatske, koji još preostaju, i svi knezovi Liburnije i zapovjednici tvrđava. Ali će mnogo slavnije propovijedati anđeoski dusi u nebeskom carstvu pred Gospodinom, čiji si namjesnik na zemlji, ako primoraš kršćanske vladare, da načine savez mira, i ako sve pokreneš, da za slavu prave vjere dignu vojnu protiv nevjernika, te ako se pobrineš, da se ugroženoj Panoniji smjesta pošalje pravodobna pomoć. Ne možeš u ovo vrijeme izvršiti za svoju Crkvu ništa spasonosnije, za sebe ništa pohvalnije, Bogu ništa milije. Ostaj uvijek zdrav u Gospodinu, kojega ne prestajemo zaklinjati danju i noću, da bude tebi i tvojemu stadu dobar i milostiv."[220])

U mjesecu lipnju 1522. došao je pred papu Hadrijana, koji je tada boravio u Španiji, skradinski biskup Toma Niger. Papa je učinio Nigera svojim poslanikom, koji je imao ovlaštenje, da za ugarsko-hrvatsku državu traži kod svih evropskih vladara pomoć protiv Turaka. U kolovozu 1522. bio je Niger u svojem novom svojstvu primljen u audijenciju od mletačkoga dužda, koji mu je rekao, da Mlečići ne bi htjeli prvi započeti neprijateljstva s Turcima, već neka počnu drugi, a oni onda ne će ostati skrštenih ruku. [221]). To je značilo drugim riječima, da dužd odbija papin poziv.

Dok je kralj Ljudevit boravio u Pragu i „želio svakako da se naužije veselih dana", dotle su hrvatski velikaši poslali Bernardina Frankapana u Nirnberg, da zamoli njemački sabor za pomoć Hrvatskoj. Dne 19. studenoga 1522. govorio je starac Bernardin pred nadvojvodom Ferdinandom i pred mnogobrojnim velikašima govor, kojemu se sadržaj vidi iz ovih misli :

„Da se Turčin po nesreći dočepa Hrvatske, teško bi ga odatle istisnule vojske svega kršćanstva ; takva je naime Hrvatska po svojoj prirodi i takvi su joj gradovi. Mi ne ćemo prosjačiti onako, kako sam vidio sam u Rimu da čine mnogi ugledni i poglaviti muževi iz Grčke, Mizije, Srbije, Albanije. Zato vam ne bez bola za naš ponos očitujemo i naviještamo sve te općenite pogibli. Neka se ganu vaša prsa našim suzama. Cijela Hrvatska pada pred vas i moli pomoć u Spasiteljevo ime ; a ja vršeći poslanstvo svoje sa suzom u oku i prignuta koljena vapim za pomoć. Ako nas

ostavite bez pomoći, jedno će biti od ovoga dvoga: ili će Hrvati pristati na ponude Turaka i tako se podložiti njima, ili će ostaviti svoju postojbinu, da se radije potucaju po svijetu od nemila do nedraga, nego da dođu u tursko roblje."[222]

Početkom g. 1523. Turci su opet nemilosrdno pustošili po Hrvatskoj i Kranjskoj. Tada je stari knez Bernardin Frankapan poslao u Rim svojega sina Krstu, koji je pred papom Hadrijanom izrekao govor, u kojem se nalaze i ove rečenice:

„Sveti Oče! Hrvatska je predziđe ili vrata svega kršćanstva, a osobito susjednih zemalja Kranjske, Koruške, Štajerske, Istre, Furlanije i Italije. Ako ona padne, što ne daj Bog, Turcima će biti otvoren put u sve te zemlje. Ako oni uzmu Hrvatsku, nema im više zapreke, lako će prijeći rijeke, mora i gore. Mi se branimo već sedamdeset godina bez ikakve pomoći od kršćanskih vladara, a to se nije dogodilo nijednomu kršćanskomu kraljevstvu. Ali dalje ne možemo."[223])

I sam Ivan Karlović morao je ponovno da se dadne na obijanje tuđih pragova. O zidine njegove Ostrovice bili su Turci već nekoliko puta skršili zube, ali je u prosincu g. 1523. pao i taj tvrdi grad u neprijateljsku vlast. Izdao ga je nedostojni zet slavnoga Pavla Kožula (umro 29. I. 1519.) Damjan Klokočić.[224]) Karlović je poslije toga izgubio nadu, da bi mogao sam spasti djedovinu, zato je u siječnju 1524. poslao u Mletke svoje glasnike moleći Sinjoriju, neka ona preuzme njegove gradove, samo da ne padnu u turske ruke. Sinjorija je odbila tu ponudu, po svoj prilici zato, da se ne zamjeri Turcima, ali je zato primila kneza ponovno u svoju službu pogodivši se s njime, da će mu na godinu plaćati potporu od 5.000 dukata.[225])

Hrvatska je imala ipak nekakvu korist od toga obijanja tuđih pragova. Najnesebičnije su joj pritjecali u pomoć sveti oci pape. Hadrijan Šesti poslao je oveću potporu Senju,[226]) a još velikodušniji bijaše njegov nasljednik Klement Sedmi, koji je udario stopama Leona Desetoga i omogućio Petru Kružiću, da je mogao oboružati vojsku od 1500 pješaka i 60 konjanika, s kojima je 10. travnja 1524. održao pod opsjednutim Klisom sjajnu pobjedu nad velikom vojskom hercegovačkoga namjesnika Mihaljbegovića.[227])

Svačija dobročinstva, sve usluge i saveze s evropskim vladama i narodima plaćali su Hrvati ili gubitkom teritorija ili okrnjenjem slobode, jedino pape nijesu tražili od njih nijednoga grada, nijednoga komadića zemlje na hrvatskoj obali, premda su i oni u ono doba imali državu, i to državu, koja bi pod vodstvom svjetovnih vladara bila zacijelo postavila svoje zahtjeve i na hrvatski teritorij.

Papa Klement Sedmi poslao je u Budim svoje najbolje diplomate, kardinala Kampeđa i baruna Burđa (Campeggio i Burgio), ali njihova su nastojanja svršila takvim neuspjehom, te je Burgio pisao 25. kolovoza 1525. o madžarskim velikašima: „Kad bi se Ugarska mogla za cijenu od tri forinte od ruba propasti spasti, ne bi se našla tri čovjeka, koji bi htjeli tu žrtvu prinijeti" (Klaić, Povjest Hrvata, sv. II., dio treći, str. 332—333). Razumije se, da su Hrvati kraj takvih prilika upirali oči još više u vanjski svijet očekujući od njega kakvu potporu.

Nego sve su te potpore bile odviše malene i rijetke prema golemim potrebama Hrvatske. Karlović nije dobivao od Ljudevita obećane plaće pa je trošeći svoju imovinu postao doskora „najveći siromah".[228]) Nije mu pošlo za rukom ni da poveća prihode kraljevine novim porezom na kuće, tako zvanom dimnicom, koja je bila zaključena početkom g. 1523. na saboru u Križevcima. Slavonsko, jednim dijelom pomadžareno plemstvo diglo je pravu bunu protiv dimnice.[229]) Kralj Ljudevit ne samo da nije u toj buni štitio bana Karlovića, nego mu je početkom g. 1524. imenovao za druga u banskoj časti glavnoga vođu buntovnika Januša Tahija. Čaša se prelila do kraja. Novi je ban zauzeo silom banske gradove, a Karlović je ostao ponižen i još siromašniji. Kako saznajemo iz jednoga pisma Ivana Kobasića, duševno je stanje Karlovićevo bilo vrlo teško. On je bio „vrlo klonuo i u duši uznemiren". Nije mogao više izdržati neprestana poniženja od Ljudevita i zavlačenja od Habzburgovca Ferdinanda, nego se u kolovozu 1524. odrekao banske časti.[230]) Tada se pokazalo, da je Januš Tahi predstavnik jedne vikačke dvorske klike, koja je bila vrlo daleko od narodne većine. Hrvatski staleži nijesu priznavali Tahija svojim banom, i tako je Hrvatska ostala ponovno bez svojega vrhovnoga predstavnika.

XVII. KARLOVIĆ TRAŽI ZAKLONIŠTE ZA MAJKU

DOŠLO JE bilo vrijeme, kada su se na Ivanu Karloviću i na cijelom hrvatskom narodu imale ispuniti riječi Svetoga Pisma, rečene o patniku Jobu:

„Lišio me je slave moje i skinuo je vijenac s glave moje.

Porušio me odasvuda, i pogibam, i kao iščupanu drvetu oduzeo mi nadu.

Rasrdio se na me bijes njegov, i tako se ponio prema meni kao prema neprijatelju svojemu.

Ujedno dođoše razbojnici njegovi i načiniše sebi put preko mene, i opsjedoše naokolo moj šator.

Braću je moju udaljio od mene, i moji znanci kao tuđinci uzmakoše od mene.

Ostaviše me rođaci moji, i koji me poznavahu, zaboraviše me."

Pozivajući se jedino na silu jačega slao je Husrevbeg na Hrvatsku jednu vojsku za drugom. Rokovi su provala bili tako promišljeno izabrani, da je hrvatsko stanovništvo bilo u trajnom nemiru i oskudici. Na proljeće zemlja nije smjela primati usjeve u svoje krilo. U mjesecima srpnju i kolovozu često su žeteoci, mlaci i vršioci morali bježati s njiva i gumna u utvrđene gradove, da zamijene srpove i cjepove obrambenim oružjem. A kad je došla jesen, nije bilo pjesme u vinogradima ni pričanja na večernjim sijelima. Duboka tuga i bespomoćna očajnost urezivala je mrke nabore ne samo na čelo staraca, nego i mladića.

Kronika je događaja ostala uvijek jednolična, ali krv, koja je tekla nepresušivom rijekom vremena, bila je uvijek svježa, i uzdasi i plač i lelek i krikovi, koji su se čuli, bili su neprestano novi.

Od jeseni g. 1524. do ljeta g. 1526. čitamo u povijesnim zapisnicima ove glavne turske provale:

U listopadu 1524. dođoše Turci u golemom broju do Nadalice iznad Senja, zatim krenuše prema Brinjama i

Modrušama. Na njih je navalio jedan brat Krste Frankapana sa 400 konjanika, ali ga je premoćna turska vojska razbila, i on je poginuo. Slavodobitni su neprijatelji provalili u Kranjsku prema Metljici te su popalili mnogo sela i odvukli u ropstvo velik broj stanovnika.[231])

Dne 27. veljače 1525. na sam pokladni ponedjeljak, kad su se žitelji Baga najljepše zabavljali, nasrnuše iznenada četiri stotine Turaka Skradinjana na taj Karlovićev grad te ga zauzeše i spališe i odvedoše u ropstvo 300 zarobljenika, među njima i glasovitu braću Perušiće, Gašpara i Ivana, i uz to plemiće Grgura Bunića i Ivana Posidarskoga. Strava je zavladala u primorju i po otocima, a osobito na otoku Pagu, gdje žitelji prirediše svečane procesije, da čine zadovoljštinu za pokladne grijehe i da mole Boga, neka odvrati od njih tursku opasnost.[232])

U ožujku 1525. porobiše Turci imanja Bernardina Frankapana okolo Modruša, Vinodola i Grobnika. U ropstvo je odvedeno 2.000 Hrvata. Mlečani su službeno nabrojili, da su njihove lađe prevezle samo tom prigodom u Apuliju, Marku i Abruce 500 hrvatskih obitelji. Mnoge su se porodice preselile na Krk, a neke su ne našavši mjesta na Krku morale prijeći u Istru.[233])

U kolovozu 1525. provalilo je 1000 Turaka u Karlovićevu kneževinu. Karlović je poslao protiv njih 150 konjanika, koji su hrabro nasrnuli na dušmanina, ali su u nejednakom boju svi našli junačku smrt osim trojice, koji se probiše kroz redove pomoćne turske vojske.[234])

U rujnu, listopadu i studenom g. 1525. harali su Turci krajeve oko Gacke, Brinja, Liča i Grobnika. Provalili su i u Kranjsku do Ljubljane nadajući se obilnu plijenu, ali su zarobili samo 150 Kranjaca. Ostali su se zaklonili u tvrđave, jer su ih o dolasku Turaka obavijestili pravodobno glasnici Anža Brinjskoga. Turci su se nesmetano vratili natrag popalivši velik broj kranjskih sela.[235])

U prosincu 1525. navalilo je 800 turskih konjanika i 500 pješaka sa dva topa na Karlovićev grad Obrovac. Napadaj se zbio ovako. U zoru 15. prosinca vratio se zapovjednik grada Vid Posidarski s dvadesetoricom ljudi iz mjesta Posidarja, gdje je imao sastanak s knezom Ivanom Karlovićem. Ušavši u tvrđavu opazio je, da se u njoj nalazi samo šest do osam momaka, a ostali su se bili razišli po okolici, da pljačkaju. Posidarski je zapitao prijekorno svojega zamjenika, kako je smio to dopustiti, i šta bi bilo, kad bi na grad navalili neprijatelji. Dok je on to još govorio, zavikao je stražar s kule: Turci, Turci! Smjesta je Posidarski

ispalio top na uzbunu. Oni, koji su se razišli po okolici, doletješe natrag u grad. Tako se odmah latilo obrane grada 35 branitelja, a poseban je glasnik bio odaslan u Posidarje knezu Ivanu Karloviću. Karlović je poslao glasnika natrag s nalogom, da posada mora izdržati najmanje deset dana, a on je uzjahao na konja i pojurio u Liku i Krbavu, da sakuplja vojsku. Nadao se, da će moći dovesti u pomoć gradu više tisuća boraca. Međutim su se Turci uvjerili u bezuspješnim jurišima, koje su poduzeli 16. i 17. prosinca, da Obrovac ne mogu zauzeti onako lako, kako je bio zauzet Bag, zato su 17. prosinca i ne čekajući dolaska Ivana Karlovića uzmaknuli natrag u Knin ostavivši pod tvrđavom 40 mrtvih. Od branitelja je poginuo samo jedan, koga su poslije uzmaka turskih četa sahranili u Novigradu.[236])

U veljači i ožujku 1526. robili su Turci ponovno najprije imanja Bernardina Frankapana a potom Kranjsku između Ljubljane i Postojne. Čete, koje je vodio Šibenčanin Muradbeg Fajdić* odvedoše u ropstvo 300 Hrvata.[237])

U travnju 1526. oteli su Turci Karloviću jedan zamak, pod kojim su izgubili 60 ljudi.[238]) Zamak je bio doduše bez veće vrijednosti, ali tko ima malo, kod njega se i sitan gubitak osjeća kao krupna stvar.

Poslije zauzeća Baga govorili su Mlečani, da je „sada cijela Hrvatska turska". Ali Hrvatska je živjela i dalje u mučeničkom otporu svojega stanovništva i u sposobnosti svojih velikih sinova. Nesreća je međutim htjela, da ti sinovi nijesu mogli dobiti mjesta, koja su im pripadala, jer ih nijesu puštali naprijed puzavci, laskavci i nametljivci, koji su prigrabili vlast na budimskom dvoru. Krsto je Frankapan bio kao stvoren za glavnog vojskovođu cijele države. Bio je čovjek prvorazredne evropske obrazovanosti, vratolomne smionosti i neslomive odlučnosti. Da imade pred očima velike ciljeve, to je dokazao i u mletačkoj tamnici, u kojoj je ostavio urezane i ove riječi:

> Tko snosit ne zna dare zla i sreće,
> K visokoj časti taj se vinut ne će[239])

Krsto je imao ljubavi za Hrvatsku, kako se vidi i iz pisma od 15. studenoga 1524., u kojem je pisao svojemu prijatelju Antoniju Dandolu u Mletke:

---

*) Muradbeg Fajdić je ista osoba, koju Bašagić u „Znamenitim Hrvatima, Bošnjacima" zove Tardić, a Sanuto je zove i Gajdi.

„Što se tiče moje osobe, zdrav sam, hvala svemogućemu Bogu, ali mi se silno daje na žao, jer se čuje s više strana, da turski car čini velike pripreme protiv kršćanstva i nikada ne prestaje razarati ovu bijednu Hrvatsku."[240])

Svoje strateške sposobnosti pokazao je Krsto budimskim naduvencima najočitije cezarskim pohodom prema Jajcu, kojemu je 11. lipnja 1525. kroz more neprijatelja donio živeža. Na taj korak, što ga nije mogao izvesti nijedan hvalisavi miljenik kralja Ljudevita, potaknulo ga je upravo njegovo veliko viteško srce. Sam Krsto pripovijeda o tom: „Dok sam se nalazio u Budimu kod prejasnoga kralja Ljudevita, došao je u vijeće čovjek, koji je izašao iz Jajca noću, po imenu Juraj Mrsić, te je kazivao, kakav su glad trpjeli oni prevjerni kršćani, a između ostalog iznio je događaj, kakav se nije zbio od razorenja Jeruzalema, kako je jedna majka držeći svoje djetešce u naručaju i videći ga, gdje se umirući muči, kako se muče svi, koji umiru od gladi, pa ne mogući više trpjeti, da gleda takve muke svojega sinčića, bacila ga je u rijeku, što teče s jedne strane ispod gradskih bedema, — onda sam bio tako dirnut neodoljivim sažaljenjem, te sam se ponudio vrijednomu Veličanstvu, da bih želio pokušati, ne bih li unio živež u Jajce."[241])

Ni poslije uspjelog vojnog pohoda u Jajce nije budimski dvor htio da dadne Frankapanu pravo mjesto, nego se samo zadovoljio time, što mu je podijelio prazan naslov: „Naročiti skrbnik i zaštitnik kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije"[242]).

Krsto je kao čovjek akcije bio primoran da se u proljeće g. 1526. ponovno obrati nadvojvodi Ferdinandu, iz čije je službe bio istupio 15. siječnja 1523.

Za Ivana je Karlovića Budim bio već otprije mrtav. Karlović se posve oslonio na Mlečane i na nadvojvodu Ferdinanda. No ni s jedne ni s druge strane nije dobio one pomoći, kojoj se nadao. Šta više, Mlečani su znali da se udruže i s Turcima protiv njega, kako su učinili i u mjesecu veljači g. 1526., kada je njihov providur u Dalmaciji dao pobiti njegove čete, koje su bile porobile turski kraj između Nečvena i Skradina, a jednoga je vojvodu tih četa dao naprosto objesiti. Pismenu su zahvalu za taj čin izrekli providuru skradinski dizdar aga Duralija i njegov zamjenik Husein i ćehaja Nasuf.[243])

Ne mogući dobiti od Ferdinanda obilnu pomoć za sebe nastojao je Karlović da isposluje od njega što veću potporu za svoju ostarjelu majku Doroteju. Starica je Makabejka i na rubu groba bila obasuta patnjama svake vrste. Nije

imala snahe, koja bi je bila dvorila, niti ju je okruživala unučad, na kojoj bi ostalo Karlovićevo ime. Čini se, da je njezin sin Ivan ostao brzo udovac, kad je Petar Keglević mogao već g. 1522. zastupati mišljenje, da bi se Krupa imala predati Bakačevoj rodbini. Nemoguće je odrediti, kada je Dorotejina snaha umrla, ali meni se nameće misao, da je ona bila teško oboljela već g. 1520. Karlović je naime te iste godine dne 3. lipnja postao članom rimske bratovštine Svetoga Duha,[244]) koja se bavila njegom bolesnika, a u nju su se kao podupiratelji upisivali naročito rado oni, koji su dobrim djelima htjeli izmoliti ozdravljenje sebi i svojima. Dakako, stalna dokaza nema, da je Karlović stupio u tu bratovštinu upravo u vezi s bolešću svoje žene, zato je to tek nagađanje.*

Možda se Karlovićeva majka Doroteja bavila nekada mišlju, da će u najvećoj nevolji naći zaklonište u Mlecima kod svojega zeta Bernarda Lece. On je bio bogat čovjek, bankar, poduzetnik i vlasnik brodova i kuća. U Mlecima bi Doroteja imala i svoje društvo, jer su se tamo već prije nastanili neki hrvatski velikaši, a i neke su se hrvatske velikaške kćeri udale za mletačke patricije. Ali ako se patnica majka podavala takvim nadama, njezine su se nade rasplinule smrću njezina zeta. Ona, koja se nekada nazivala „dobrom službenicom Sinjorije", uvidjela je pod starost, da je ipak najslađe živjeti i umrijeti na rođenoj grudi, pa makar ta gruda bila i bijedna i potištena.

Dorotejina je starija kći Katarina u godini 1524. bila udovica. Njezino se bogatstvo moralo također osjetljivo smanjiti, kad je bila prinuđena da prodaje jednu kuću i da moljaka mletačko gradsko zastupstvo za transakciju i ublaženje jednoga duga, koji joj je ostao od muža Bernarda.[245])

Mlađa kći Dorotejina Jelena, žena Nikole Zrinskoga, odgajala je hrabro svoje sinove Ivana i Nikolu, ali i njezin je zavičaj bio izvrgnut svakidašnjim provalama i pljačkanjima Turaka. Zato je Jelenin muž pravio svakojake, kojiput i manje časne nagodbe s bosanskim namjesnikom, a 22. listopada 1524. stupio je potpuno u službu nadvojvode Ferdinanda te mu je predao i dva svoja grada na Uni, Novigrad i Dobru Njivu.[246])

*) Klaić u „Povjesti Hrvata" sv. III. dio I. str. 110. spominje udovu Ivana Karlovića, koja da je živjela g. 1534. No dokumenat, na koji se on poziva, govori o Klari Krbavskoj, ženi Ivana Lapčanina (Laszowski, Mon. Hab. str. 209).

Ni u gradovima Ivana Karlovića ni u gradovima Nikole Zrinskoga nije mogla stara Doroteja da provodi u miru i najpotrebitijoj njezi svoje stare dane. Zato ju je sin Ivan slao u tuđe dvorove, gdje je bila sigurnija od Turaka. Boljelo ga je, što mu majka živi pod tuđim krovovima, pa je g. 1525. molio za nju u nadvojvode Ferdinanda kakav sigurniji dvorac. Ferdinand mu je dao dopuštenje, da smije kupiti zamak Bajterfel (Bayterfell), ali Karlović nije imao novaca, da tu kupnju odmah provede. Rastuženi je knez u drugoj polovici srpnja 1526. ponovno pisao nadvojvodi moleći ga za novčanu pomoć. U nespretne rečenice prelio je svu svoju sinovsku ljubav pišući: „Kao što sam nekoliko puta obavijestio po svojim glasnicima sveto Vaše Veličanstvo, izgubio sam radi kršćanske vjere dvije svoje pokrajine, jednu naime imenom Krbavu, a drugu imenom Liku, te od jednoga gospodstva spadoh na to, da nemam gdje na svojem hraniti ni uzdržavati svoju majku, koja me je rodila, nego je uzdržavam i hranim u kućama drugih ljudi. Zato sam, premilostivi gospodaru, zamolio prošle godine po svojim odaslanicima sveto Vaše Veličanstvo, da bi mi se Vaše Veličanstvo smilovalo te mi odredilo drugdje jedno mjesto, gdje bih smjestio svoju majku i hranio je do njezine smrti, a ja želim osobno služiti Vašemu Veličanstvu na ovoj turskoj krajini, doklegod živim."[247])

Ne znamo dalje, šta se dogodilo s Karlovićevom majkom, no čini se, da su se njezini mukotrpni dani završili još iste te godine. Starica je otišla u grob ne dočekavši bolje sreće svojega sina, radi kojega je tugovala isto tako duboko kao i on radi nje.

XVIII. KRVAV MAČ OBILAZI ZEMLJOM

DNE 23. TRAVNJA 1526. ostavio je sultan Sulejman sa 100 tisuća vojnika i 300 topova Carigrad i udario pravcem prema Beogradu, gdje su mu se imale pridružiti nove čete.

U Budimu je kralj Ljudevit u početku bio ravnodušan, ali je u srpnju i njemu i njegovim dvorskim savjetnicima zamrlo srce od strave. Proglašeno je bilo, da se država nalazi u krajnjoj opasnosti. Posebni hitri glasnici poletješe u ugarska sela i gradove noseći pred sobom izvučen krvav mač[248]) i pozivajući sav narod na oružje. Ti su glasnici s krvavim mačem došli i u zemlju između Drave i Save i dalje na jug javljajući Hrvatima, da imadu s cijelim narodnim ustankom priteći u pomoć kralju Ljudevitu. Na neke je plemiće pojava krvavoga mača tako djelovala, da su odmah stali sakupljati vojsku za polazak u Ugarsku. No drugi su umovali: Čemu da šaljemo svoje vojnike i oružje u tuđe krajeve, a dotle će naš zavičaj ostati bez obrane?

Južnohrvatski knezovi, koji su stajali u službi austrijskog nadvojvode Ferdinanda, odaslaše poslanike u Beč pitajući, šta da načine. Ferdinand im je odgovorio: Tko hoće da se odazove pozivu krvavog mača, neka pođe u Ugarsku, ali ne kao moj vojnik, nego na svoj trošak ili na trošak kralja Ljudevita.[249])

Ivan je Karlović u to doba bio prešao već potpuno na stranu Ferdinanda, koji mu je plaćao 200 konjanika.[250]) Čini se, da se prije toga pogađao s Mlečanima, uz koje bi im uvjete prepustio grad Obrovac,[251]) a s njime i cijelu svoju kneževinu, ali kad su se pogađanja razbila, prestao je da bude mletački saveznik te se pridružio ostalim hrvatskim velikašima, koji su očekivali svoj spas još jedino od Ferdinanda.[252]) Karlović nije bio zaboravio, kako se ružno ponio Budim prema njemu, ali je ipak odlučio, kad je krvavi mač stao obilaziti zemljom, da će poći na bojište u Ugarsku, pa makar pao i u nemilost kod svojega zaštitnika u Beču.

Sakupio je svoje čete i došao do Zagreba, gdje se udružio s Krstom Frankapanom, za kojim je kralj Ljudevit bio već u svibnju 1526. poslao glasnika u Ferdinandove zemlje,[253]) ali on se istom u kolovozu vratio iz Špajera u Hrvatsku. Obadvojica, i Karlović i Krsto, htjedoše upravo da se dadnu na put, kadli im dođe vijest, da je dne 29. kolovoza sultan Sulejman potukao na polju kod Muhača malobrojnu i loše vođenu Ljudevitovu vojsku u bitki, u kojoj poginuše od znamenitijih hrvatskih plemića Mihovil Zrinski, Matija Frankapan Slunjski i Grgur Orlovčić, dok su se srećno spasli zagrebački biskup Šimun Erdedi, knez Petar Erdedi, senjski biskup Franjo Jožefić, Juraj Kobasić i ban Ferenc Baćani.

Kada se saznalo, da je i kralj Ljudevit poginuo, bilo je otvoreno pitanje, tko će zasjesti na ugarsko-hrvatsko prijestolje.

„Cjelokupno plemstvo kraljevine Hrvatske" tužilo se u prvoj polovici mjeseca srpnja 1526. nadvojvodi Ferdinandu: „Zapušteni smo od prevedroga našega gospodara kralja, koji bi se morao starati za našu obranu".[254]) Nevršenje kraljevskih dužnosti tumačilo se već za Ljudevitova života tako, da Hrvati imadu pravo birati novoga kralja. To je uvjerenje prokrčilo sebi put ne samo među domaće velikaše, nego i u međunarodni svijet. Sam papa Leon Deseti stajao je g. 1519. na stanovištu, da Hrvati smiju svoju kraljevinu povjeriti skrbi kojega drugoga kršćanskog vladara.[255]) Da Ljudevit nije bio vrijedan hrvatske krune, u tom su bili gotovo svi složni. Ali otvoreno lišavanje prijestolja ipak se nije mililo hrvatskim velikašima. Zato su se oni bavili mišlju, kako bi nadvojvodu Ferdinanda proglasili kraljem bosanskim računajući, da bi na taj način sankcionirali svoj podanički odnošaj prema njemu, „budući da Bosna pripada Hrvatskoj."[256]) Poslije smrti kralja Ljudevita nije bilo više potrebe, da se velikaši utječu ovakvomu zaobilaznomu svrgavanju Jagelovića s prijestolja, jer je Habzburgovac Ferdinand otvoreno posegnuo za ugarskom i hrvatskom krunom.

U prosincu g. 1526. oživio je grad Cetin od mnogobrojnih hrvatskih velikaša i njihove pratnje. U dvorima kneza Jurja Frankapana i u prostranom franjevačkom samostanu, gdje je prije toga održavala svoje sastanke provincija Bosna Hrvatska, nije bilo dovoljno mjesta za goste, zato su mnogi plemići bili nastanjeni po okolišnim selima. Među sakupljenim knezovima i plemićima najugledniji je bio Ivan Karlović, a uza nj su se isticali pored domaćine Jurja

Frankapana izabrani kninski biskup i topuski opat Andrija Tuškanić, Karlovićev svak Nikola Zrinski, sinovi Karlovićeva ujaka Anža Vuk i Krsto Frankapani Brinjski, knez Stjepan Blagajski, Bernardo Tumpić od Vranograča i Zečeva, Ivan Kobasić od Brikovice, Mihovil Skobljić, Nikola Babonožić, Paval Izačić, Gašpar Gusić i mnogi drugi. Velikaši su i plemići čekali izaslanike Ferdinanda Habzburgovca, ali ne mogavši ih dočekati većina je otišla iz Cetina kući. Povratili su se natrag u Cetin istom 30. prosinca, kada su tamo već bili i Ferdinandovi opunomoćenici izaslanici: bečki prepošt Pavao Oberštajn (Oberstein), Ferdinandov dvorski čovjek Nikola Jurišić, ponijemčeni Ivan Kacijaner i mehovski prefekt Johan Pihler (Püchler).

Dne 30. prosinca 1526. započeo je svoj rad glasoviti cetinski sabor, koji se završio dne 1. siječnja 1527. svečanom zavjerom hrvatskih predstavnika Ferdinandu i zavjerom Ferdinandovih opunomoćenika Hrvatima. Poslije izvršene zakletve sva su zvona zvonila, lumbarde su pucale, a po hrvatskoj se zemlji raziđoše glasnici s proglasima: Imamo novoga kralja, koji je položio prisegu za se i za svoje potomke, da će nas braniti i da nikada ne će dirnuti u naša prava i sloboštine.[257])

Činilo se, da je na cetinskom saboru najbolje prošao knez Ivan Karlović, koji je imao dobiti od Ferdinanda plaću za 200 konjanika, dok su drugi velikaši imali ovako podijeliti Ferdinandovu potporu: Nikola Zrinski i Juraj Frankapan Slunjski i Cetinski po 80 konjanika, Vuk Frankapan Brinjski, Krsto Frankapan Brinjski, Stjepan Blagajski i Andrija Tuškanić svaki po 50 konjanika, Gašpar Križanić, Ivan Kobasić, Bernardo Tumpić i Ivan Novaković po 15 konjanika itd.[258])

Ali velik se dio hrvatskih velikaša nije mogao oduševiti za Habzburgovca Ferdinanda. Među njima je bio u prvom redu knez Krsto Frankapan, koji je već 2. siječnja 1527. poslao cetinskim izbornicima svojega glasnika pozivajući ih na sabor u Dubravu. Krsto je poručio Ivanu Karloviću i njegovim drugovima, neka ne vjeruju Ferdinandu. On je dugo vremena služio Nijemcima pa nije dobio od njih ništa. Ferdinandove su mu pristaše na to otporučile, da je on služio dugo vremena i Ugrima pa je za nagradu doživio, da su ga Ugri čupali za bradu.* Taj je odgovor

*) Aluzija na sukob Krste Frankapana s primasom Salkajem, koji je rekao Krsti, da laže, a Krsto mu je zato dao zaušnicu. Pričalo se, da je Salkaj tom prigodom povukao Krstu za bradu.

zacijelo izazvao grohotan smijeh među Ferdinandovim pristašama, ali jedna dosjetka nije mogla oslabiti činjenicu, da je Krsto, koliko je god i on još bio daleko od shvaćanja potpune hrvatske neovisnosti, gledao ipak realnije na korist Hrvatske nego njegovi protivnici. On je doduše prije muhačkoga poraza gledao s nepovjerenjem u nadute ugarske velikaše, ali poslije muhačkoga poraza, kada su se prilike promijenile, došao je do uvjerenja, da bi Hrvati mogli prolaziti bolje u državnoj zajednici s oslabljenim Madžarima nego s Nijemcima. Zato je on s većinom slavonskih velikaša na saboru u Dubravi dne 6. siječnja 1527. prisegao vjernost kralju Ivanu Zapoljskomu.

Nema sumnje, da je na konačno opredjeljenje Krste Frankapana utjecalo i to, što je vidio, da će on osobno pod Ivanom Zapoljskim imati veći ugled nego pod Ferdinandom Habzburškim. No na osnovu toga nemamo prava da ga optužujemo radi sebičnosti. On je bio u to doba najsnažnija ličnost među Hrvatima pa je imao ne samo osobno pravo, nego i domovinsku dužnost, da ne pušta preda se preteče kasnijih austrijskih generala i komisara Nikolu Jurišića i Ivana Kacijanera. Naprotiv, učesnici su cetinskoga sabora kao osrednje i jednim dijelom napola slomljene ličnosti priznali bez veće muke vodstvenu ulogu ove dvojice Ferdinandovih eksponenata.[259])

Razdor u pitanju popunjenja prijestolja donio je Hrvatima nove jobovske muke. Zemljom je neprestano obilazio krvav mač, na kojem se pušila ne dušmanska, nego bratska krv, prolivena u ludom uništavanju domaćih obitelji i ognjišta. Ispunilo se ono predviđanje, što ga je izrekao mletački pouzdanik Gašpar Pastor s nadimkom Sovan u pismu odaslanu iz Zagreba u Mletke 8. siječnja 1527. „Koliko vidim", pisao je Pastor, „sprema se ljut rat između našega kralja (Zapoljskoga) i nadvojvode Ferdinanda. Jedna strana drži s nadvojvodom, druga s kraljem... Mislim, da ovoga proljeća mora doći do rata na više strana. Na jednoj strani od Nijemaca, na drugoj od Turaka, i blažen će biti onaj, tko se bude mogao povući u kakvo mirno mjesto."[260])

Koncem ožujka 1527. osvojili su Turci Obrovac, a malo zatim Udvinu, Komić i Mrsinj. U opasnosti je bila i ostala Hrvatska, a Ferdinand nije nikako htio da se makne i da ispuni obećanja, na koja se bio zakleo.

U to vrijeme sastadoše se hrvatski velikaši 28. travnja 1527. po drugi put u Cetinu, ali ne da pjevaju u crkvi Tebe Boga hvalimo i da pucaju iz topova u znak veselja, nego da dadnu oduška svojemu nezadovoljstvu i da poruče Ferdi-

nandu: Ili vrši svoje dužnosti, ili te ne trebamo!
Ljudi, koji su u prvom cetinskom saboru bili i previše obazrivi prema Oberštajnu, Kacijaneru i Jurišiću, izjaviše, da su u Cetinu mogli stvoriti drugi zaključak, a nijesu baš morali da taštinu jednog vladara podupru novom krunom i novim kraljevskim naslovom. Sultan im je bio ponudio, da će im 10 godina osloboditi kmetove svake daće, da ih ne će siliti na ratovanje s drugim kršćanima i da ne će vrijeđati njihove vjere, običaja i slobode, ako priznadu njegovo vrhovno gospodstvo. Prije su ih podupirali Mlečani i papa, a sada svi ustegnuše ruke od njih. A oni znadu dobro, koliko njihova domovina vrijedi za kršćanstvo.

Vrhunac se ponosa hrvatskih velikaša, koje je vodio Ivan Karlović s biskupom Tuškanićem, vidi u riječima:
„Neka znade Vaše Veličanstvo, da se ne može naći, da bi koji gospodar osvojio Hrvatsku silom, nego smo se poslije smrti našega posljednjega pokojnoga kralja blažene uspomene Zvonimira slobodnom odlukom pridružili svetoj kruni kraljevine Ugarske, a poslije toga, sada, Vašemu Veličanstvu."[261])

To je bila oštra i muževna poruka, ali je i ona slabo pomogla. Ferdinand je imao dovoljno vojske za rat protiv kršćana, ali kada se radilo o obrani Hrvatske protiv Turaka, tada nije imao ni novaca ni oružja.

S najvećom požrtvovnošću podigao je Krsto Frankapan na noge dobro uređenu i još bolje vođenu vojsku, pred kojom su u rujnu g. 1527. svi njegovi protivnici, pa i Ivan Karlović, pobjegli u Štajersku prema Ormužu i Ptuju. I Bog zna, što bi bilo s Ferdinandovim klimavim prijestoljem u Hrvatskoj, da je Krsto ostao na životu. Ali na nesreću, Krstu je dne 26. rujna 1527. pogodilo kod opsjedanja Varaždina tane iz topa, i on je narednog dana umro, hrabar i u posljednjim časovima, umirući nepobijeđen kao hrvatski Epaminonda. Tako je Ferdinand učvrstio svoje prijestolje, ali uprskavši ga krvlju i prešavši preko lešine najdarovitijega hrvatskoga vojskovođe 16. vijeka, koji je imao neslomljivu volju, oštrouman dar prosuđivanja i predviđanja i izrazit stil u izricanju misli[262]) i u izvođenju osnova.

Kad su mrtvo tijelo Krstino vozili iz Martijanca u Koprivnicu, pohitjela je za njim četa Ferdinandovih pristaša. Lauš Pekri, najgori palikuća i krvnik u građanskom ratu, pokušao je da svoj bijes iskali i na mrtvom protivniku. Ali tada je Ivan Karlović pokazao svoje viteštvo te je uzeo u obranu Krstu Frankapana i žestoko izgrdio Pekrija radi njegove nečovječnosti.[263])

XIX. DRUGO BANOVANJE IVANA KARLOVIĆA

Poslije osvojenja Like i Krbave došao je početkom g. 1528. red i na Jajce, a s njime zajedno pala je i Banjaluka. Tako je Gazi Husrevbeg zaokružio posjed muslimanske Bosne, koja je postala veća i moćnija od Tvrtkove kraljevine. Od južne Hrvatske opirao se Turcima neko vrijeme još jedino Klis. Tamo, gdje je bila kolijevka stare hrvatske države, prevladalo je s turske strane ime Bosne, a s mletačke strane ime Dalmacije. Hrvatska se obrambena fronta bila povukla na liniju, koju je hrvatska narodna pjesma iz Modruša obilježila ovim stihovima:

Pjevalo je Ture uz tamburu:
Da mu nije Slunja ni Tovunja
Ni Modruša pod Kapelom grada
Niti Brinja usred polja ravna
Niti Senja pokraj mora grada,
Da bi njegvo do Ljubljane bilo;
Napil bi se dalmatina vina
Pak bi robil sve do Varaždina.[264])

Glavno središte hrvatskog okupljanja i otpora postao je slobodni grad Zagreb. U ponosnoj varoši na brdu Griču osnovali su bili već prije pokraj starih velikaških kuća svoje starodrevne domove i obitelji marljivi i žilavi građani, predstavnici obrtničke, trgovačke, novčarske, advokatske, liječničke i učiteljske poduzetnosti. A na Kaptolu, u zaštiti veličanstvene katedrale, vladali su predstavnici najveće hrvatske biskupije, koja je g. 1501. imala preko 450 župa[265]) i po svoj prilici oko pola milijuna stanovnika. Premda je biskupija padom jajačke banovine bila okljaštrena i premda se broj njezinih vjernika radi turskoga četovanja morao umanjiti, ipak su zagrebački biskupi ostali vrlo moćni ne samo kao duhovni, nego i kao svjetovni velikaši. Pa kao što su u slobodnu varoš na Griču nagrnuli ljudi iz svih hrvatskih

krajeva, tako su i među župnicima i kanonicima zagrebačke biskupije našli zaklonište mnogi bjegunci, kojima su Turci osvojili i razorili njihove župe i kaptole.

U okolici se Zagreba zaustavio i stradalnik Ivan Karlović. Stekao je Medvedgrad u Zagrebačkoj gori, Rakovec u križevačkoj županiji i Lukavec u Turopolju. Ferdinand mu je Habzburgovac mogao dati te posjede i badava, jer i onako nijesu bili njegovi. No on je s jedne strane htio da hrvatske knezove obveže na vječnu zahvalnost, zato se gradio i onda, kada im je podjeljivao čestice hrvatskoga narodnog imutka, kao da im daje nešto svoje; a s druge strane htio je da i iz tuđe baštine izbije što veći danak, zato je tražio, da mu takvi podijeljeni posjedi budu još posebice plaćeni. Za Medvedgrad i Rakovec imao je Karlović da plati Ferdinandu 6.000 forinti. Odradio mu je tu svotu novaca uzdržavajući kao ban čete na svoj trošak, zato mu je Ferdinand izdao 20. srpnja 1528. u Pragu pismo, da mu u ime duga ostavlja te gradove, ali mu ih može svaki čas i uzeti uz cijenu od 6.000 forinti.[266])

Već se na ovom primjeru vidi, da su Hrvati načinili vrlo lošu trgovinu na saboru u Cetinu. Oni su očekivali, da će obilna novčana i vojnička sredstva poteći iz Ferdinandovih zemalja u Hrvatsku, a kad tamo, Ferdinand je igrao ulogu darežljiva i velikodušna gospodina i branitelja na račun Hrvata. Pograbio je naime sva hrvatska dobra u svoje šake i proglasio ih svojim vlasništvom, a onda je tim dobrima kupovao zahvalnost, koja se osnivala na varci, da on dijeli dobročinstva iz svojega džepa, a Hrvati ih primaju bez svoje zasluge. No ni to mu nije bilo dosta. Ferdinand je stao hrvatska namještenja i imanja davati i svojim njemačkim ljubimcima osakaćujući time još više hrvatsku domovinu. Kad je poginuo najveći Hrvat tadašnjega vremena Krsto Frankapan, prva je skrb Ferdinandu bila, da po svojim njemačkim kapetanima zauzme njegove gradove.[267]) A kad je u proljeće 1529. umro i stari Bernardin Frankapan, opljačkao je prvi Habzburgovac na hrvatskom prijestolju njegova malodobnoga unuka Stjepana pridržavši velik dio njegovih posjeda za sebe i predavši na pr. grad i imanje Grobnik Nijemcu Gašparu Valderštajnu (Walderstein).[268]) O hrvatskim prihodima, rashodima i baštinama stadoše pored Ferdinanda odlučivati Turni, Rauberi, Kacijaneri, Herberštajni, Hartiši, Lambergi, Grasvajni i drugi njemački zapovjednici u Kranjskoj, Štajerskoj, Austriji pa i u samoj Hrvatskoj. Tako je dakle već u vrijeme Ferdinanda stvoren osnov onoj borbi između Hrvata i Nijemaca,

koja je kasnije urodila bezbrojnim ustancima, a među ostalim i zatorom Zrinskih i Frankapana.

Bansku čast ostavio je Ferdinand ipak u rukama domaćih i napola domaćih velikaša. Potvrdio je kao bana Ferenca Baćanija, premda je on vrlo rijetko boravio u Hrvatskoj i Slavoniji, a za drugoga je bana imenovao Ivana Karlovića. Znademo, da je Karlović 9. kolovoza 1527. izdao kao ban u Novigradu povelju turopoljskim plemićima Tomi i Grguru Poglediću od Kurilovca.[269]) No u pismima, koja su u to doba poslana Baćaniju i Karloviću, nije se Ferdinand razmetao banskim naslovom, nego je Baćanija nazivao „knezom Željeznoga grada", a Karloviću je još 12. studenoga 1527. pisao kao svojemu kapetanu u kraljevini Hrvatskoj.[270]) Konačni je ugovor načinio Ferdinand s Baćanijem i Karlovićem kao banovima oko 13. prosinca 1527. Istom od toga dana, t. j. od blagdana sv. Lucije računao je Baćani svoju bansku plaću[271]), a sam je Ferdinand pisao 18. siječnja 1528. iz Budima slavonskim staležima: „Imenovali smo banovima naših kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije svoje vjerne, uglednog i velemožnog Ivana Torkvata, krbavskoga kneza, i Franju Baćanija".[272]) Položaj je Habzburgovca Ferdinanda u to vrijeme bio u hrvatskim zemljama dosta dobar, jer je on već 27. listopada 1527. primio izjavu vjernosti grada Zagreba,[273]) a 7. siječnja 1528. priznao ga je u Ostrogonu svojim vladarom i zagrebački biskup Šimun Erdedi.[274])

Banovi Karlović i Baćani pregnuli su najozbiljnije da načine red ponajprije u sudstvu, upravi i gospodarstvu. U njihovoj prisutnosti stvorio je slavonski sabor u Križevcima 19. travnja 1528. velik niz spasonosnih zaključaka.[275])

Poslije toga dao se Karlović kao iskusan vojskovođa na organizaciju vojničke obrane hrvatskih zemalja. Bez potpore kralja Ferdinanda, prikraćen od njega i u banskoj plaći, uredio je on pomoću domaćih poreza uhodarsku službu u Bosni, postavio posade u pograničnim gradovima i digao na noge stalne čete, koje su imale biti svaki čas spremne na okršaje s neprijateljima. U kolovozu 1528. provalili su Karlovićevi konjanici radi izvidničkih svrha do Udvine i povratili se natrag s tri turska zarobljenika i s nešto zaplijenjene stoke.[276]) Kad je u rujnu 1528. turski zapovjednik grada Udvine provalio na imanja Bernardina Frankapana, načinio je Karlović vrlo dobar strateški potez pa je iznenada osvanuo osobno sa 300 konjanika pod Udvinom i poubijao na gradskim vratima više turskih stražara, a neke i žive zarobio. Ipak mu nije pošlo za rukom da osvoji Udvinu,

jer nije imao sa sobom ni pedeset puškara. Nakon toga čekao je turske četnike, koji su se brzo vraćali sa svojega pljačkaškoga pohoda, ali oni se ukloniše sukobu s njime i pobjegoše u Krbavu kozjim putovima uz Velebit, kuda prije nijesu nikada prolazili konjanici.[277])

Najveće junačko djelo, što ga je Karlović izvršio u vrijeme drugoga svojega banovanja, bilo je njegovo sudjelovanje u bitki ispod grada Belaja između Mrežnice i Korane. Dne 4. listopada 1528. na dan sv. Franje Asiškoga dočekala je udružena vojska Hrvata, Kranjaca, Štajeraca i Korušaca ispod spomenutoga grada bosanskoga namjesnika Husrev-bega, koji se vraćao s vojnog pohoda oko gornje Kupe. Vrhovni je zapovjednik kršćanske vojske bio nekadašnji drug Krste Frankapana u mletačkoj tamnici Bernardin Ričan, koji je imao pod sobom 5.000 momaka. Ivan je Karlović zajedno s braćom Vukom i Kristoforom Frankapanima od Brinja doveo na bojište 1000 Hrvata. Bitka je trajala puna dva sata. Husrevbeg je bacio u prve bojne redove najhrabrije i najiskusnije četnike, i već se činilo, da će se pobjeda okrenuti na njegovu stranu, jer su se njemački vojnici stali kolebati. Ali je Ivan Karlović zaustavio Nijemce i novom snagom nasrnuo na neprijatelja, koji je nagnuo u bijeg ostavivši na bojnom polju sedam stotina mrtvih i ranjenih. Među mrtvim Turcima nalazio se „paša od Mostara i bosanski subaša Skender i glasoviti Turčin Kovačić (Covazeg) i jedan drugi Turčin imenom Beliša".[278]) Ban Ivan Karlović zadobio je osamnaest smrtnih rana,[279]) i to od njemačkih vojnika, kojima nije dao bježati.* Kranjski staleži prisvojiše pobjedu sebi te misleći, da postupaju osobito viteški, javiše Ferdinandu, da se u boju „ban Ivan Karlović s drugim hrvatskim kapetanima upravo lijepo ponio", a kao naknadu za njegove troškove odrediše mu 5 forinti i 9 krajcara![280]) Među Hrvatima je bilo nastalo veliko ogorčenje protiv Nijemaca, zato nam može biti razumljivo, kako je došlo do toga, da su Karlovićevi rođaci Vuk i Kristofor Frankapani Brinjski sumnjičili Bernardina Ričana radi šurovanja s Turcima,[281]) a i sam je Karlović

* Začudno je, kako je Klaić mogao iz Sanutove bilješke o toj bitki izvesti, da su protivnici obijedili Karlovića, da je htio bježati. Sanutove riječi, na koje se on poziva glase: „Et ferito a morte il conte Zuane Carlovich da Todeschi medemi, perche voleano scampar e lui se li opponeva per farli star avanti", a to znači, da su Nijemci htjeli uteći s bojišta, a on ih je tjerao natrag u bitku.

zaključivao, da su njemački vojnici bili nahuškani protiv njega od kojega svojega vođe. Čini se, da je to vjerovao i sam Karlovićev drug u banstvu Ferenc Baćani, koji je 15. listopada 1528. pisao kraljici Mariji, sestri kralja Ferdinanda: „Ne zna se, hoće li sam gospodin knez (Karlović) ostati na životu ili će umrijeti... Ali ako nas počnu na ovaj način tamaniti u službi Njegova Veličanstva, mnogi će uzeti ovaj primjer pa će pustiti na stranu srčanost i dobru volju, koju su imali prema Veličanstvu, te će sami čuvati svoju glavu. Jer drugačiju bi plaću bio zaslužio gospodin knez za ovakvu svoju službu, negoli je ona plaća, koju je dobio."[282])

Lebdeći poslije toga neko vrijeme između života i smrti bio je Karlović i duševno i tjelesno sličan patniku Jobu, koji je sav u ranama uzdisao:

„Vojna je život čovjeka na zemlji i njegovi su dani poput dana najamnika."

Otevši se smrti nije Ivan Karlović mirovao poput njegova druga Baćanija, nego je i dalje branio mačem u ruci Hrvatsku od premoćnih neprijatelja. Koncem g. 1528. pošao je bio osobno u Grac, da traži pomoć za svoju kraljevinu, a kada se vratio na Medvedgrad, odmah je poslao svoje čete na vojni pohod sve do Knina. Pod Kninom su njegovi konjanici zarobili 24 čovjeka i zaplijenili nešto stoke.[283])

Iz svih se poteza Ivana Karlovića vidjelo, da je njegova glavna misao i ovoga puta bila ista kao i u vrijeme prvoga banovanja. Njegov je pogled bio uperen prema Lici, Krbavi i južnoj Hrvatskoj. Nadao se, da će pomoću Ferdinanda osvojiti nanovo krajeve, gdje su bili gradovi njegovih djedova i gdje su se nalazile pozornice njegovih najugodnijih mladenačkih i muževnih doživljaja. Na jug ga je srce vuklo prema Udvini, Komiću i Obrovcu. Ali umjesto da gleda ostvarenje svojega najmilijega nacrta, bio je on i protiv svoje volje uvučen u bratoubilačko klanje između pristaša kralja Ferdinanda Habzburgovca i kralja Ivana Zapoljskoga.

7*

XX. U NEMILOSTI KRALJA FERDINANDA

FERDINANDOVO neispunjavanje kraljevskih obveza bijaše najuspješnija agitacija za njegove protivnike. Banovi Karlović i Baćani dobili su od 13. prosinca 1527. do 22. rujna 1528. zajedno samo 10.000 forinti plaće.[284]) Ferdinand je obećavao više puta, da će doći u Hrvatsku i Slavoniju, ali je držao, da nije dužan izvršiti zadanu riječ. Radi potiskivanja domaćih ljudi i radi davanja sve veće vlasti Nijemcima mnogi su hrvatski i madžarski velikaši zamrzili Habzburgovca kao nametnika, a Ivana su Zapoljskoga očekivali „kao Židovi Mesiju."[285])

Napokon je 27. listopada 1528. ušao Ivan Zapoljski pobjednički iz Poljske, kamo se bio zaklonio, u Ugarsku, a čim je glas o tom došao u Hrvatsku i Slavoniju, ponovno se poljuljalo Ferdinandovo prijestolje. Zagrebački biskup Šimun Erdedi privukao je uz pomoć Petra Erdeda, Urbana Baćanija, Januša Banfija i Januša Tahija malne cijelo slavonsko plemstvo pod zastavu Ivana Zapoljskoga. Na crkvenim vratima osvanuše proglasi protiv Ferdinanda i „njemačke stranke". U narodu je nastalo ogorčenje proti Ferdinandovim tuđincima. Ali i Ferdinandova je stranka napipala slabu žilicu zapoljevcima proglasivši ih naprosto turskom strankom. U Španiji, Njemačkoj i u Mlecima pronijeli su glasovi, da je biskup Šimun Erdedi pristao uz Turke i da ga valja uništiti.

Hrvatski su krajevi početkom g. 1529. ponovno zapali u strahote građanskog rata. Povjesnik Juraj Ratkaj, koji je bio vjeran podanik habzburške dinastije, izrekao je 123 godine poslije toga ovaj sud o sudjelovanju Ivana Karlovića i Ferenca Baćanija u tim događajima: „I doista bi banovi bili izvršili srećniji i mnogo pohvalniji posao, da su pritekli u pomoć nevoljama Bosne i nevoljama Hrvatske, koje su nadošle, nego što su se unutrašnjim strančarenjem stali u nezgodno vrijeme prekomjerno zauzimati za vladu tuđega naroda."[286]) Dakako, mi možemo Ratkajev prijekor da proširimo i na Šimuna Erdeda, koji nije bio ono, što je bio Krsto Frankapan, nego je pristajao uz Ivana Zapoljskoga valjda ponajviše zato, jer je u njem gledao Madžara.

Ipak se može navesti i mnoga olakotna okolnost za Ivana Karlovića. On je već prije — 11. srpnja 1527., kada mu je Ferdinand nalagao, da pođe protiv Krste Frankapana — pisao iz Krupe, da nije željan prolijevanja kršćanske krvi[287]); a to isto držanje zauzeo je i sada. Istina, on je molio Ferdinanda, da mu pošalje u pomoć njemačke i španjolske čete. S tim četama sudjelovao je i on kod opsjedanja Kaptola, koje je trajalo od 13. srpnja do 8. rujna 1529. Ali on je dosljedno zastupao mišljenje, da se u građanskom ratu ne smiju paliti ljudska naselja i usjevi. Zato se i 31. siječnja 1530. palikuća Lauš Pekri tužio Ferdinandu, da mu Karlović ništa ne pomaže u njegovim pothvatima, nego „mirno boravi kod kuće", a kad bi se i on poveo za Pekrijevim primjerom i kad se njegovi i Baćanijevi podanici ne bi slobodno družili s podanicima „zagrebačkog biskupa i njegovih ortaka", tada „ne bi Njegovo Veličanstvo trpjelo nikakve štete."[288])

Dne 8. rujna 1529. odustale su Ferdinandove čete od rušenja zagrebačke katedrale i od opsjedanja Kaptola. Nikola je Turn pojurio u pomoć Beču, pod kojim je 27. rujna osvanuo sultan Sulejman sa 300 hiljada vojnika i 300 topova.

I Ivan je Karlović pošao pod Beč sa svojim četama. Putem se — valjda negdje u zapadnoj Ugarskoj — sukobio s turskim i zapoljevskim vojnicima te je pretrpio osjetljive gubitke i umalo da nije i sam poginuo u boju.[289]) Nego još je gore postradao od samih njemačkih vojnika, koji ga doduše nijesu izranili kao ono 4. listopada 1528. ispod grada Belaja, ali su ga zato čestito opljačkali prisvojivši sebi više stotina njegovih konja, više srebrnih pehara, žlica i ostruga, korica za mačeve, poljskih šatora, čizama, zdjela, košulja, ostruga, ćilimova, čultana, uzda, lukova, i mnogih drugih predmeta, šta više i dva para „reliquiarum in argento factarum" t. j. svetačkih moći u srebrnim tokovima. Neke su od tih stvari kasnije pronađene u Austriji i u zapadnoj Ugarskoj i povraćene Karloviću,[290]) a druge su iščeznule netragom.

Opsada se Beča svršila povoljno za Ferdinanda, jer je sultan Sulejman 14. listopada 1529. krenuo natrag u Carigrad. Hrvatski su pristaše habzburške dinastije očekivali,

da će Ferdinand poslije toga započeti oslobodilački rat protiv osmanlijskih otimača. Prevarili su se u očekivanju. Ferdinand je prepustio hrvatske svoje pristaše, da ih i dalje pljačka i ubija okrutni Turčin, a kad su mu zapušteni staleži prigovorili, da je on tomu kriv, branio se on riječima, koje podsjećaju na visokorekoga sultana Selima. „Da su kršćanske čete" — pisao je Ferdinand 1. ožujka 1530. iz Praga — „bile stigle pravodobno, kad je onaj nezasitni i okrutni neprijatelj opsjedao Beč, znalo bi danas cijelo kršćanstvo, da je ovaj tiranin... ne samo natjeran u bijeg, nego i izvan svake sumnje razbijen i potpuno utamanjen, i mi bismo sada razvivši Kristovu zastavu mogli stupiti gotovo bez zapreka kao triumfatori u obećanu zemlju, gdje teče med i mlijeko, na tlo svetoga grada Jeruzalema i samoga groba Gospodnjega."[291])

Za umirenje hrvatskih staleža javio je Ferdinand 17. ožujka 1530. iz Praga, da će vrhovni zapovjednik njegovih hrvatskih, štajerskih, koruških i kranjskih četa biti Kacijaner.[292]) Dva tjedna poslije toga poslao je i Laušu Pekriju pismo, u kojem je pohvalio njegovo „vjerno i brižno djelovanje",[293]) t. j. paljenje, razaranje i ubijanje.

Iz Hrvatske su kroz cijelu godinu 1530. stizavale Kacijaneru nebrojene molbe za pomoć. Ivan mu je Karlović neprestano pisao tražeći sada pomoćne čete, sada puške, sada kakav novčani zajam, a ponajviše barut. Svako se pismo počinjalo riječima: „Velemožni i plemeniti gospodine, predragi i prepoštovani naš sinko!" No taj „predragi i prepoštovani sin" stiskao je vrlo škrto desnicu, kada se radilo o kakvoj ozbiljnijoj pomoći.

Hrvatsko su društvo razarali ne samo vanjski neprijatelji, koji su otimali sela i gradove i „njemačkoj" i „turskoj stranci", nego i domaći nemiri, koji su unosili plač i bijedu i tamo, kuda nije dopirala turska sablja. Boreći se za milost dvojice kraljeva, koji su zasluživali više puta prijekor od svojih podanika, tužakali su hrvatski i slavonski velikaši jedni druge sad kod Ferdinanda, sad kod Ivana Zapoljskoga. Kako su od Turaka i Mlečana bili stisnuti na sve manji prostor, tovarili su visoki plemići sve veće terete na kmetove, građane i na niže plemstvo. Glad za zemljom zavladala je i kod ferdinandovaca i kod zapoljevaca. No čini se, da su ferdinandovci bili gladniji, jer su bili siromašniji.

Tek što je Ferdinand izrekao riječ, da će najprije iskušati vjernost svojih pristaša u borbi protiv zapoljevaca, a onda će ih istom nagraditi, već su letjele na njegov dvor

molbenice, po kojima ne bi bilo ostalo zapoljevcima nijedno imanje. Andrija Tuškanić, naslovni biskup kninski, molio je, da se zagrebačka biskupija oduzme Š. Erdedu i preda njemu.[294]) Ivan je Kaštelanović tražio dobra Gašpara Kecera, Baltazara Hobetića i Andrije Sternoca. Petar Patačić i Ivan Lipsinović htjedoše podijeliti posjed Mateja Brodarića. Lauš Pekri bacio je oko na grad Moslavinu i na sva dobra Petra Erdeda između Save i Drave, a Erdedova dobra ispod Save mislio je dobiti sam Ivan Karlović.[295])

Ferdinandu su ovakve molbe morale biti vrlo ugodne, jer mu se pružala prilika, da mijenjanjem vlasnika odgaja nov hrvatski naraštaj, koji je trebao da mu bude ropski odan. Nije čudo, što je ovakav grabež u vrhovima države stvarao svu silu manjih grabežljivaca, koji su pljačkali udovice i malodobnike. Osim toga neplaćanje je vojnika imalo tu lošu posljedicu, da su vojnici sami otimali živež, sukno i platno. Tako su radili i Karlovićevi vojnici, ali kad su se protiv toga potužili Zagrepčani, Turopoljci ili tko drugi, nije Ferdinandu ni izdaleka palo na um, da bi on bio tomu kriv, nego je kriv bio Ivan Karlović ili onaj jadni vojnik, koji nije mogao trpjeti glad ni golotinju.

Strašna je poniženja morao podnijeti Ivan Karlović u Ferdinandovoj službi. Ferdinand je doduše znao i ispuniti gdjekoju njegovu molbu, kao na pr. kad je Stjepana Posidarskoga imenovao zagrebačkim kanonikom.[296]) Ali drugačije morao je Karlović kao prosjak moljakati i za samu svoju plaću. Sva se Karlovićeva družina znala razbježati, a i ban se Baćani tužio, da nema čime zaodjeti sebe i svoje sluge. Više puta pokušao je Karlović da se odreče banske časti, ali mu je Ferdinand svaki put zabranio da ostavi svoje mjesto.

Najposlije se činilo, da će sam Ferdinand potjerati Karlovića iz svoje službe. Karlović se naime slagao s onim mišljenjem, što ga je izrekao zagrebački biskup Šimun Erdedi poručujući 3. lipnja 1530. preko Kacijanera Ferdinandu: „Ako koji vladar imade čvrstu nadu, da će zadobiti koje kraljevstvo, neka nastoji, da to kraljevstvo bude potpuno nepovrijeđeno i čitavo."[297]) Na osnovu toga, što se i Karlović zauzimao za primirje među zaraćenim strankama, optužiše ga Ferdinandovi laskavci iz Hrvatske i Austrije, da nije vjeran kralju. Karlović je opazio, da je habzburški dvor prema njemu hladan, zato je 10. lipnja 1531. iz Novigrada u bihaćkoj krajini pisao nametnutomu skrbniku Hrvatske Ivanu Kacijaneru:

„Gospodine i sinko, takva mi je sudbina, da sam svagdje nesrećan, gdjegod služim. S dvora blagopokojnoga kralja Ljudevita odagnan sam govorkanjem mojih takmaca. Sumnjam, ne će li me također odagnati iz službe prejasnog nadvojvode i gospodina kralja Ferdinanda, mojega premilostivoga gospodara. Čuo sam, da su neki moji takmaci kazali Njegovu Veličanstvu, da sam ja netom uglavio sa zagrebačkim biskupom nekakav zaključak, koji bi bio uperen protiv Njegova Veličanstva. Onaj, koji sve zna, zna i to, da nijesam nikada imao s rečenim biskupom ni pismom ni znakom ni riječju ni na bilo koji način takva posla, koji bi bio protivan Njegovu Veličanstvu ili mojoj časti. Jedino ne htjedoh pustošiti ni paliti kraljevstvo kao neki drugi, jer ne nalazim nikakve službe Njegovu Veličanstvu u tom, da se kraljevstvo Njegova Veličanstva pustoši i pali."[298])

Karlović, protiv kojega je Ferdinand doista vodio istragu[299]), namjeravao je da pođe osobno pred kralja, a osim toga poslao mu je i pismeno svoju obranu. Na njegovo pismo odgovorio mu je Ferdinand 18. kolovoza 1531. iz Linca, da ga drži i dalje „dobrim i vjernim službenikom"[300]). No to pismo nije više bilo izručeno Karloviću. On je još 2. kolovoza pisao jedno pismo iz Lukavca,[301]) a već 9. kolovoza 1531. snašla ga je iznenada smrt u njegovu gradu Medvedgradu. Ono srce, koje je toliko pretrpjelo, prestalo je kucati nakon kratke bolesti, koja je po jednoj vijesti započela 28. srpnja, pa je prema tomu trajala tek desetak dana.[302]) Budući da je Karlović i u bolesti pisao važna pisma, mogli bismo slutiti, da je umro ili od upale pluća ili od otrovanja krvi ili od druge kakve bolesti, u kojoj ga je izdalo oslabljeno srce. Ratkaj kaže, da je sprovod Karlovićev sa Medvedgrada u Remete bio obilno posjećen i svečan (celebre funus).[303])

Lauš Pekri, koji je bio pokojnika za života optužio, da ne služi vjerno svojemu kralju, poslao je 22. kolovoza 1531. Ferdinandu pismo, u kojem je Karlovića nazvao najedamput „odvažnim i najvjernijim vojnikom Njegova Veličanstva" te je zamolio, da se njegovi gradovi Medvedgrad, Rakovec i Lukavec predadu njemu, a ne Karlovićevoj sestri Jeleni.[304])

Ferdinand je odbio Pekrijevu molbu, ali se bavio najozbiljnije mišlju, da Pekrija kao čovjeka, koji mu je najviše odgovarao, učini Karlovićevim nasljednikom u banskoj časti.

XXI. IVAN KARLOVIĆ U PJESMI I PRIČI

SVI SU hrvatski povjesnici, i stariji i noviji, morali u svojim djelima spomenuti na vidljivu mjestu Ivana Karlovića. Svojim vrlinama i manama bio je on tipičan predstavnik hrvatskoga patničkoga naroda. Nije bio tako znamenit vojskovođa kao Krsto Frankapan. Nije se odlikovao u diplomaciji kao tri ili četiri godine mlađi pavlin i kardinal Juraj Utišenić. Nije imao ni tolika ugleda u evropskoj javnosti kao Petar Berislavić. Ali je imao neke crte i jednoga i drugoga i trećega. Bio je radin, hrabar, požrtvovan, nesebičan. Navršio je tek 52 godine, kad je umro kao žrtva svojih napora. Borio se svom dušom za svoj cilj tražeći, kako da na prekretnici dvaju vjekova osigura na zemlji svojoj dragoj Hrvatskoj mjesto između Carigrada, Mletaka, Budima i Beča. Padao je i opet se dizao i uvijek je vjerovao u konačnu pobjedu ideala, za koji se borio. U posljednjim godinama života, kada mu je skrbništvo njemačkih kapetana sapinjalo ruke i kada su mu varavo obećavali, da može očekivati vojnu na Udvinu,[305]) sve su njegove izjave odavale čovjeka, koji je vrlo mnogo čuvstvovao i trpio. Od borca za svoju kneževinu razvio se on u borca za Hrvatsku. Sva se ljubav Ivana Karlovića nalazi u uskliku, što ga je često upravio u svojim pismima i Kacijaneru i Ferdinandu:

Nemojte dopustiti, da Hrvatska propadne! Hrvatska ne smije propasti!

A Ferdinand je odgovarao i Karloviću i ostalim hrvatskim velikašima: Ne bojte se za Hrvatsku, jer ja bih volio sve pretrpjeti, negoli „zapustiti tako plemenito, tako drevno i za našu kršćansku vjeru i za mene tako zaslužno kraljevstvo."[306])

Dakako, Ferdinand je i ovdje bio ljubežljiviji i uslužniji prema Hrvatskoj riječima nego djelima.

Karlović je ušao kao narodni junak ne samo u hrvatsku povijest, nego i u hrvatsku beletrističku književnost.

U starijoj hrvatskoj umjetnoj književnosti ne dolazi njegovo ime previše često. Spominje ga na pr. Ivan Tomko Mrnavić pjevajući o njem u „Životu Magdalene od knezov Zirova plemena Budrišića":

I knezi i bani roda hrvatskoga,
Stvoreni, nazvani zob gnjiva turskoga,
S Derenčinom banom koji poginuše,
S Karlović Ivanom najzad se smaknuše.

Još je kraći spomen o Karloviću u dugoj latinskoj odi, koju je g. 1572. spjevao u Safinim kiticama zagrebački kanonik Juraj Virfl (Wyrffel) u čast biskupu i banu Jurju Draškoviću. U jednoj se kitici slavi utemeljitelj Draškovićeve porodice Bartak kao vjeran pomoćnik bana Karlovića. Karlović je dakle spomenut tek uzgredno.[307])

I Kačić slavi Karlovića također dosta kratko i kroničarski u svojoj „prvoj pismi od vitezova ugarskih i hrvatskih" pjevajući:

Još ti kažem dva silna junaka,
Kojino se ne boje Turaka,
Dva hrvatska bana i plemića,
Koji bihu srca Kraljevića.
Jedan biše Mišljenović Marko,
A drugi je Karlović Ivane,
Oba turske glave odsicaše,
Oba sablje krvce napojiše.

Srećniji je bio Ivan Karlović u novijoj hrvatskoj umjetnoj književnosti. Poslije velikoga svjetskoga rata obradili su njegov lik naročito dr Fran Binički u romanu „Ivan Hrvaćanin" i Nehajev u „Vucima". U obadva je romana Karlović uzgredna osoba.

Inteligentniji i uopće svi građanski slojevi brzo su zaboravili Karlovića. Čak i remetski pavlini, koji su od darova, što ih je Karlović dao za života njihovu svetištu, dugo vremena čuvali dragocjen kalež s urezanim početnim slovima I. K., pođoše najposlije općom strujom nezahvalnosti i zaborava pa g. 1768. bezobzirce razoriše Karlovićev nadgrobni spomenik, postavljen od njegove sestre Jelene i njezina muža Nikole Zrinskoga. Bit će da se ploče s toga spomenika nalaze još i danas u kamenitom podu remetske crkve ispod današnjega cementnoga taraca.[308])

Nego najtrajniju je i najdublju uspomenu na Karlovića sačuvao jednostavni narod. Karlović nije bio borac, koji bi se otresao feudalnih tendencija svojega vremena.

Krsto Frankapan, koji mu je zamjeravao, što je htio neke turopoljske plemiće oko Lukavca učiniti „sebrima" (kmetovima), bio je i u tom pogledu napredniji od njega. Ali krivo je mišljenje onih, koji bi htjeli Karlovića prikazati nekakvim pretečom Ferenca Tahija. Ako su njegovi lički i krbavski kmetovi stradali više nego njihovi drugovi na sigurnijim imanjima, ne smije se zaboraviti, da je i Karlović patio jače nego drugi velikaši i da najposlije njegovi povećani nameti nijesu išli njemu u osobnu korist, nego su bili upotrebljeni uvijek nesebično za obranu domovine. Svakako je upravo taj narod, koji je često osjetio tešku ruku svojega kneza, pokazao prema njemu najtrajniju odanost.

Čini se, da je Karlović već za života bio opjevan u narodnim pjesmama. Nagađamo to po tom, što i potomci onih hrvatskih naseljenika, koji su se još prije Karlovićeve smrti nastanili u Italiji u Molisama, pjevaju o njem te imadu na pr. i ovakvu pjesmu:

„Druga draga, homa u ružice!"
„Druga draga, ne moram doć."
„Zašto, draga, ne moraš doć?"
„Jimam strah do* Jivan Karlovića."
„Jesu sedam godišti,
ka se ne nada* ne život ne života."
Prva sfitja*, ke Mare je nabrala,
je vrla* zgora stine mormoric:
„Vako da bi sa šušija src do Jivan Karlovića,
kako sa sušu ove sfitja zgora stine mormoric!"
Čula Mare zvoniec do konjića,
je pitala: „Što je te zvonec?"
„Te su zvonec do konjica do Jivana Karlovića."[309])

Kao kod svakoga junaka, koji se trajno održao u narodnoj pjesmi, zastiralo je maštovito tkivo i kod Ivana Karlovića sve više istinitu povijesnu sliku. Razdoblja, koja su prethodila velikim narodnim nesrećama, dobila su u narodnoj uspomeni svetački kolobar zlatnih vremena, a predstavnici tih vremena postadoše nekakvi gorostasi. Veličina Kraljevića Marka nije potekla od njega samoga, nego od crnih posljedica kosovske bitke. Sibinjanin Janko i kralj Matijaš izađoše još svjetliji likovi radi sukcesivna kontrasta onih jadnih prilika, koje su postigle vrhunac u muhačkom slomu. I Ivan je Karlović ostao u narodnoj pjesmi pred-

---

Do znači ovdje od; nada = znade (ne zna se, je li živ ili mrtav); vrla = vrgla, bacila; sfitja = cvijeće.

stavnik zlatnoga doba, jer je iza njega mrak sužanjstva, pustoši i siromaštva pao na krajeve oko Cetine, Krke, Zrmanje, Une i Vrbasa. Unuci su počeli čeznuti za povratkom Karlovićevih vremena, koja su im se u svakidašnjoj bijedi i potištenosti pričinjala puna sunca, bogatstva, zadovoljstva, slobode i ljepote.

Bit će da su već majke i bake onih kršćanskih porodica, koje su u Lici i Krbavi ostale poslije turske poplave, pripovijedale svojoj djeci i unučadi pokazujući im ruševine Karlovićevih gradova: „Vidiš, dijete, to su svjedoci naše stare slave i nekadašnjeg bogatstva!" Kasnije, kad su lički i krbavski krajevi bili oslobođeni od Turaka, ta je priča postajala još slikovitija, dok nije dobila onaj oblik, u kojem ju je pisac Devčić slušao od svoje majke. Devčić je zapisao o bogatstvu Karlovića ovo:

„Više sela Komića u Lici uzdiže se brijeg istoga imena. Na vrhuncu toga brijega vide se danas ruševine nekoć slavnoga i ponosnog grada porodice knezova Kurjakovića, nazvanih poslije Karlovića.

Posljednji potomak tog slavnog roda bio je Ivan Karlović, ban hrvatski, koji je umro g. 1531. na Medvedgradu kod Zagreba. O Ivanu banu priča narod mnogo toga i drži, da je on sagradio grad više Komića. Čvrst i dobro branjen bio je taj grad, što ga je narod okrstio Karlovića dvorima. U gradu je bila dvorska kapelica i nekoliko zdenaca.

Karlović je bio — priča narod — veoma bogat. Njegova mnogobrojna stada pasla su po obroncima i dolinama Ivanove planine više Mutilića kod Udbine. Mlijeko se otpremalo u Karlovića dvore sa Ivanova vrha kroz žljebu te je teklo u jedan od onih zdenaca.

U drugi zdenac salijevao je Karlović vino, koje su donosili konji u mješinama iz Dalmacije. Jedne bi konje tovarili u Dalmaciji, dočim bi druge rastovarivali u gradu; dakle je od Dalmacije do Karlovića dvora bio konj do konja vinskim mješinama natovaren."[310])

Priča o kanaanskom, krezovskom i babilonskom bogatstvu Ivana Karlovića došla je do nas i u onoj krasnoj narodnoj pjesmi, koja se počinje stihovima:

Gradi dvore Karlović Ivane,
Dvoja vrata od suhoga zlata,
A pendžere sitnoga bisera.

Naravno, isti se motiv pripisuje i drugim junacima (a koji se motiv pripisuje samo jednomu junaku?!), ali u pjesmi o gradnji Karlovićevih dvora taj je motiv najbolje

razrađen. Sve, što pripada uglednoj kući, sve je to narodna pjesma dala Karloviću ne starajući se mnogo, je li to u granicama povijesne istine. Prema tomu Karlović nije mogao ostati jedini sin u majke, nego je dobio devetero oženjene braće. Tako snažan dom razveseljuje još i sestrica Jelica, a posvećuje ga također stara majka, koja se brine za to, da učini što više dobrih djela.

O Ivanovoj izmišljenoj braći narodna pjesma dalje prilično šuti, ali zato su se narodni pjevači vrlo rado zaustavljali kod Karlovićeve sestre Jelene. To je naša Amazonka, koja vitla kopljem i mačem mnogo vještije nego mnoga muška glava. Hvalisavi je Tadija Popović izlanuo, da joj je oduzeo djevojačku čast, ali sestra Karlovićeva ne poznaje šale, već mu za tu klevetu odsijeca glavu. Kada se diže devet Popovića, da osvete svoga brata, delidjevojka skida i njima glave s ramena.[311])

U starijim pjesmama nije Karlovićeva sestra takav mejdandžija, nego se više odlikuje lukavošću. Neki je sabirači narodnih pjesama nijesu prepoznali u poznatoj Bogišićevoj bugarštici, koja se počinje stihovima:

Turčin dvorbu dvoraše u Iva Hrvaćanina,
Hvaljena junaka!

Ipak je odaju druge varijante s istim motivom, gdje se izričito veli, da je to Karlovićeva sestra. Ime Hrvaćanin ne daje povijest banu Ivanišu Horvatu, nego Ivanu Karloviću, kojega već njegov suvremenik mletački kroničar Sanuto, naziva također „conte Zuane Corvato",[312]) t. j. Ivanom Hrvatom ili Ivanom Hrvaćaninom. Bogišićevu bugarštícu možemo svesti na njezinu povijesnu osnovku samo tako, ako pretpostavimo, da se u njoj pjeva o Karlovićevoj sestri Jeleni. Nju odvodi Turčin iz Hrvatije u tursku zemlju, ali mu ona uteče izmamivši domišljato njegova konja i oružje.[313])

Valjda je isto tako stara pjesma, koja se pod brojem 79. nalazi u Erlangenskom rukopisu. Sestra Ivanova tamnuje u tamnici jajačkoga serdara Alije i piše bratu, neka pošalje za nju kao otkupninu tri konja srebrom potkovana, tri šarena čultana i tri roba Radivoja. Ivan Karlović ne će da tako učini, nego se oblači kao carev aga te dolazi u Jajce i traži od serdara Alije, neka po njem šalje Ivanovu sestru sultanu. Serdar se protivi tomu, a Ivan ga baca u lance, oslobađa svoju sestru i bijući Turke Jajčane polazi sa serdarom Alijom kao sužnjem i sa svojom sestrom kao oslobođenicom u „kaursku zemlju". U Bogišićevoj se bugarštici

spominje, kako se sestra Ivanova izbavila „bez otkupa”, a deseteračka pjesma u Erlangenskom rukopisu završuje se stihovima:

I otkupi dragu sestru svoju
Brez otkupe i brez dugovanja.

Motiv, kako Karlović izbavlja sestru, obrađen je na svoj način i u 110. pjesmi istoga Erlangenskog rukopisa. Navikli smo da oslobođenje grada, opsjednuta i ucijenjena od Arapina, pripisujemo Vukovu bolanomu Dojčinu, koji je premješten iz ciklusa Sibinjanina Janka i kralja Matijaša u Solun. Međutim još prije bolanog Dojčina doveden je u vezu s tim motivom Karlović Ivan. Pjesma pripovijeda, kako je Karlović oslobodio Solin i svoju sestru od Arapina. Nijemac Gesemann, koji je štampao Erlangenski rukopis, dodaje kod stiha, u kojem se spominje Solin, a ne Solun, ovaj komentar: „Priča je prenesena iz Soluna na Solin u Dalmaciji, i od bolanog Dojčina na primorskog (!) Iva Karlovića.” Ovakvo je zaključivanje posve neznalačko i osnovano na neodrživoj pretpostavci, da je Vuk zabilježio svagdje najstarije oblike motiva narodnih pjesama. Pjesma u Erlangenskom rukopisu o Karlovićevoj obrani Solina zabilježena je gotovo sto godina prije Vukove pjesme o bolanom Dojčinu. Kako se dakle tu može misliti, da je Ivan Karlović došao na mjesto bolanog Dojčina i da je mjesto Soluna uzet Solin? Prije bi se moglo dokazivati, da je bolani Dojčin istisnuo Ivana Karlovića i da se najprije govorilo o Solinu, pa je istom onda motiv prenesen na Solun.

Svakako je istina, da je povijesni Dojčin u mnogo slabijoj vezi sa Solunom nego Ivan Karlović sa Solinom. Za vrijeme banovanja Ivana Karlovića razbijeni su Turci pod Solinom od Petra Kružića, a za vrijeme Dojčinova života ne znamo ni za kakvo djelo pod Solunom, koje bi se usjeklo duboko u narodnu maštu. Zatim narodna pjesma dovodi u starije doba u vezu sa Solinom i Arapinom Ivana Karlovića, a u novije doba Ivana Zoričića, Ivana Solinjanina i Niku Solinina.[314]) Naprotiv Solun je doveden u vezu s Arapinom samo u jednoj, i to vremenski vjerojatno kasnijoj inačici. Ne bi dakle bilo čudo, kad bismo preokrenuli Gesemannovu tvrdnju i kazali: „Priča je prenesena iz Solina u Dalmaciji na Solun u Grčkoj i od krbavskog Ivana Karlovića na bolanog Dojčina.”

Takva bi se tvrdnja dala barem donekle braniti. No tko bolje poznaje narodno pjesništvo, morao bi i nju zabaciti. Isti motiv, koji se pripisuje Ivanu Karloviću i bolanomu

Dojčinu, pripisan je povrh toga ne samo malo prije spomenutim solinskim junacima, nego pored mnogih drugih i bolnomu Daničiću, koji oslobađa Tekličane i svoju sestru,[315]) zatim našemu Martinu Krpanu imenom Ivanu Kvadratinu, koji oslobađa Prag,[316]) a najzad i Kraljeviću Marku, koji oslobađa Stambol.[317]) Komu dakle od njih pripada taj motiv? Svakomu i nikomu. Prema zapisanom dokumentu najstarije bi pravo na nj imao Ivan Karlović, ali već je dr Đuro Šurmin upozorio, da je taj motiv došao k nama s legendom o sv. Jurju, koji oslobađa grad i izloženu djevojku od zmaja,[318]) a tko hoće ići u još veću davninu, taj može kod starih Grka naći priču, kako Heraklo oslobađa od nemani kćer trojanskoga kralja Laomedonta Hezionu ili kako drugi grčki junak Perzej oslobađa iz slična položaja kćer etiopskoga kralja Kefeja imenom Andromedu.

O Karlovićevoj ženidbi postoji stara bugarštica: „Kad se Ivan Karlović vjerio za kćer kralja budimskoga”.[319]) Tu se vidi klasičan primjer, kako pjesničko maštanje prerađuje povijesnu istinu. Karlović zacijelo nije ostavio nećakinje bana Bota (pitanje je, da li ju je uopće ostavio), da se oženi osam godina kasnije nećakinjom najbogatijega madžarskoga velikaša. Ipak je narodni pjevač stvorio zaplet od tih dviju činjenica, koje nijesu bile ni u kakvoj uzročnoj vezi. Karlović u Bogišićevoj bugarštici ostavlja sestru „bana slovinskoga”, s kojom je zaručen, i obećaje budimskoj kraljici, da će uzeti za ženu njezinu kćer. Kada se vraća s Kosova, gdje je pogubio na mejdanu dva careva zatočnika, otruje ga u Slovinu brat ostavljene zaručnice, „slovinski ban”. No majka „Dorotija Karlovica” izliječi svojega sina, i on se najposlije ženi kćerkom budimske kraljice.

Poznata je još jedna štampana pjesma o Karlovićevoj ženidbi ili bolje reći o pokušaju ženidbe. To je motiv o oslobođenju Karlovićeve sestre iz turskoga sužanjstva, koji je spletanjem s drugim motivom dobio poseban oblik. Karlović hoće da se ženi nepoznatom robinjom, koju je otkupio od Turaka, ali upozoren nebeskim znakovima pita svoju odabranicu za njezino podrijetlo i saznaje, da je otkupio i htio uzeti za ženu svoju sestru. Pjesma je kratka i dosta mršava obradbom.[320])

No zato je puno bujnija obradbom i sadržajem druga jedna pjesma, koja nije još nigdje štampana, a nalazi se u golemoj Matičinoj rukopisnoj zbirci Balde Glavića Melkova pod natpisom „Periman đevojka”.

I Periman je djevojka nekakva naša Amazonka, koja polazi u Stambol, da mjesto oca služi vojsku u turskoga cara. Na putu se susreće sa svojim zaručnikom Karlovićem Ivom, koji putuje u Stambol također u sultanovu vojsku. Narod je pustio slobodne uzde mašti, da ispriča, u kakve je situacije zapao Karlović u Carigradu sastajući se s preodjevenom zaručnicom, koje nije prepoznao sve dotle, dok mu se ona nije na koncu odala. Pjesma je pomalo i lascivna kao i ostale pjesme s istim motivom. Na koncu se, naravno, sve svršava prosidbom i ženidbom.

Narod nije morao vidjeti ništa neprirodno u tom, što je Ivana Karlovića učinio vojnikom sultana. Karlović je više puta sklapao s Turcima ugovor, da im plaća harač, zato su i kršćanski narodni pjevači u Turskoj mogli da prikazuju svojega miljenika u gdjekojoj zgodi kao lojalna sultanova podanika.

Uopće žestoka se protivuturska karakteristika u mnogih naših junaka razvila istom kasnije, kad je između južnih Slavena i Turske nastao opet rat do istrage. Ali u 16. i 17. vijeku jedan se dio kršćanskoga naroda bio pomirio s turskom državnom idejom. Pod turskim barjakom ratovali su i mnogi kršćanski junaci, o kojima je nastao cijeli tako zvani turkovlaški niz narodnih pjesama. Bilo je među tim turskim četnicima ne samo hrvatskih muslimana, nego i hrvatskih katolika. Sanuto govoreći na jednom mjestu o turskim četama, koje provaljuju na mletački teritorij, naziva ih „martolosi e altri Croati" t. j. martolozima i drugim Hrvatima. Hrvat i katolik Damjan Klokočić bio je jednako u turskoj službi kao i opjevani „turkovlasi" : harambaša Perla, tucak Manojlo, Kaica Radonja i mnogi drugi. Zato nije nikakav falzifikat, kada muslimanski pjevači slave neke kršćane kao zatočnike sultana. O Kraljeviću Marku, koji je i inače poznat kao udvorica turskoga cara, veli čak i sam sultan u jednoj muslimanskoj pjesmi iz Travnika :

Kojino je za mene sultana
Sedamdeset dobio mejdana.[321])

U Glavićevoj se zbirci nalazi podulja pjesma i o tom, kako Ivo Karlović udaje sestru za budimskoga kralja. Ime je sestri u toj pjesmi Mara. Ta je omaška to razumljivija, što su i neki kroničari i povjesnici zamjenjivali ime „Jelena" imenom „Ivana" pobrkavši očito pri tom ime brata i sestre.

I kod ugarskih Hrvata, koji su ostavili domovinu baš u vrijeme Ivana Karlovića, sačuvala se pjesma o udaji Karlovićeve sestre.[322]) No tu se ne svršava sve onako povoljno kao u Glavića. Početak pjesme glasi :

Poručil je Nimac Ivi Karloviću :
„U tebe je, Ive, devet belih gradov,
Va devetom gradi rožica divojka.
Ako li mi ne daš tu rožicu ubrat,
Porobit ti hoću tvoje bele grade,
Zarobiti hoću rožicu divojku."
Na to odgovori Ive Karloviću :
„A ti mi si dojdi po Jelu sestricu!"

Sestra ne će nikako da se uda za Nijemca, no brat je silom primorava na to. Jelena se tada obraća „hrvatskim divojkam", neka mole Boga, da je on uzme s ovoga svijeta, prije negoli je Nijemac dobije. Bog uslišava njezinu i njihovu molitvu, i ona prije polaska u ložnicu pada mrtva.

Velik dio narodnih pjesama stavlja Ivana Karlovića u Karlovac pripisujući njemu postanak toga grada. Devčić u spomenutoj priči o Karlovićevu bogatstvu spominje i to, kako narod vjeruje, da je Karlović sam zapalio svoje dvore, kad je uvidio, da se ne može održati proti pretežnoj turskoj sili. Nakon toga otputovao je na sjever prema Kupi, gdje je zamolio, da mu dadnu toliko zemlje, koliko se može zahvatiti jednom bivolskom kožom. Pristali su na to, a on je razrezao kožu u uske remenčiće i opasao toliko zemlje, da je na njoj mogao osnovati grad, koji je prozvao Karlovcem. Starinska dakle priča o kraljici Didoni i osnovanju Kartage prenesena je na Ivana Karlovića i na Karlovac. Narodna pjesma, koja također priča, da je Karlović osnovao Karlovac, ne zna za Didoninu kožu, nego veli, da je Karlović iza pada Bišća (nov anahronizam!) potražio za sebe drugi zavičaj i da je osnovao Karlovac na ovaj način :

Bane ide Slunju bijelome
Pa od Slunja Kupi vodi ladnoj.
Kad je došo Kupi vodi ladnoj,
Pao s vojskom u zelena luga,
I on krči luga zelenoga
Pokraj Kupe, pokraj vode ladne,
Pa on sije proso i šenicu.
Kad je dobro luga iskrčio
I vidio Karloviću bane,
Da mu rađa proso i šenica,
On kod Kupe šanac načinio
I Karlovac ime mu nadao.[323])

Muslimanski su narodni pjevači također upleli Karlovića kao znamenita junaka u svoje pjesme. U rukopisnoj zbirci Matice Hrvatske imade jedna pjesma od Mehmeda

Kolakovića (687 stihova) i druga pjesma od Salka Vojnikovića (676 stihova) o obdulji*, koju Karlović priređuje u Karlovcu. Sadržaj se zapleta i sukoba kod te obdulje vidi i iz ovih stihova u pjesmi Topića Ibre „Osmanagić Meho i Alaga od Novoga" :

Kad Karlović bio ufatio
Sestru Hanku Duratagić Ibre,
Ban je Hanku vrgo na obdulju.
Za to bili Turci potpazili,
Oni sišli placu i Karlovcu,
Do Karlovca i Kupe ledene,
U tebdilu ate izvodili,
Dobre ate, da trču obdulju.
Na obdulji dobre sreće bili,
Onda jesu kavgu zametnuli.[324])

Posebnoga je Ivana Karlovića izmaštala pjesma, koju je poznavao već Pavao Ritter Vitezović, a kasnije su je zabilježili i mnogi drugi sakupljači. Početak te pjesme glasi gotovo svagdje :

Kuliko je u Liki gradova,
Sedamdeset i sedam gradova,
Ni ostalo snahe ni divojke...[325])

Karlović nije tu simpatičan junak, nego ženskar i zavodnik, koji u nekim varijantama uspijeva do kraja, a u drugima biva najposlije osramoćen od lijepe i čestite Mandaljene. U prijašnjim narodnim pjesmama, koje pjevaju o Karloviću, nalazimo uvijek neku jezgru povijesne istine, ali za ovakvoga Karlovića nemamo nikakve historijske potvrde. Šta više, povijesno je svjedočanstvo o Karloviću potpuno oprečno. Znamo, da je on bio pobožan čovjek i osobit štovatelj Majke Božje. Da se podavao kakvim prestupcima, zacijelo bi to bili zabilježili Mlečani, koji su pazili čak i na to, pred kojim se fratrom njihov štićenik ispovijeda.

Razbludnikom su Ivana Karlovića kao i Ivana Senjanina i mnoge druge naše narodne junake učinili po svoj prilici raskalašenici 17. i 18. vijeka. To su oni isti krugovi, koji su nadahnuli neke bestidne pjesme Frankapana, pa i samoga Pavla Rittera Vitezovića. Njima je savjest bila tako otupjela, te nijesu opažali, kako veliku sramotu bacaju

---

* Obdulja je utrka, na kojoj su pobjednicima postavljene nagrade. I te se nagrade zovu obdulja.

na ličke žene i djevojke, kad ih prikazuju sve kao Karlovićeve ljubovnice. Njima se ta stvar pričinjala posve prirodna i u granicama njihova bontona. Mislili su : Karlović je po pripovijedanju bio silno bogat, pa ćemo mu dodati još i to, da je cijela Lika bila njegov harem, jer inače njegova sreća tobože ne bi bila potpuna. A kad je jednom brat postao zavodnik, onda je i njegova sestra postala predstavnicom milosnica. Tako je i priča o Tadiji Popoviću, koji se besramno hvasta, da je Karlovićevoj sestri oteo djevojaštvo, ispala u novoj varijanti posve drugačije. Karlović pita sestru, je li istina, čime se Tadija Popović hvali, a sestra mu drsko priznaje, da jest, ne pokazujući ni najmanje volje da se popravi i pokaje (Ova se pjesma nalazi u Ostojićevoj rukopisnoj zbirci Matice Hrvatske).

Možda je kakav otisak ovoga iznakarađenoga Ivana Karlovića i onaj Karletić Jovan, koji je još besavjesniji zavoditelj Anice djevojke (Marjanović, Hrvatske narodne pjesme I, str. 143.-145.). A možda nije daleko od njega ni onaj Ivo od Karlovca, kojega je probuđena ćudoredna savjest naroda osudila, da za svoja skvrnjenja i umorstva trpi najveće kazne, što ih poznaje narodna pjesma (Pjesma 58. s naslovom : „Kazan i očajana smrt velikoga grešnika Iva od Karlovca" u rukopisnoj Glavićevoj zbirci Matice Hrvatske).

Sa smrću mnogih znamenitih ljudi spojio je narod svakojake legende. O banu Jelačiću na pr. pripovijeda se i danas, da ga je otrovao austrijski kralj. Ljudima nije išlo u glavu, kako je Jelačić mogao iznenada od spasitelja habzburškoga prijestolja postati običan čovjek, koji nije više utjecao na narodnu sudbinu. Osim toga bila im je nerazjašnjiva Jelačićeva smrt u punoj muževnoj snazi. Tu mora da se dogodilo nešto neobično. I po logici svojega domišljanja narod je zaključio : Jelačić je otrovan, a otrovali su ga oni, koji su se bojali njegova velikog ugleda. Na osnovu iste psihologijske varke nastala je i priča, kako je Karlovića otrovao budimski dvor. Možda se ta priča širila od usta do usta odmah iza Karlovićeve smrti. Karlović je umro u punoj snazi muževnoj. Narod nije mogao protumačiti sebi tako naglu smrt, pogotovu gdje su mnogi još nedavno vidjeli svojega bana, kako ih pun snage vodi u bitke protiv Turaka. Netko je morao biti krivac toj prijekoj smrti. A tko bi to drugi bio, nego stranka budimskoga kralja Ivana Zapolje, s kojom je Karlović vodio rat pune četiri godine ? Kasnije su se prvomu dojmu pridružili novi elementi, jer je narod zapamtio i to, da je budimski kralj Ljudevit vodio istragu

protiv bana Karlovića i da ga je pače otjerao sa svojega dvora, a kasnije je taj isti kralj tragično zaglavio! Sve se to spojilo u jednu psihičku asimilaciju, koja je vremenom izgubila neke elemente, i tako je vjerojatno nastala priča, koja je pretočena i u pjesmu te pripovijeda, da je budimski kralj otrovao Karlovića radi toga, da se dočepa njegove žene Ane, ali je to zločinstvo i sam platio glavom, jer je Karlovićka Ana osvetila smrt muža otrovavši budimskoga kralja.[326])

Kad je Lika oslobođena od turskoga gospodstva, bio je Karlović već glavni junak hrvatske narodne pjesme. Prema svjedočanstvu Pavla Rittera Vitezovića narod je njega spominjao „najviše u pjesmama domovine, i o njem se najčešće pjevalo u kolu po svim krajevima".[327]) Preobražena je prošlost postala na taj način trajna sadašnjost i budućnost, jer je lik ličkokrbavskoga patnika imao biti zalogom ispunjenih nada i oslonom vjere u konačnu pobjedu narodnih težnja.

BILJEŠKE

Kada čovjek u radu od nekoliko godina na osnovu tisuću izvora zaviri dublje u individualnost koje osobe ili epohe, teško mu je da kod sređivanja građe izostavi bilo koju bilješku, jer mu se odmah čini, da će slika ostati krnja i da se godine i prostor ne će ispuniti za čitaoca mesom, kostima, krvlju, mišljenjem i djelovanjem pravih ličnosti. No unatoč najboljoj namjeri pisac se mora više puta ograničiti tek na glavne poteze, kod čega mu velik dio građe ostaje neobrađen. Tako se desilo i meni s Ivanom Karlovićem, koji je zamišljen kao prvi dio trilogije o hrvatskom Jobu 16. vijeka (drugi dio imao bi obraditi Nikolu Zrinskoga, a treći Tomu Bakača Erdeda). Htio sam da pratim svojega junaka na svim njegovim poznatim koracima, ali mi je prostor knjige dopustio, da bacim svijetlo povjesničke refleksije tek na glavne događaje njegova života. Ovdje na kraju knjige navodim glavne izvore, koji su mi služili kod upoznavanja čovjeka, o kojem narodna pjesma pjeva više nego o ikojem drugom hrvatskom banu.

1) Advocata Croatiae fidelissima, Mater sanctissima, Virgo Remetensis. Opis slike remetske Gospe, na kojoj je taj natpis, nalazi se u knjizi Leopolda Rusana, Gospa Remetska, II. izdanje, str. 18.-20.

2) Anathema Marianum, P. Fr. Andreas Eggerer, Graecii 1673, str. 52.

3) A. Eggerer, Pharmacopaea coelestis, Graecii 1672, str. 5.

5) A. Eggerer, Anathema Marianum, str. 42.

4) Provincia Croatica ordinis s. Pauli, primi eremitae. Taj se naziv čita u većem dijelu pavlinskih djela, na pr. u uvodu Belostenčeva rječnika i u Bedekovićevu djelu „Natale solum s. Hieronymi"

6) Belostenec Ivan, Gazophylacium, Prologus ad lectorem.

7) Janko Barle, Remete, Zagreb 1914., str. 27.-28.

8) Ibidem, str. 16.

9) Cithara octochorda, strana 284-285.

10) Series banorum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae. Tyrnaviae anno 1737, str. 107.

11) Karl Patsch, Die Lika in römischer Zeit, Wien 1900, str. 34

Georg Veith, Die Feldzüge des C. Julius Caesar Octavianus in Illyrien, in den Jahren 35-33 v. Chr. Wien 1914, str. 11-12.

12) Oratio Stephani Possidarski, štampano u Bullettino di

archeologia e storia dalmata, XXII, 190-192.

[13]) Farlati, Illyrici Sacri T. IV, 225-226.

[14]) Povijesne podatke o položaju mjesta i diobi plemena u kneževini Ivana Karlovića uzeo sam u glavnom iz dviju rasprava Vjekoslava Klaića: 1) Hrvatska plemena od 12. do 16. stoljeća (Rad, 130); 2) Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku (Vjesnik hrv. arh. društva sv. 6. od godine 1902. i sv. 7. od g. 1903 -1904).

[15]) Pretpostavljam, da je pjesma „A ti devojko šegljiva" bila poznata već u Karlovićevo doba, premda je Zoranić spominje tek g. 1536. u svojim „Planinama" preporučujući, da se po njezinoj ariji pjeva njegova pjesma:

Pasite drobne travice,
Moje primile ofčice,
Da vimenačca nadmete...

[16]) Podatke o ličkokrbavskom izvozu i uvozu izvadio sam većinom iz djela: Š. Ljubić, Commissiones et relationes Venetae, tomus I.

[17]) Vj. Klaić, Rodoslovje knezova Krbavskih od plemena Gusić (Rad 134).

[18]) Vj. Klaić, Krčki knezovi Frankapani, str. 268. i dalje.

[19]) M. Mesić, Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. vijeka. Književnik I, str. 406. Vj. Klaić, Povijest Hrvata II, 3, str. 188.

[20]) Theiner, Monumenta Hungariae II, 410.

[21]) Ljubić, Commissione et relationes Venetae, tomus I, str. 78. i drugdje.

[22]) Ljubić, Listine od g. 1453. do 1469., str. 116.

[23]) Ibidem, str. 117.

[24]) Ibidem, str. 241.

[25]) Ibidem, str. 250. i 271.

[26]) Isporedi Klaićevu već spomenutu Topografiju i raspravu o hrvatskim plemenima, a osim toga i Lopašićevo djelo „Bihać i bihaćka krajina".

[27]) Ove brojke s navođenjem vrela spominje dr Rudolf Horvat u Povijesti Hrvatske, knj. I., Zagreb 1924., na str. 173. i 174. Može se prigovoriti, da su brojke za pojedine vojne pohode pretjerane, no ako se s druge strane pretpostavi, da je u istim godinama bilo i drugih vojna, kod kojih nema zabilježena broja zarobljenika, onda se račun izjednačuje tako, te možemo reći, da su Hrvati samo od g. 1469. do 1474., dakle u ciglih pet godina, izgubili oko 100.000 zarobljenika.

[28]) O sudjelovanju Franje Berislavića u bitki na Krbavskom polju raspravlja opširno Ante Šimčik u raspravi Dubrovačka bugarštica o Krbavskom razboju, štampanoj u Zborniku za narodni život i običaje, u knjizi XXVIII, svesku 2.

[29]) Najopširnije je o bitki na Krbavskom polju raspravljao dr Ferdo Šišić u djelu Bitka na krbavskom polju, Zagreb 1893.

[30]) Kroniku fra Šimuna Klimantovića ili Klemenovića priopćio je Rudolf Strohal u Vjesniku zemaljskog arhiva, 1913. (g. XIII), str. 209-219.

[31]) Bašagić, Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine, str. 23.

[32]) Pogledaj dokumente, što ih je iznio dr Luka Jelić u Vjesniku kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog muzeja, god. VI., str. 164-175.

[33]) Godine 1481. poslao je kralj Matijaš svojega kapetana Blaža Podmanickoga, nazvanog

Bjaža Madžara ili Majera, s 400 pešaka, 200 husara i 100 oklopljenih konjanika u Italiju, gdje su Turci bili zauzeli grad Otranto. Ta vojska nije doduše mogla sama osloboditi Apuliju, kako to pretpostavlja Divnić, ali je znatno pomogla, da su Turci bili izbačeni iz nje.

[34]) Iz Divnićeva je pisma ovdje izostavljen uvod, zatim sredina i zaglavak. Cijelo je pismo u latinskom originalu priopćio Vjekoslav Klaić u Vjestniku kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva g. V (1903.), str. 248-251.

[35]) Theiner, Vet. Mon. Hung. II T. DCCXXVII, 541 i dalje.

[36]) Klaić, Povijest Hrvata, str. II, dio 3. str. 197. — Monum. Hungariae historica Diplomataria XXVIII, p. CXCV.

[37]) Theiner, Vet. Mon. Slav. Mer. I. T. DCCXXIII, 537 i dalje.

[38]) Klaić, Povijest Hrvata, sv. II, dio 3., str. 199.

[39]) Sanuto, Diarii, mletačko izdanje, svezak III, stupac 792 i 859.

[40]) Isporedi građu, koju je iznio Š. Ljubić u djelima, što sam ih već citirao pod br. 16 i 22.

[41]) Sanuto, Diarii, III, 1291.

[42]) Ibidem II, 788.

[43]) Ibidem II, 974.

[44]) Ibidem II, 437.

[45]) Ibidem II, 466.

[46]) Ibidem II, 1010-1011.

[47]) Ibidem II, 157.

[48]) Ibidem XV. 5.

[49]) Ibidem VII, 463.

[50]) Ibidem II, 362. Prema izvještaju, što ga je 24. siječnja 1499. dao u mletačkom vijeću Zuam Bolani, „gospođa Doroteja Krbavska (u originalu stoji pogrešno di Crovacia mjesto di Corbavia) imade sina od dvadeset godina". Tomu bi se protivilo ono mjesto u govoru Stjepana Posidarskoga od god. 1519., u kojem se kaže, da se Ivan Karlović bori već 30 godina s Turcima. Prema tomu bi Ivan Karlović bio stariji. No ja sam se ipak odlučio za istinitost Sanutova svjedočanstva, jer je sve do 1499. godine Karlović u pozadini, a tada se istom javlja kao predstavnik svoje kneževske kuće, premda još uvijek zajedno s majkom Dorotejom. Držim dakle stalnim, da se Ivan Karlović rodio g. 1478. ili 1479. Ono mjesto u govoru Posidarskoga imade se po svoj prilici razumjeti tako, da Turci već 30 godina navaljuju jače na Karlovićevu kneževinu, a kneževina se bori protiv njih.

[51]) Ovaj sam citat uzeo prema starom rukopisnom dodatku, koji je pripisan djelu: Ioannes Zermegh, Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Ioannem, Ungariae reges, u knjižnici Zbora duh. mladeži zagrebačke.

[52]) Primjeri Karlovićeve latinštine uzeti su iz djela: Laszowski, Monumenta Habsburgica, knjiga I.

[53]) Tubero, Commentaria VII, 299.

[54]) Točan tekst rugalice glasi u Sanuta, III sv., ovako:

Antonio Grimani,
Ruina de' cristiani,
Rebello de' venitiani,
Puostu esser manzà (manzato) da'canni,
Da' canni, da' cagnolli
Ti e toi fiulli!

[55]) Sanuto II, 157.

[56]) Sanuto II, 394-396.

[57]) Ibidem II, 383.

[58]) Sanuto II, 507.

[59]) Nove podatke o Skender-paši Juriševiću iznosi dr Safvet-

beg Bašagić u knjizi Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini, Zagreb 1931, str. 69. I sam Bašagić zamjenjivao ga je prije sa Skenderbegom Mihajlovićem, ali to je sada ispravio.

60) Sanuto I, 399.

61) Sanuto III, 1061.

62) Ibidem II, 974.

63) Ibidem II, 881.

64) Citat prema izdanju, koje je priredio R. Strohal u Vjesniku kr. hrv.-slav.-dalm. zem. arhiva, g. XIII, u Zagrebu 1911, str. 218.

65) Sanuto II, 1010-1011.

66) Ibidem II, 1271.

67) Ibidem II, 1369.

68) Ibidem II, 929.

69) Ibidem II, 1111.

70) Ibidem II, 1000.

71) Ibidem II, 1145, 1171, 1319, 1330, 1344.

72) Ibidem II, 1145.

73) Sanuto III, 6, 7, 8, 19, 181. — Ioppi, I Turchi in Friuli nel 1499. Udine 1888.

74) Bašagić, Kratka uputa.

75) Sanuto II, 1227.

76) O tom se raspravlja u citiranoj raspravi Ante Šimčika (bilješka 28) i u mojem članku „Hrvatski narodni junak Marčinko" (kalendar Zadrugar 1930).

77) Sanuto III, 464, 778, 1076 i drugdje.

78) Sanuto III, 399 i 406.

79) Sanuto III, 1614, 1615. Sanuto naziva mjesto poraza Surischa, no proučivši cijeli tijek četničkoga pothvata i topografiju Bosne zaključio sam, da je to mjesto krivo prepisano, jer je u izvorniku stajalo vjerovatno Sciuicha (t. j. Šuica), od čega je Sanuto kod prepisivanja iz manje čitljiva izvornika stvorio Surischa.

80) Sanuto III, 1162.

81) Ibidem III, 1291.

82) Ibidem III, 785.

83) Ibidem III, 1350.

84) Ibidem I, 398-399.

85) Ibidem III, 547.

86) Ibidem IV, 302.

87) Ibidem IV, 563 i 655.

88) Pastor, Geschichte der Päpste, III, 1, 5.-7. Ausgabe, S. 560. Krivo imade Pastor, kada tvrdi — očito pod dojmom mletačkih vrela, da je glavni teret vojne ležao na Mlecima i da se ratovanje kralja Vladislava pretvorilo u „Raubzüge in groszem Stil". Turska je bila još uvijek u glavnom kopnena država, zato joj Mlečani i njihovi saveznici nijesu mogli na moru zadati ozbiljan udarac.

89) Sanuto IV, 805.

90) Ibidem IV, 494.

91) Isporedi parnicu između Gašpara Perušića i Marčinka u Prinosima za hrvatski pravnopovijesni rječnik od Vladimira Mažuranića u svesku I. pod riječju banovac na str. 41.

92) Radoslav Lopašić, Hrvatski urbari, sv. I, str. 167.

93) Citirana rasprava i priopćenje Rudolfa Strohala (ispo-redi bilješku 30.).

94) Klaić, Povijest Hrvata svezak drugi, dio 3, str. 230.

95) Sanuto VI, 194.

96) Ibidem VI, 446.

97) Pastor, Geschichte der Päpste, Freiburg i. B. 1924., III, 2 5-7, S. 732 ff.

98) Sanuto VII, 132.

99) Ibidem VII, 274.

100) Ibidem VII, 181.

101) Ibidem VII, 634, 644.

102) Ibidem VII, 441.

103) Arkiv III, str. 111-112. Latinska isprava pisana je od kajkavaca, koji su Karlovićeve gradove zapisali po svojem kajkavskom izgovoru: Lokavec, Motnica, Orešje, Kličevec, Obrovec itd.

104) Sanuto VIII, 38 i 219.

105) Sanuto X, 437.

106) Ibidem VIII, 520-523, 527.

107) Ibidem VIII, 350. Sanuto voli da Hrvatima prišije svakojake mane, ali sebi dopušta koješta, što prekorava kod drugih. Tako se na pr. hvali, kako je prigodom pljačkanja Padove kupio jednu ukradenu židovsku bibliju, koja vrijedila 20 dukata, a on je dao za nju sitnicu.

108) Sanuto VIII, 6, 9, 30, 432, 433, 440, 486.

109) Arkiv IX, Chronicon breve Regni Croatiae Ioannis Tomasich minoritae, str. 29-30. — O sudjelovanju Franje Berislavića kod toga događaja Starine V, 205.

110) Sanuto XXV, 73. O prvom dolasku Ali Mehmedbega u Mletke govori se u 23. knjizi Sanutovih Dnevnika, naročito u stupcu 361.

111) U bilješci, koju je dr Franjo Fancev pod naslovom „Iz ‚Induljencija' fra Šimuna Klemenovića (1511)" priopćio u Vjesniku kr. hrvatsko-slavon-sko-dalmatinskog zemaljskog arkiva XIII (g. 1911) na str. 189.-191.

112) Sanuto IX, 278.

113) Paskvaligov sam boravak u Hrvatskoj i Ugarskoj ispripovijedao najvećim dijelom prema „Dispazzi di Pietro Pasqualigo", koje je obradio Ljubić u „Commissiones et relationes Venetae", tomus I, str. 108.-132.

114) Sanuto IX, 253.

115) Sanuto V, 587, 602, 740, 741; VI, 542, 545; X, 268.

116) Klaić, Povijest Hrvata, svezak II., dio treći, str. 243.

117) Ljubić, Commissiones et relationes Venetae, tomus I, str. 123.

118) Sanuto X, 76.

119) Ibidem X, 721, 732, 858; XI, 120.

120) Ibidem IX, 547.

121) Ibidem X, 293.

122) Ibidem IX, 527.

123) Ibidem X, 476.

124) Ibidem X, 257.

125) Ibidem X, 535.

126) Ibidem X, 322.

127) Ljubić, Com. et rel. Ven. tom. I, 126.

128) Ibidem, str. 128-129.

129) Sanuto XVI, 260.

130) Klaić, Povjest Hrvata sv. II., dio treći, str. 253.

131) Ibidem, str. 247.

132) Sanuto XVII, 79. Bit će da se naši povjesnici ne obaziraju na ovo svjedočanstvo zato, jer oni proučavaju Sanuta prema izvacima u Kukuljevićevu Arkivu, a tamo je ta vijest izostavljena.

133) Sanuto XVI, 673. Može se komu učiniti čudno, što Karlović u svojem pismu izričito ne spominje, da je bio u bitki kod Dubice. Na to se može odgovoriti: 1) u odlomku Karlovićeva pisma, kako ga Sanuto reproducira, ne spominju se ni Mihovil Frankapan Slunjski ni Nikola Zrinski ni Franjo Berislavić; 2) mi ne znamo cijeloga pisma, nego samo onaj odlomak, koji je Sanuta zanimao; 3) na osnovu svjedočanstva Antonija Suriana pa donekle i na temelju Karlovićeva pisma vidimo, da je Karlović bio u bitki kod Dubice, zato i jest mogao napisati: N o s vero Deo dante cum nostro domino Bano Bossinam sumus intraturi. Rogamus Deum, ut secundet fortunam."

134) Sanuto XVIII, 333.
135) Ibidem XIX, 123.
136) Ibidem XIX, 147.
137) Kercselich, Histor. Eccl. Zagr. I, str. 212.
138) Sanuto XX, 331-333.
139) Sanuto XVII, 535.
140) Ibidem XVI, 180.
141) Ibidem XX, 177-178.
142) Ibidem XII, 539.
143) Ibidem XXIV, 100. Pišući u kalendaru „Zadrugaru" za g. 1932. o Ivanu Karloviću nijesam imao pred sobom cijeloga gradiva, kojim raspolažem sada, zato sam zaključio da Karlović nije bio oženjen god. 1517., a taj sam zaključak stvorio na temelju bilješke iz g. 1519., u kojoj Sanuto govori, da je nećakinja ostrogonskoga kardinala bila Karlovićeva „moglie promessa" t. j. zaručnica. U Sanuta XXIV. 100. nejasne su riječi: Qual voleva otenir il ban di la Croatia".
144) Sanuto XV, 563. Tu se nabrajaju kao najozbiljniji kandidati za papu Bakač, Fiesko, Zorzi i Grimani. Izabran nije bio nijedan od njih, nego mladi kardinal Mediči, koji je uzeo ime Leona Desetoga.
145) Sanuto XX, 68.
146) Ibidem XV, 572.
147) Ibidem XXIV, 615.
148) Ibidem XXIV, 614.
149) Ibidem VII, 682.
150) Ibidem XXV, 81.
151) Ibidem XXII, 524.
152) Matija Mesić, Banovanje Petra Berislavića, Rad III, str. 8.
153) Sanuto XXII 555, 455, 460 i 462.
154) Pastor, Geschichte der Päpste, IV. Band 1. Abteilung, 8.-9. Auflage, S. 154.
155) Sanuto XXI 6 i 7.
156) Pastor, Geschichte der Päpste, IV. Band 1. Abt., 8.-9. Aufl., S. 162.
157) Sanuto XXV, 268.
158) Ibidem XXV, 658.
159) Ibidem XXVII, 59. U Kukuljevićevu Arkivu VIII, 56 stoji, da je Karlović imao 50 svojih pratilaca.
160) Ibidem XXVII, 96.
161) Ibidem XXVII, 115, 138
162) Ibid. XXVII, 308.
163) Dr Franjo Rački u raspravi o Šimunu Kožičiću, štampanoj u Katoličkom Listu g. 1861.
164) Oratio St. Possidarski. Izdao Dušan Preradović u Bullettino di arch. e stor. dalmata XXII, str. 190-192. Govor se, kako je štampan, završuje latinskim stihovima:

Odbivši Manlije Tit daleko dušmane galske
Grad je odbranio Rim i rimskih hramova sjaj.
Ovaj je Torkvat naš na braniku djedovske grude
Često spasavao nas turski odgoneći stijeg.
Zato je domu drag toliko ko Manlije Rimu,
A uz povoljnu kob bit će i slavniji još.

165) Sanuto, Diarii, mletačko izdanje, XXVII, 59, 63, 76, 86, 108, 111, 115, 138, 196, 308, 386, 454, 480, 544.
166) Op. cit. XXVIII, 190.
167) Ibidem 297.
168) Ibidem 419, 461.
169) Ibid. 136.
170) Ibid. 263.
171) Marnav. Vita Petri Berislavi. Mon. Hung. Scriptores III, str. 277-8.
172) Sanuto, XXVIII, 599.
173) Op. cit. XXIX, 392.
174) Ibid. 391.
175) Ibid. 510, 612, 613, 614.

176) Klaić, Povjest Hrvata II, 3, str. 317.
177) Sanuto Diarii XXX, 199.
178) Ibid. 196.
179) Oratio Fratris Vincentii Priboevi, sacrae theologiae professoris, ordinis Praedicatorum, de origine successibusque Slavorum. Venetiis a. 1532.
180) Sanuto, Op. cit. XXIV, 259, 260, 272-273, 283-285.
181) Pobliže u djelu Safvetbega Bašagića Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini, Zagreb 1931.
182) Kukuljevićev Arkiv VIII, 102.
183) Prema bilješkama u Sanuta.
184) Sanuto, Op. cit. IV, 584, 608, 631, 186.
185) Id. Op. cit. XXIII, 348-354.
186) Ljubić, Ogledalo II, str. 123.
187) Isporedi o pogodbi galeota Starohrvatska Prosvjeta, Knin, god. II., br. 3, str. 165-166.
188) Kukuljević, Arkiv IX, str. 336. Tu se spominje, kako je Feliks Gladić sredinom 17. vijeka putovao po Belgiji i kod Denkerka govorio hrvatski s onim Hrvatima, koje je tamo naselio car Karlo V.
189) Starine 17. Descriptio peregrinationis Georgii Huszthii.
190) Sanuto, Op. cit. XXXI, 380.
191) Id. op. cit. XXIX, 209, 210.
192) Id. op. cit. XXIII, 348-354.
193) Misli su uzete iz Marulićevih pjesama „Molitva suprotiva Turkom" i „Tužba grada Hjerozolima".
194) Sanuto, op. cit. XXIX, 673.
195) Id. op. cit. XXX, 48.
196) Kukuljevićev Arkiv VIII, 106.
197) Sanuto XXX, 49.
198) Kukulj. Arkiv VIII, 106.
199) Sanuto XXX, 292, 293, 294.
200) Id. op. cit. XXXI, 63.
201) Thalloczy-Šuflaj: Povijest Jajca, str. 183.
202) Sanuto XXXI, 175-176.
203) Id. op. cit. XXXII, 194.
204) Id. op. cit. XXXIII, 491.
205) Bašagić, Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini, str. 29.
206) Sanuto XXXII, 195.
207) Ibidem 194.
208) Tomasich, Chronicon u Kukulj. Arkivu IX, str. 25.
209) Sanuto XXXII, 495.
210) Id. op. cit. XXXIII, 196. Ovu bilješku, koja se ne nalazi u Kukuljevićevu Arkivu, ne uzimaju u obzir hrvatski povjesnici, jer im se valjda čini, da je ona u protivurječju s drugim jednim pismom, u kojem isti gorički kapetan Egg javlja, da su se Turci ponovno vratili u Hrvatsku. No sam Egg nikako ne opoziva svoje prijašnje vijesti, a ponovni povratak Turaka dade se lako protumačiti na taj način, ako se pretpostavi, da su Turci, koji su se vraćali iz Kranjske, bili podijeljeni u dvije čete, od kojih je Karlović potukao samo jednu, ili je Husrevbeg odmah poslao u Hrvatsku drugu vojsku. Svakako treba više vjerovati goričkomu kapetanu nego protuslovnim mletačkim vijestima, koje su dolazile iz Kopra i Tržića (Monfalkona).
211) Id. op. cit. XXXIII, 406.
212) Tomasich op. cit. str. 25-26.

[213] Starine V. M. Mesić, Građa mojih rasprava u „Radu", str. 200.

[214] Thalloczy, Povijest Jajca, str. 185.

[215] Starine V, str. 201-202.

[216] Klaić, Povjest Hrvata svezak III., dio 1., str. 102.

[217] Sanuto I, 477.

[218] Id. op. cit. XXXIII, 39. Prema Klaiću nije imao Bernardin Frankapan u to doba više od 70 godina.

[219] Ibidem 130, 131.

[220] Epistola domini Marci Maruli Spalatensis ad Adrianum VI. pont. max. etc. Impressa Romae per B. V. anno D. MDXXII. pridie kalendas maii.

[221] Sanuto XXXIII, 409, 411, 414.

[222] Rad XVIII. M. Mesić, Hrvati nakon bana Berislavića do muhačke bitke. Str. 159-160.

[223] Klaić, Povijest Hrvata II, 3, str. 302.

[224] Sanuto XXXV, 302.

[225] Ibidem 344, 434.

[226] Rad XXII. M. Mesić, Hrvati nakon bana Berislavića do muhačke bitke. Str. 69.

[227] Ibidem str. 84. Item Sanuto XXXVI, 211, 212.

[228] Sanuto XXXV, 108.

[229] Starine V. M. Mesić, Građa mojih rasprava, str. 210-211.

[230] Klaić, Povijest Hrvata II, 3, str. 329-330. — M. Mesić, Hrvati nakon bana Berislavića, Rad XXII, str. 77.

[231] Sanuto XXXVII, 67, 68, 80, 92, 95.

[232] Ibidem XXXVIII, 54, 63, 76, 77, 78.

[233] Ibidem 146, 153, 186.

[234] Ibid. XXXIX, 343.

[235] Ibid. XL, 54, 333, 358, 421.

[236] Ibid. XL, 526, 527, 528, 608, 609, 610.

[237] Ibid. XLI, 16, 35, 71,79.

[238] Ibid. XLI, 139.

[239] Bilješka je o tom natpisu štampana u Viestniku hrv. arkeol društva g. 1880, br. 2., str. 61-62.

[240] Sanuto XXXVIII, 278.

[241] Ibidem XXXIX, 192-200.

[242] Thalloczy-Šuflaj: Povijest Jajca, str. 212. — O pohodu Frankapana u Jajce pripovijeda se u istom djelu na str. 203. do 215.

[243] Sanuto XLI, 263.

[244] Starine XV, str. 176.

[245] Sanuto XXXVI, 583; XXXVIII, 179.

[246] Klaić, Povjest Hrvata II, 3, str. 331.

[247] Laszowski, Monumenta Habsburgica, knjiga I., str. 6.

[248] M. Mesić, Građa mojih rasprava u „Radu". Starine V, str. 264.

[249] Laszowski, Monumenta Habsburgica I, str. 13.

[250] Sanuto XLI, 625.

[251] Ibid. 409.

[252] Laszowski, op. cit. str. 18. i 19.

[253] Sanuto XLI, 388, 389.

[254] Laszowski, op. cit. str. 2.

[255] Kukuljević, Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Pars I. p. 279.

[256] Klaić, Povijest Hrvata II, 3, str. 347.

[257] Šišić, Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. I., str. 49-67.

[258] Ibid. 64, 65.

[259] Kacijanerovu je ulogu na cetinskom saboru prikazao najtočnije, iako ne u svom ispravno, slovenski profesor Franc Komatar u njemačkoj raspravi „Die Theilnahme Hans Katzianers bei der Wahl Ferdinands I. von Oesterreich zum Könige von Kroatien", štampanoj u „Mittheilungen des Musealvereines für Krain". Laibach 1899. str. 142-149 i 161-174. Kacijanerovu je borbu protiv Zapolje obradio isti profesor u raspravi „Die Teilnahme Hans Katzianers an den Kämpfen gegen Zapoly-a im Jahre 1527", štampanoj u „Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Laibach für das Schuljahr 1901/2", str. 1-23.

[260] Sanuto XLIII, 705.

[261] Šišić, Acta comitialia, vol. I., str. 99.

[262] Pisma Krste Frankapana, pisana većinom hrvatski i talijanski, idu u naše najbolje spomenike te književne vrste u 16. vijeku. Pisana su bez književničkih pretenzija, prirodno, iz duše, zato se u njima očituje u prvom redu čovjek. Hrvatska je pisma Krste ili, kako se on potpisivao, Krštofora Frankapana, objelodanio glagolicom Kukuljević u Acta croatica na str. 221, 223, i 230. Odatle ih je latinicom transkribirao i objelodanio u dodatku romana „Vuci" dr Milutin Nehajev. Jedno pismo imade i Šišić u Acta comitialia, vol. I. str. 115-116.

[263] Zermegh, Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Joannem, Ungariae reges. Amstelaedami MDCLXII, p. 30.

[264] Kukuljević, Narodne pjesme puka hrvatskoga, str. 141.

[265] Dr Franjo Rački, Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine. Rad IV, str. 201.-229.

[266] Laszowski, Monumenta Habsburgica I. vol. str. 109.

[267] Ibidem str. 80.

[268] Ibid. str. 201. i 202.

[269] Klaić, Povjest Hrvata, svezak treći, dio prvi, str. 76.

[270] Laszowski, id. op. cit. str. 91.

[271] Ibid. str. 113. — Šišić, Acta comitialia I. sv. str. 172.

[272] Šišić, Acta comitialia I. sv. str. 146.

[273] Laszowski, Mon. Habs I., 90.

[274] Šišić, Acta com. I, 146.

[275] Ibid. 149-154.

[276] Laszowski, id. op. cit. 112.

[277] Ibid. 114, 115, 117.

[278] Sanuto XLIX, 100, 101.

[279] Laszowski, id. op. cit. 119.

[280] Klaić, Pripoviesti iz hrvatske poviesti III. dio, str. 154-5. (Izdalo Društvo sv. Jeronima g. 1891.)

[281] Sanuto l. c. 101.

[282] Laszowski, Monum. Hab. I, 119.

[283] Šišić, Acta com. I, 177.

[284] Ibid. 172.

[285] Ibid. 170.

[286] G. Rattkay, Memoria regum et banorum. Viennae 1652. Str. 127.

[287] Klaić, Povjest Hrvata sv. III, dio prvi, str. 76.

[288] Šišić, Acta com. I, 212-213.

[289] Laszowski, Mon. Habs. I, 214. i 283.

[290] Ibid. 284-285.

[291] Šišić, Acta com. I, 218.

[292] Ibid. 228.

[293] Ibid. 231.

[294] Laszowski, Mon. Habs. I, 131.

[295] Ibid. 226, 228, 229.

[296] Ibid. 126.

[297] Šišić, Acta com. I, 244.

[298] Ibid. 285.

[299] Laszowski, Monum. Hab. II, 66.

[300] Šišić, Acta com. I, 214.

[301] Laszowski, Mon. Habs. II, 69

[302]) Ibid. 73.

[303]) Rattkay, Memoria regum et banorum, str. 128.

[304]) Laszowski, Mon. Habs. II, 75.

[305]) Ibid. 249.

[306]) Šišić, Acta com. I, 288.

[307]) Kercselich, Hist. cathedr. Zagr. 252.

[308]) Kukuljević, Arkiv III, str. 53.

[309]) Rešetar, Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens, Wien 1911. Str. 282. Citiranu je pjesmu kazivala Rešetaru gospođica Rosina de Rubertis. Motiv je u hrvatskom narodnom pjesništvu vrlo poznat pa se veže i uz imena drugih junaka.

[310]) Devčić, Ban Ivan Karlović. Štampano u Mađerovoj antologiji „U pjesmi i priči", str. 136-7.

[311]) Hrvatske narodne pjesme, izdala Matica Hrvatska, knj. V, str. 372-375.

[312]) Arkiv VI, 437.

[313]) Bogišić, Bugarštice, pjesma 38.

[314]) Matica Hrv. knj. I. str. 576-578.

[315]) V. Blažinčić, Narodne pjesme, str. 40-42.

[316]) Istarske narodne pjesme, str. 21-23.

[317]) Vuk II, 65.

[318]) Dr. Đ. Šurmin, Mitologične narodne pjesme. Vienac 1900.

[319]) Bogišić, Bugarštice, pjesma pod br. 33.

[320]) Istarske narodne pjesme, str. 117.

[321]) Hörmann I, pj. 14.

[322]) Kurelac, Jačke, str. 160.

[323]) Lopašić, Karlovac str. 18.

[324]) Matica Hrv. III, str. 562.

[325]) Kukuljević, Narodne pj., str. 164-165.

[326]) Matica Hrvatska V, str. 378-381.

[327]) Klaić, Život i djela Pavla Rittera Vitezovića, str. 36.

SADRŽAJ

POPRAVCI

Na stranici 14. 1. redak odozdo treba da bude: svake godine
„ „ 15. 2. redak odozgo treba da bude: i Kranjske
„ „ 31. 2. redak odozgo treba da bude: primi
„ „ 33. 2. redak odozgo treba da bude: iz tvrđava